

W moim bezpiecznym domu

Zbiór scenariuszy i zdarzeń dla gdyńskich szkół
dotyczący przeciwdziałania przemocy

W moim bezpiecznym domu

– zbiór scenariuszy i zdarzeń dla gdyńskich szkół
dotyczący przeciwdziałania przemocy

Zamawiający:

Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej w Gdyni

Wykonawca:

Zespół autorów pod kierunkiem **Katarzyny Domagała**
i **Hanny Żółkoś-Margońskiej** w składzie:

Renata Bancerek – Szkoła Podstawowa nr 6
Henryka Bastian – Szkoła Podstawowa nr 6
Katarzyna Jutkiewicz – Szkoła Podstawowa nr 6
Dorota Rachwał – Szkoła Podstawowa nr 6
Edyta Świętanowska – Szkoła Podstawowa nr 6
Monika Szumska – Szkoła Podstawowa nr 6
Katarzyna Kuczyńska – Szkoła Podstawowa nr 10
Katarzyna Kucharczyk – Szkoła Podstawowa nr 11
Maryla Włodkowska – Szkoła Podstawowa nr 11
Mariola Gruchała – Szkoła Podstawowa nr 13
Monika Redzimska – Szkoła Podstawowa nr 13
Iwona Małkiewicz – Szkoła Podstawowa nr 33
Alina Rogaczewska – Zespół Szkolno-Przedszkolny nr 2
Natalia Woźniak-Ździkici – Zespół Szkolno-Przedszkolny nr 2
Danuta Gierszewska – Szkoła Podstawowa nr 43
Renata Gruzal – Szkoła Podstawowa nr 43
Anna Kręgielewska – Zespół Szkolno-Przedszkolny nr 4
Wanda Winnicka – Zespół Szkolno-Przedszkolny nr 4
Żaneta Kamrowska – v Liceum Ogólnokształcące
Kamila Gut – Centrum Kształcenia Zawodowego i Ustawicznego nr 2

Monika Pawlicka – Centrum Kształcenia Zawodowego
i Ustawicznego nr 2
Agnieszka Pałczyńska – Zespół Szkół Ekologiczno-Transportowych
Monika Sankiewicz – Zespół Placówek Specjalistycznych
Marta Dzięcielska – Zespół Placówek Specjalistycznych
Adrianna Bradtke – Zespół Placówek Specjalistycznych
Katarzyna Malinowska – Zespół Placówek Specjalistycznych
asp. szt. **Julita Ronduda** – Komenda Miejska Policji
mł. asp. **Jolanta Grunert** – Komenda Miejska Policji
mł. asp. **Monika Zaremba** – Komisariat Policji Śródmieście
asp. **Magdalena Ostrowska** – Komisariat Policji Redłowo
st. sierż. **Ewa Brzozowska** – Komisariat Policji Chylonia
mł. asp. **Dariusz Hinc** – Komisariat Policji Chylonia
mł. asp. **Renata Tarnowska** – Komisariat Policji Karwiny
mł. asp. **Ewa Nowakowska** – Komisariat Policji Karwiny
mł. asp. **Katarzyna Tworek** – Komisariat Policji Oksywie
sierż. szt. **Paweł Wudarczyk** – Komisariat Policji Witomino
mł. insp. **Iwona Pol** – Straż Miejska
mł. strażnik **Marek Górzyński** – Straż Miejska

PODZIĘKOWANIA DLA AUTORÓW

*Każdy człowiek stanowczo potrzebuje innych ludzi,
by podtrzymali jego człowieczeństwo*

Terry Pratchett

Wyrazy szczerzego uznania, szacunku i podziękowań należą się tym osobom,
które z własnej woli i chęci podzieliły się swoją wiedzą, kreatywnym myśleniem,
zaangażowaniem i ogromną życzliwością dla idei ułatwiania trudnego życia
Pomagacza – innym *Pomagaczom*.

Spis Treści

05	Słowo wstępu
06	ZDARZENIA
07	„Gdyby zdarzyło się na przykład tak ...” – przemoc seksualna
08	„Gdyby zdarzyło się na przykład tak ...” – zaniedbanie
10	„Gdyby zdarzyło się na przykład tak ...” – przemoc fizyczna
11	„Gdyby zdarzyło się na przykład tak ...” – przemoc fizyczna
13	„Gdyby zdarzyło się na przykład tak ...” – przemoc psychiczna
15	„Gdyby zdarzyło się na przykład tak ...” – przemoc psychiczna
17	„Gdyby zdarzyło się na przykład tak ...” – przemoc psychiczna i fizyczna
19	„Gdyby zdarzyło się na przykład tak ...” – przemoc psychiczna i fizyczna
21	„Gdyby zdarzyło się na przykład tak...” – przemoc czy niewydolność wychowawcza?
23	Podsumowanie zdarzeń, czyli o czym warto pamiętać?
25	SCENARIUSZE
26	SCENARIUSZ NR 1: Spotkania z rodzicami
29	SCENARIUSZ NR 2: Spotkanie z Radami Pedagogicznymi
32	Scenariusze nr 3–5: Przemoc seksualna – profilaktyka dla uczniów szkół podstawowych, klas I–III
36	SCENARIUSZ NR 3: Zagrożenia i sposoby radzenia sobie w sytuacjach trudnych (cz. 1)
40	SCENARIUSZ NR 4: Dobry i zły dotyk (cz. 2)
48	SCENARIUSZ NR 5: Złe i dobre tajemnice (cz. 3)
61	Scenariusze nr 6–9: Przemoc seksualna – profilaktyka dla uczniów szkół podstawowych, klas IV–VIII
62	SCENARIUSZ NR 6: Nieodkryte tajemnice (cz. 1)

63	SCENARIUSZ NR 7: Złe słowo, zły dotyk (cz. 2)
65	SCENARIUSZ NR 8: Błędne koło (cz. 3)
69	SCENARIUSZ NR 9: Bezgraniczne zaufanie (cz. 4)
71	Scenariusze nr 10–11: Świat naszych emocji – dla uczniów szkół podstawowych, klas v–vii
72	SCENARIUSZ NR 10: Świat naszych emocji (cz. 1)
74	SCENARIUSZ NR 11: Świat naszych emocji (cz. 2)
76	SCENARIUSZ NR 12: Pokojowe rozwiązywanie konfliktów – dla uczniów szkół podstawowych, klas iii–vi
80	SCENARIUSZ NR 13: Agresja a przemoc – dla uczniów szkół ponadpodstawowych
81	SCENARIUSZ NR 14: Przemoc w rodzinie – nie jesteś sam – dla uczniów szkół ponadpodstawowych
86	SCENARIUSZ NR 15: Stop przemocy – kto może pomóc... – dla uczniów szkół ponadpodstawowych
87	Scenariusze nr 16–18: Scenariusze zajęć realizowane przez gdyńską policję w szkołach – dla uczniów szkół podstawowych
88	SCENARIUSZ NR 16: W moim bezpiecznym domu – dla klas i–iii
89	SCENARIUSZ NR 17: W moim bezpiecznym domu – dla klas iv–vi
91	SCENARIUSZ NR 18: W moim bezpiecznym domu – dla klas vii–viii
92	SCENARIUSZ NR 19: Przemoc rówieśnicza – scenariusz zajęć realizowany przez gdyńską straż miejską w szkołach – dla uczniów szkół podstawowych
95	MATERIAŁY DODATKOWE
96	ANEKS I: Kwestionariusz Oceny Ryzyka oraz Algorytm postępowania w przypadku podejrzenia przemocy w rodzinie wobec dziecka
99	ANEKS II: Gdzie można uzyskać pomoc?
100	ANEKS III: Słownik

Słowo wstępu

99 ...skąd mamy mieć pewność, czy przekazując sprawę, naprawdę mamy przypadek przemocy domowej? Niestety, pewności nie mamy na tym etapie raczej nigdy, ale przecież wystarczy podejrzenie... Pamiętajmy, że lepiej na zimne dmuchać, nawet jeśli mielibyśmy się narazić jakiemuś rodzicowi, który będzie miał do nas pretensje, że „podajemy go na policję, do Sądu czy zakładamy „Niebieską Kartę”. Chyba łatwiej jest znieść oskarżenia rodzica, niż krzywdę dziecka, która w związku z zaniechaniem będzie nadal trwała? Przecież na szczęście takich przypadków nie jest wiele, nie zdarzają się codziennie!

Maciej Osuch

społeczny rzecznik praw ucznia

Problem przemocy w rodzinie, przemocy rówieśniczej i każdej innej formy przemocy nad człowiekiem – to nie tylko problem osób które są w nią uwikłane. Nadanie jakiemuś zachowaniu rangi *problemu społecznego*, sprawia, że inną odmianę tego *problemu* mają również ustawodawca oraz realizatorzy działań instytucjonalnych, których zadaniem jest zapobiegać, przeciwdziałać, interweniować, pomagać, wymagać, etc.

Bo jak tu nie popełnić jakiegoś kardynalnego błędu, realizując ustawy obowiązek wszczęcia procedury „Niebieskie Karty”, kiedy jest się specjalistą od nauczania?

Ten lęk i obawa przed pochopną oceną sytuacji, przed niezadowolaniem i być może złością rodziców, przed reakcją przełożonego, a także przed zmierzeniem się *twarzą w twarz* z problemem rodziny sprawiają, że trudno się zdecydować na to rozwiązanie.

Ta publikacja ma za zadanie pokazać konkretne i przepracowane przez innych narzędzia i sposoby radzenia sobie z tą *naszą częścią* problemu przemocy w rodzinie – jako inicjatorów i specjalistów od pomocy w przerwaniu krzywdzenia osób najbliższych.

Znajdują się w niej także osobiste przeżycia i faktyczne zdarzenia obdarzone refleksją własną autora lub pozosta-
wiającej miejsce na uczucia i emocje odbiorcy.

Pisząc historie i scenariusze do niniejszej publikacji chcielibyśmy pomóc KAŻDEMU – w tym sobie samym. Budować siłę do bycia sprawczym i uważnym na potrzeby innych. Dać narzędzie do tego, aby praca była łatwiejsza i efektywniejsza. Dać przekonanie, że to się już sprawdziło. Dać umiejętność do tworzenia równowagi, aby przeciwdziałać przemocy – bo przemoc z nierównowagi wynika.

A ponieważ wszyscy autorzy to osoby ciekawe nowych rozwiązań, poszukujące aktywnie skuteczniejszych sposobów na radzenie sobie ze zmieniającą się rzeczywistością – to tworząc tę publikację pytali samych siebie czy oni sami byliby nią zainteresowani jako odbiorcy? Czy zechcecie Państwo skorzystać z tych rozwiązań lub czy odnajdziecie swoje doświadczenia w opisanych historiach?

Ciężko więc i kreatywnie pracowali aby odpowiedzi Państwa brzmiały – TAK.

Hanna Żółkoś-Margońska

Kierownik Zespołu ds. przeciwdziałania przemocy w rodzinie
Miejskiego Ośrodka Pomocy Społecznej w Gdyni
Przewodnicząca Zespołu Interdyscyplinarnego w Gdyni

ZDARZENIA

Opisane w rozdziale zdarzenia to prawdziwe historie, którymi dzielą się z Państwem ich autorzy. Przekazanie w sposób osobisty historii, dotyczących różnych form przemocy, ma na celu pokazanie jak bardzo niejednoznaczne potrafią być jej symptomy, jak różne sygnały są przekazywane przez krzywdzone dzieci i jakie w nas uruchamiają myśli, emocje, działania. Poza tym też jakie potrafią zdarzyć się sytuacje pomiędzy samymi nauczycielami i pedagogami – i jaki ta relacja może mieć wpływ na ocenę sytuacji oraz podejmowane działania. Dodane na marginesie komentarze psychologów i specjalistów mają za zadanie zwrócić Państwa uwagę na te symptomy i sygnały oraz zaproponować konkretne działania.

Nie zawsze zobaczymy zasinienia czy krew, często przemoc będzie ubrana w pozory i wstyd. Nie ma idealnej metody na wczesne zdiagnozowanie przemocy w rodzinie. Możemy jedynie dołożyć wszelkich starań, aby nie pozostać obojętnym na krzywdę ludzką i nie przegapić drobnych sygnałów, które daje nam ofiara przemocy. Przemoc jest wszechobecna, ma wiele odmian i może dotknąć każdego z nas. Przemoc w rodzinie dotyczy obu płci, dotyka zarówno młodych jak i starszych, bogatych jak i ubogich. Nie ma dla niej znaczenia status społeczny, czy wykształcenie, przybiera ona różne formy, ale boli tak samo...

„Gdyby zdarzyło się na przykład tak ...” – przemoc seksualna

Dziewczynka zaczęła uczęszczać do szkoły podstawowej. Była ze swoim bratem w tej samej klasie, gdyż ten był uczniem drugorocznym. Relacje między rodzeństwem były bardzo złe, ciągłe kłótnie, popychanie, agresja fizyczna brata w stosunku do dziewczynki^❶. W stosunku do innych dzieci chłopiec był spokojny, nie sprawiał problemów wychowawczych. Sytuacja trwała w danej klasie pół roku i ze względu na relacje wśród rodzeństwa po półroczu postanowiono przenieść siostrę do klasy równoległej.

Zachowanie dziecka podczas pobytu w szkole: bardzo często i w sposób uporczywy zabiegała o uwagę nauczyciela, była głośna i często popadała w konflikty z rówieśnikami. Potrafiła używać wulgarnych słów (nie spotykanych przeze mnie wcześniej u dzieci w tym wieku), bić inne dzieci i wymuszać swoje zdanie. Nie była wycofana w kontaktach, wręcz odwrotnie. Wszędzie było jej pełno. Obserwowałam u dziecka objawy nadrucliwości. Przynosiła do szkoły kosmetyki i w toalecie malowała się. Podchodziła do mnie pytając, czy pięknie się umalowała. Doma- gała się pochwał^❷. To było zachowanie zupełnie mi nieznane u siedmioletniego dziecka. Za wszelką cenę starała się mi przypodobać, co z perspektywy czasu zapewne świadczyło o jej poczuciu niskiej wartości, chęci bycia kimś ważnym i docenianym. Na uwagę zasługują też jej wytwory plastyczne. Jak w większości przypadków dzieci molestowanych seksualnie, niektóre obrazki autorstwa dziewczynki przypominały męskiego członka (drzewa)^❸. Była dzieckiem bardzo otwartym, mówiła o tym, co dzieje się w domu, jednak trochę czasu zajęło jej powiedzenie nauczycielowi o tym, że ojciec ją wykorzystuje seksualnie. Zrobiła to sama, jak zwykle bez większego skrępowania, że tata daje jej członka do lizania. Była trochę zawstydzona, ale nie zdawała sobie chyba sprawy z powagi tego zachowania. Potraktowała to wyznanie jako zwykłą opowieść o tym, co dzieje się w jej domu^❹. Następstwem było powiadomienie pedagoga szkolnego, który wszczął odpowiednią procedurę powiadamiając dyrekcję i odpowiednie organy ścigania. Ojciec został aresztowany, osądzony i skazany na karę więzienia. Byłam wzywana na świadka w tej sprawie.

Dziewczynka jest już dorosła. Ma swoją rodzinę i dwójkę dzieci. Mam z nią kontakt. Często w rozmowach wraca do tematu, że gdyby nie szkoła, jej koszmar by się nie skończył. Do dnia dzisiejszego ma też wielki żal do matki, że nie stanęła po jej stronie i obwiniła ją o aresztowanie ojca. Dodam jeszcze, że dziewczyna miała bardzo trudny okres dorastania^❺. Sprawiała wiele problemów wychowawczych i popadła w konflikt z prawem. Odbyła też karę w zakładzie poprawczym. Uważam, że fakt molestowania seksualnego był tego bezpośrednią przyczyną.

❶ W przypadku niepokojących zachowań dziecka warto włączyć do współpracy pedagoga/psychologa szkolnego – zwiększa to szanse na szybsze rozeznanie sytuacji dziecka. Jednocześnie warto nawiązać kontakt z rodzicem/rodzicami w celu przyjrzenia się sytuacji rodziny, co pozwoli wypracować plan pracy z rodziną i podejmować działania adekwatne do potrzeb.

❷ Stały kontakt z pedagogiem, psychologiem szkolnym jest ważny w pracy dzieckiem, pozwala nawiązać bezpieczną relację z dzieckiem. Jednocześnie umożliwia szybkie rozpoznanie sytuacji rodzinnej. W sytuacji ujawnienia informacji o występowaniu przemocy w rodzinie należy wszcząć procedurę NK.

❸ O niepokojących wytworach plastycznych dobrze na bieżąco informować psychologa/pedagoga szkolnego będącego w kontakcie z dzieckiem. Mogą one być wyrazem trudnych emocji i przeżyć w życiu dziecka.

❹ W sytuacji otrzymania informacji o wyraźnych nadużyciach dziecka przez osobę dorosłą, należy skontaktować się z policją i przekazać pismo do prokuratury o podejrzeniu popełnienia przestępstwa. Warto objąć specjalistyczną opieką psychologiczną dziecko i rodzinę w celu zminimalizowania skutków traumy w późniejszym życiu.

❺ Wczesne objęcie pomocą psychologiczną może zwiększać szansę na lepsze radzenie sobie dziecka z trudnymi doświadczeniami i zmniejszać ich wpływ na jego przyszłe życie.

„Gdyby zdarzyło się na przykład tak ...” – zaniechanie

Obowiązujące przepisy nakazują pracownikowi oświaty rozpoczęcie procedury „Niebieskie Karty” w sytuacji, gdy dochodzi do podejrzenia o stosowanie przemocy w rodzinie. Podjęcie tak poważnej i brzemienną w skutki decyzji wiąże się z ogromną odpowiedzialnością, dlatego budzi zupełnie zrozumiały lęk – sama miałam okazję tego doświadczyć. Pamiętam ten strach, czy właściwie oceniłam zaistniałą sytuację, obawy, czy nikogo swoim postępowaniem nie krzywdzę, a także wątpliwości, czy prawidłowo przeprowadzę i wykonam całą procedurę^❶. I jak w końcu samej zareagować w sytuacji, gdy osoby, podejrzane przez mnie o stosowanie przemocy, zaczęły wnoszą skargi?

Historia, którą chciałabym się podzielić, zaczęła się niby niewinnie. Uczennica, nastolatka, trochę wagarowała, sprawiała kłopoty wychowawcze, była opryskliwa i wulgarna^❷. Jej zachowanie można by spokojnie tłumaczyć trudnym okresem dojrzewania czy niekorzystnym wpływem środowiska, trudno z nią było bowiem nawiązać kontakt. Dziewczyna sprawiała wrażenie osoby zamkniętej w sobie, a na wszelkie prośby reagowała agresją. Inni uczniowie także niewiele mówili na jej temat. Wszystko wskazywałoby więc na typowy „bunt nastolatki”. Tymczasem pewnego dnia młodzież poinformowała mnie, że dziewczyna uciekła z domu i nie ma się gdzie podziać^❸. Przy okazji wyszło na jaw, że to nie była jej pierwsza ucieczka, i co najdziwniejsze, matka dziewczyny zupełnie nie interesowała się tym, co dzieje się z jej córką^❹. Uczniowie w końcu przyprowadzili małą uciekinierkę, która na wstępie poinformowała mnie, że nigdy nie wróci do domu. Gdy zaczęła opowiadać, okazało się, że jej mama znika z domu na wiele dni, a ją zostawia samą, bez jedzenia. Uczennica nie miała pieniędzy na podstawowe środki czystości, ubrania, lekarzy^❺. Twierdziła, że wagarowała, ponieważ wstydziła się swojej sytuacji, tego, że jest zaniechana, nie ma co na siebie włożyć.

Jak tu się zachować w takiej sytuacji? Czy postępowanie matki wobec dziewczyny to już przemoc? Co zrobić z dzieckiem, które nie chce wrócić do domu?

❶ Lęk i obawa są naturalne w sytuacji, kiedy podejmujemy decyzje o wszczęciu procedury „Niebieskie Karty”. Warto pamiętać, że procedura NK jest działaniem pomocowym, ma na celu rozpoznanie sytuacji rodziny i wypracowanie planu pomocy, aby ewentualna przemoc ustała. Procedura jest wszczynana na podstawie podejrzenia występowania przemocy w rodzinie, a nie posiadania na to dowodów.

❷ W przypadku niepokojących zachowań dziecka warto włączyć do współpracy pedagoga/psychologa szkolnego oraz nawiązać kontakt z rodzicami – zwiększa to szanse na szybsze rozeznanie sytuacji dziecka.

❸ Zbudowanie więzi zaufania pomiędzy uczniami a nauczycielem jest bardzo ważne. Rozmowy z rówieśnikami, działania profilaktyczne sprawiają, że całe otoczenie staje się bardziej uważne na różne problemy. Wycofanie się z życia społecznego przez wychowankę jest niepokojącym sygnałem i może stanowić podstawę do rozeznania w sytuacji dziecka i rodziny. Wszelkie działania profilaktyczne są ważne dla budowania zaufania pomiędzy uczniem a nauczycielem. Powinny być podejmowane jak najczęściej w celu budowania przyjaznej atmosfery, skłaniającej uczniów do przemyśleń i pozwalającej im na otwarcie się przed nauczycielem /pedagogiem/psychologiem.

❹ Brak współpracy ze strony rodziców dziecka przejawiającego niepokojące zachowania może być sygnałem potwierdzającym zaburzone relacje i problemy w rodzinie. Warto wtedy podjąć działania mające na celu głębsze rozpoznanie sytuacji i wdrożenie planu pomocy rodzinie.

❺ Wygląd dziecka, jego postawa, nieadekwatny ubiór również może być sygnałem niepokojącym i podstawą do podjęcia działań mających na celu rozpoznanie sytuacji w rodzinie.

Po namyśle wykonałam telefon do pracownika Miejskiego Ośrodka Pomocy Społecznej (MOPS) Zespołu ds. przeciwdziałania przemocy w rodzinie. Ten nie miał wątpliwości. – „Rozpoczynaj procedurę” – usłyszałam. To nie oskarżenie ani wyrok. Po prostu trzeba wyjaśnić zaistniałą sytuację. Nie musisz znać odpowiedzi na wszystkie pytania z kwestionariusza. Napisz to czego się dowiedziałas, co już wiesz⁶. W MOPS są pracownicy socjalni, którzy zajmują się zabezpieczeniem dziecka oraz poinformowaniem Sądu Rejonowego w sytuacji, gdy rodzice stosują wobec niego przemoc.

Tak też się stało – wszczęłam procedurę. Dziewczynka została umieszczona w placówce. Okazało się, że jest zaniedbana, ma problemy zdrowotne. Nie ukrywam, że miałam duże nieprzyjemności ze strony jej mamy. Cała ta sprawa kosztowała mnie mnóstwo nerwów, powtarzam sobie jednak, że dobro dziecka jest w takich sytuacjach najważniejsze i nie wolno bagatelizować podobnych symptomów⁷. Po to właśnie są procedury – by wyjaśnić i pomóc rozwiązać trudną sytuację, a nie naznaczyć i osądzić. Dlatego staram się o tym pamiętać, szczególnie, że okoliczności towarzyszące podobnym sytuacjom są najczęściej bardzo nieprzyjemne.

⁶ Podstawowa wiedza o możliwościach udzielenia pomocy jest elementem niezbędnym. Dzięki znajomości procedur jesteśmy w stanie zminimalizować lęki i obawy własne, ale także wychowanka, który zgłasza się do nas z problemem.

⁷ Jeżeli stanowi dla nas trudność odnalezienie się w sytuacji, poradzenie sobie z trudnymi emocjami powinniśmy pamiętać, że sami także możemy szukać wsparcia i pomocy. Przemoc wobec dzieci jest niezwykle trudnym tematem. Szukanie wsparcia u innych osób współpracujących z nami może pomóc w przeprowadzeniu dziecka przez całość procedury oraz okazanie mu odpowiedniego wsparcia.

„Gdyby zdarzyło się na przykład tak ...” – przemoc fizyczna

Pracowałam pierwszy rok jako psycholog szkolny w dużej, licznej szkole – szkoła podstawowa i gimnazjum. Była wiosna, wszystko budziło się do życia...

W klasie 2 szkoły podstawowej był chłopiec – pełen energii, często pobudzony, niszczący w złości przedmioty, chętnie wchodzący w bójki¹. Bardzo inteligentny o czarnych, bystrych oczach. Przychodził do mnie na zajęcia żeby pracować nad emocjami, wyciszać się, znajdować inne formy odreagowania napięcia. Nie był łatwy w pracy, ciągle mnie testował, przekraczał granice, wymagał ode mnie tony cierpliwości i spokoju². Przychodził chętnie, lubił nasze zajęcia, a ja współpracowałam z wychowawczynią, której bardzo zależało, żeby chłopiec nie miał konfliktów w klasie i w czasie przerw z innymi dziećmi.

Rozmowy z rodzicami chłopca były trudne – mama wydawała się podległa tacie – cicha, skulona i niepewna. Tata szczycił się swoim zawodem inżyniera i bardzo mu zależało, abyśmy jako szkoła, podali mu prosty wzór na wychowanie syna...³

Pewnego dnia wychowawczyni przyprowadziła chłopca do mnie i do pedagoga szkolnego, aby pokazać siniaka na oku dziecka, który nabił mu tata pięścią w złości w domu dzień wcześniej. Jak pomóc chłopcu? Co teraz zrobić, aby nie zaszkodzić mu bardziej? Pierwszy rok w pracy – a miało być tak miło i sympatycznie!

Wiedziałam, że takie sprawy należy zgłosić, ale niewiele wiedziałam, jak zadbać o dziecko, o jego rodzinę i o siebie. A może chłopiec tylko w złości na tatę tak powiedział, przecież ma brata – może się pobili?⁴

Chciałam, żeby tak było. Wolałam nie być w konieczności działania – nigdy jeszcze nie szłam tą drogą. W pracy leżały formularze Niebieskie Karty, ale to były dotychczas tylko dokumenty, z których się nie korzystało.

To było 5 lat temu.

Dziś procedurę Niebieskie Karty stosujemy minimum 2–3 w roku. Wtedy po prostu bałam się. Nie spałam w nocy, myślałam o chłopcu, którego rodzice pewnie są na niego wściekli, może dzieje mu się przez to krzywda. Myślałam, że pewnie napiszą do Kuratorium Oświaty skargę na szkołę⁵. Natłok myśli i emocji. Teraz wiem, że dobrze zrobiłam, ponieważ to dziecko wołało o pomoc wcześniej. Dziś już śpię spokojnie, bo chłopiec jest zdiagnozowany, objęty specjalistyczną pomocą, a mama i tata udali się do Szkoły dla Rodziców. Bez żywej reakcji i przełamania własnych strachów można niechcący skrzywdzić niewinne, na swój sposób proszące o wsparcie, dziecko.

¹ W przypadku niepokojących zachowań dziecka warto włączyć do współpracy pedagoga/psychologa szkolnego oraz nawiązać kontakt z rodzicami – zwiększa to szanse na szybsze rozeznanie sytuacji dziecka.

² Sposób w jaki dziecko nawiązuje i utrzymuje kontakt z osobami dorosłymi może być dobrym wyznacznikiem jego relacji domowych. Wszelkie zachowania niepokojące i niepożądane powinny być podstawą do objęcia dziecka pomocą psychologiczną. Może to zwiększać szansę na lepsze radzenie sobie dziecka z trudnymi doświadczeniami i zmniejszać ich wpływ na jego przyszłe życie.

³ Obserwacja zachowań i relacji występujących w rodzinie może być podstawą do stwierdzenia nieprawidłowych więzi, problemów dotyczących stosowania przemocy. Jeżeli widzimy lęk u jednego z rodziców w trakcie wspólnych rozmów warto umawiać się na spotkania indywidualne.

⁴ Lęk i obawa są naturalne w sytuacji, kiedy podejmujemy decyzje o wszczęciu procedury Niebieskie Karty. Warto pamiętać, że procedura Niebieskie Karty jest działaniem pomocowym, ma na celu rozpoznanie sytuacji rodziny i wypracowanie planu pomocy, aby ewentualna przemoc ustała. Procedura jest wszczynana na podstawie podejrzenia występowania przemocy w rodzinie, a nie posiadania na to dowodów.

⁵ Jeżeli stanowi dla nas trudność odnalezienie się w sytuacji, poradzenie sobie z trudnymi emocjami powinniśmy pamiętać, że sami także możemy szukać wsparcia i pomocy. Przemoc wobec dzieci jest niezwykle trudnym tematem. Szukanie wsparcia u innych osób współpracujących z nami może pomóc w przeprowadzeniu dziecka przez całość procedury oraz okazanie mu odpowiedniego wsparcia.

„Gdyby zdarzyło się na przykład tak ...” – przemoc fizyczna

Nauczyciel wychowania fizycznego zgłosił wychowawcy klasy, iż uczeń I klasy gimnazjum dotychczas chętnie ćwiczący na zajęciach, zaczął od jakiegoś czasu dziwnie się zachowywać. Przestał przychodzić na lekcje wychowania fizycznego¹ mimo, iż przebywał na terenie szkoły. Na pozostałe lekcje chodził bez zastrzeżeń.

Kiedy wychowawca próbował z nim rozmawiać na ten temat, stawał się opryskliwy i niegrzeczny². Wezwana do szkoły matka chłopca twierdziła, że syn nie ćwiczy, bo boli go noga. Coraz częściej zaczęła usprawiedliwiać nieobecności syna tłumacząc je chorobą³.

Taka sytuacja trwała około miesiąca. Po upływie tego czasu dziecko zaczęło normalnie uczęszczać na lekcje kultury fizycznej. Wydawało się, że sytuacja się unormowała. Jednak po upływie około dwóch miesięcy sytuacja się powtórzyła. To, po raz kolejny zaniepokoiło wychowawczynię klasy. Zwróciła się z problemem do pedagoga szkolnego.

Kolejna rozmowa z matką wyglądała jak poprzednia. Ponownie dziecko nie ćwiczyło a matka pisała zwolnienia. Zapewne sytuacja by się powtarzała, gdyby intuicja i niepokój pedagoga, który zwrócił się do pielęgniarki szkolnej o pomoc sugerując aby pod pretekstem corocznego bilansu przyjrzała się chłopcu. Dziecko nie chciało się rozebrać do badania.

Kiedy po dłuższym przekonywaniu chłopiec ściągnął koszulkę, zauważyła na plecach sine pręgi. Nogi również były posiniaczone. Zdarzenie to zgłosiła pedagogowi szkolnemu.

W rozmowie z pedagogiem uczeń przyznał się, że zbił go pasem ojciec. Wezwana do szkoły matka z płaczem potwierdziła, iż mąż pływa na statku. Kiedy wraca z rejsu nadużywa alkoholu⁴. Staje się wtedy agresywny i bije ich oboje bez powodu.

W tym czasie pobity syn nie chciał chodzić na lekcje w-f, ponieważ obawiał się, że ktoś zauważy ślady pobić na ciele. Sytuacja taka trwała od kilku lat. Matka nigdzie nie zgłaszała przemocy, nie informowała o tym nawet najbliższych członków rodziny. W tej sytuacji matka została poinformowana o wszczęciu przez szkołę procedury Niebieskie Karty oraz przekazaniu dokumentu do Zespołu Interdyscyplinarnego. Ponadto, szkoła skierowała wniosek do Sądu Rodzinnego i Nieletnich o wgląd w sytuację rodzinną ucznia.

¹ W przypadku niepokojących zmian w zachowaniu dziecka warto włączyć do współpracy pedagoga/psychologa szkolnego – zwiększa to szanse na szybsze rozeznanie sytuacji dziecka.

² Wszelkie działania profilaktyczne są ważne dla budowania zaufania pomiędzy uczniem a nauczycielem. Powinny być podejmowane jak najczęściej w celu budowania przyjaznej atmosfery, skłaniającej uczniów do przemysłu i pozwalające im na otworzenie się przed nauczycielem /pedagogiem/psychologiem.

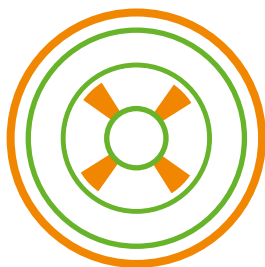
³ Zmiany w zachowaniu dziecka, powtarzające się nieobecności, zwolnienia powinny być sygnałem do objęcia wychowanka pomocą psychologa/pedagoga. Dzięki wczesnym działaniom możemy szybciej ocenić sytuację dziecka i rodziny i skierować odpowiednie działania naprawcze.

⁴ Obserwacja zachowań i relacji występujących w rodzinie może być podstawą do stwierdzenia nieprawidłowych więzi, problemów dotyczących stosowania przemocy.

W tym przypadku, matka i dziecko po namowie dziadków zamieszkali u nich do momentu uregulowania się sytuacji rodzinnej.

Chłopiec został objęty pomocą psychologiczną w formie kontaktu indywidualnego poza szkołą. Matka skorzystała ze spotkań grupowych dla ofiar przemocy⁵. Na terenie szkoły uczeń pozostał pod stałą opieką psychologiczno-pedagogiczną.

⁵ W przypadku stwierdzenia przemocy w rodzinie ważne jest, aby objąć pomocą wszystkich członków rodziny. Jest wiele działań kierowanych do osób doświadczających przemocy oraz osób stosujących przemoc.

„Gdyby zdarzyło się na przykład tak ...” – przemoc psychiczna

Kasia z klasy VII coraz częściej siedziała podczas lekcji zamyślona i smutna^❶. W czasie przerw ożywiała się w towarzystwie koleżanek, ale potem znów zamykała się w sobie. Na pytania wychowawczynie o przyczyny jej zachowania i samopoczucie odpowiadała wymijająco. Sztucznie się uśmiechała i powtarzała, że wszystko jest w porządku. Rozmowy nie wyjaśniały nastroju uczennicy. Wychowawczynie przeprowadziła godzinę wychowawczą o przyjaźni i empatii^❷. Po lekcji do nauczycielki podeszły koleżanki Kasi i powiedziały, że ma ona poważny problem w domu. Rodzice porównują ją ciągle do osiągnącego świetne wyniki w nauce starszego brata i krzyczą, że źle się uczy. Nie pozwalają wychodzić na podwórko ani zapraszać i odwiedzać koleżanki. Wychowawczynie ponownie porozmawiała z Kasią, która przyznała, że to prawda i że coraz gorzej znosi nadmierne wymagania ze strony rodziców. Jest wyzywana przez nich od leni, nieuków i głupoli. Dziewczynka prosiła, żeby nic nie mówić rodzicom, bo boi się reakcji ze strony wybuchowej matki i jeszcze surowszych kar. Rozmowa z psychologiem uspokoiła ją i zgodziła się, żeby szkoła poinformowała rodziców o jej złym samopoczuciu^❸. Następnie odbyło się spotkanie pedagoga i psychologa z rodzicami Kasi. Ci zaprzeczali, że naciskają na córkę^❹, ale ich nerwowe zachowanie wskazywało, że mijają się z prawdą. Nie zdawali sobie sprawy, że powinni brać pod uwagę obniżone możliwości intelektualne dziewczynki oraz słabsze predyspozycje do nauki przedmiotów ścisłych. Rodzice nie rozumieli, że wpływa to na słabe stopnie z matematyki, fizyki i chemii. Sądziła, że to uniki od nauki i lenistwo córki wpływają na mierne wyniki. W trakcie rozmowy wyszło na jaw, że dziewczynka jest przemęczona i niewyspana, ponieważ codziennie odrabia lekcje do północy, a czasami nawet dłużej. Psycholog i pedagog wyjaśnili, że Kasi trudno przyswajając wiedzę z tych przedmiotów. Za to ma inne zdolności. Podkreślili mocne strony ich córki, która dobrze dawała sobie radę z przedmiotów humanistycznych. Aktywnie brała udział w życiu szkoły, była też wolontariuszką w świetlicy szkolnej.

Po tej rozmowie samopoczucie dziewczynki znacznie się pogorszyło^❺. Zaczęła płakać na lekcji, bała się wrócić do domu i zwierzyła się psychologowi, że rodzice straszą ją oddaniem do domu dziecka, jeśli nadal będzie o nich źle mówiła w szkole. Rodzice ponownie zostali zaproszeni na rozmowę. Argumenty specjalistów szkolnych trafiły najpierw do matki dziewczynki. Od tej pory sama przychodziła na rozmowy do szkoły i wspólnie z pedagogiem i psychologiem opracowały strategię pomocy córce.

❶ W przypadku niepokojących zmian w zachowaniu dziecka warto włączyć do współpracy pedagoga/psychologa szkolnego – zwiększa to szanse na szybsze rozeznanie sytuacji dziecka.

❷ Wszelkie działania profilaktyczne są ważne dla budowania zaufania pomiędzy uczniem a nauczycielem. Powinny być podejmowane jak najczęściej w celu budowania przyjaznej atmosfery, skłaniającej uczniów do przemyśleń i pozwalającej im na otworzenie się przed nauczycielem /pedagogiem/psychologiem.

❸ Ważne jest, aby wytłumaczyć podopiecznemu jakie kroki chcemy podjąć, co będzie działało dalej i wskazać osobę, do której będzie mogło się zwrócić. Wszystkie te działania zmniejszają poziom lęku, strachu i niepewności. Dają osobom dotkniętym przemocą poczucie kontroli nad sytuacją, zwiększając poczucie bezpieczeństwa.

❹ Rozmowy z rodzicami stosującymi przemoc mogą być trudne. Warto się do nich dobrze przygotować. Jeżeli dziecko zgłasza, że dzieje się w domu niepokojące rzeczy to warto pamiętać, że procedura Niebieskie Karty jest działaniem pomocowym, ma na celu rozpoznanie sytuacji rodziny i wypracowanie planu pomocy, aby ewentualna przemoc ustała. Procedura jest wszczynana na podstawie podejrzenia występowania przemocy w rodzinie, a nie posiadania na to dowodów.

❺ Już po pierwszych niepokojących sygnałach należy objąć wychowanka pomocą psychologa/pedagoga. Istotne jest danie dziecku poczucia bezpieczeństwa i monitorowania innych sygnałów i symptomów mogących świadczyć o dalszym występowaniu przemocy.

Kasia objęta została pomocą psychologiczną, mogła spotykać się z rówieśnikami, chodziła wcześniej spać i miała każdego dnia czas wolny do swojej dyspozycji. Rodzice ukończyli „Szkółę dla rodziców” i regularnie uczęszczali na terapię rodzinną. Zaczęli zabierać Kasię i jej starszego brata na wycieczki, do kina i teatru. Dziewczynka była radosna i po jej zachowaniu widać było, że atmosfera w domu bardzo się poprawiła⁶. Chętnie uczęszczała na zajęcia wyrównawcze i lepiej się uczyła. Zgłaszała nauczycielom jeśli czegoś nie rozumiała aby pomogli jej w rozwiązaniu problemu. Była zadowolona, spokojna i wyspana. Uwierzyła w siebie i własne możliwości. Chętnie opowiadała o tym co robi w domu.

W szkole zawsze staramy się wspierać dziecko i jego rodzinę. Czasem błędy rodzicielskie wynikają z niewiedzy, przemęczenia, braku cierpliwości. Dzieci choć wychowywane w jednej rodzinie nie zachowują się tak samo. Nie mają też podobnych zdolności i zainteresowań. Do każdego trzeba podejść indywidualnie i odkryć jego mocne strony a następnie je rozwijać. Rozmowy w szkole i zajęcia, w których rodzice uczennicy uczestniczyli uzmysłowiły im to, a szczęśliwa Kasia dalej będzie rozwijała swoje zainteresowania humanistyczne i społeczne.

⁶ Szybkie rozpoznanie sytuacji i podjęcie działań przez psychologa/pedagoga szkolnego oraz rzetelna współpraca z rodzicami daje szansę na efektywność procesów pomocowych, którymi zostali objęci wszyscy członkowie rodziny.

„Gdyby zdarzyło się na przykład tak ...” – przemoc psychiczna

Ewę poznałam trzy lata temu, kiedy przyszła do mojej szkoły jako pierwszoklasistka. Szybko zwróciłam na nią uwagę, choć ona sama tak bardzo starała się być niewidzialna. Cicha i spokojna zawsze trzymała się z boku grupy^❶. Mówiła tylko pytana i były to odpowiedzi krótkie jednozdaniowe, jakby wyuczone. W drugim tygodniu września pojechałam z jej klasą jako opiekun na wycieczkę integracyjną. Ewa nigdy nie siadała z nami do posiłku, a gdy udało ją się namówić, nie jadła, tylko piła wodę. Kiedy ją obserwowałam widziałam, że je, ale tylko w samotności stojąc na uboczu. Po powrocie do szkoły zaprosiłam ją na rozmowę. Powiedziała mi, że jest nieśmiała i musi lepiej poznać ludzi, aby nawiązać z nimi kontakt. Uśmiechając się zapewniała mnie, że wszystko jest dobrze i potrzebuje tylko więcej czasu. Po około miesiącu od naszej rozmowy zauważyłam Ewę na szkolnym korytarzu. Wyglądała blado i zdecydowanie schudła^❷. Poprosiłam ją ponownie na rozmowę i powiedziałam jej o swoich obawach i spostrzeżeniach. Ewa zaczęła płakać. Opowiedziała mi, z czym boryka się od kilku lat. Po rozwodzie rodziców jej tata zerwał z nią całkowicie kontakt. Ewa, która zawsze miała problem z wagą, zaczęła bardzo tyć. Z miesiąca na miesiąc, zjadając problemy przybierała na wadze, doprowadzając się do otyłości II stopnia. W tym czasie mama pozbawiona środków do życia, podjęła nową pracę, aby zapewnić utrzymanie jej i młodszej siostrze. Tam poznała swojego obecnego partnera. Po dwóch latach zamieszkali razem. Mama będąc w pędzie pracy oraz budując nowe życie, zdawała się nie zauważać problemów swojej córki. Ojczym początkowo starał się być miły dla przybranych córek, jednak z biegiem czasu sytuacja się zmieniła. Ewa stała się dla niego tematem żartów, niewybrednych docinek oraz obiektem, na którym rozładowywał swój zły humor. Nigdy nie uderzył dziewczyny, nawet na nią nie krzychał. Nazywał ją za to Fioną, gdyż uważał, że jest tak samo „zwalista” jak ona. Zamienił jej piękne imię na bajkowe i używał go bardzo konsekwentnie. W czasie uroczystości rodzinnych lub przy znajomych publicznie twierdził, że Ewa ma lepiej iść zmywać na bieżąco naczynia, bo w życiu swoje już zjadła, co wszyscy na pewno widzą. Jego wypowiedziom towarzyszył rechot. Na porządku dziennym były jego uwagi dotyczące wyglądu nastolatki. Gdy podchodziła do lodówki, mówił, żeby dała sobie spokój z tym żarciem i zrobiła coś pożytecznego. Kiedy dostała w szkole słabszą ocenę, twierdził, że cukier i tłuszcz zamroczyły jej mózg i przez to jest głupia. Mama udawała, że nie słyszy uwag swojego partnera, czasami mówiła tylko „oj daj już spokój”. Ojczym poniżał ją niemal każdego dnia, skupiając uwagę przede wszystkim na jej nadwadze. Ewa nie potrafiła mu nic na to odpowiedzieć. Żyła w przeświadczeniu, że dzięki niemu rodzina zaczęła normalnie funkcjonować finansowo oraz że mama jest z nim szczęśliwa. Będąc

❶ W przypadku niepokojących zachowań dziecka warto włączyć do współpracy pedagoga/psychologa szkolnego oraz nawiązać kontakt z rodzicami – zwiększa to szanse na szybsze rozeznanie sytuacji dziecka.

❷ Szybka utrata lub przybranie na wadze, „dziwne” nawyki żywieniowe szczególnie w okresie adolescencji mogą świadczyć o poważnych problemach i zaburzeniach. Szybka interwencja psychologa/pedagoga/pielęgniarki może zwiększyć szansę na szybsze rozeznanie w sytuacji dziecka oraz udzielenie mu pomocy.

w trzeciej klasie gimnazjum Ewa postanowiła zmienić coś w swoim życiu. Schudła 15 kilo, niestety utrata wagi nastąpiła w wyniku głodzenia się. Przychodząc do nas do szkoły dalej praktykowała swoją „dieta”, dlatego właśnie zauważyłam zmianę w jej wyglądzie. Po naszym spotkaniu zaprosiłam na rozmowę mamę i jej konkubenta. Przedstawiłam im sytuację córki oraz skutki ich postępowania. Omówiłam moralne i prawne konsekwencje, jakie niesie ze sobą stosowanie przemocy psychicznej wobec dziecka. Rodzice początkowo próbowali obniżyć rangę tego zdarzenia. Twierdzili, że Ewa jest wrażliwa i nie zna się na żartach. Jednak po dłuższej rozmowie i przytaczaniu argumentów mama rozpłakała się, czując się winna wobec córki. Ewa została skierowana na terapię zaburzeń odżywiania oraz do poradni endokrynologicznej, w celu leczenia hormonalnych przyczyn otyłości. Mama wspiera ją w tych działaniach. Ojczym również pracuje nad swoim zachowaniem, jest podatny na działania terapeutyczne. Zaczyna dostrzegać pozytywne strony zmian, jakie zaszły w ich domu. Rodzina przychodzi do mnie raz w miesiącu, wspólnie omawiamy postępy w budowaniu lepszej więzi oraz wyznaczamy następne cele³. Sprzymierzeńcem okazała się również młodzież z klasy Ewy, która w sposób spontaniczny, ale jednocześnie dojrzały wprowadziła dziewczynkę do swojej grupy⁴.

3 Szybkie rozpoznanie sytuacji i podjęcie działań przez psychologa/pedagoga szkolnego oraz rzetelna współpraca z rodzicami daje szansę na efektywność procesów pomocowych, którymi zostali objęci wszyscy członkowie rodziny.

4 Procesy wychowawcze prowadzone przez nauczyciela/pedagoga są ważne dla prawidłowego funkcjonowania grupy rówieśniczej / zespołu klasowego. Zadbanie o przyjazną atmosferę jest niezwykle ważne dla dzieci / młodzieży doświadczających trudności w życiu rodzinnym i osobistym.

„Gdyby zdarzyło się na przykład tak ...” – przemoc psychiczna i fizyczna

Mieszkam w domu z mamą, bratem i wujkiem, to jest mamy przyjaciel. Jestem uczniem trzeciej klasy. Uczę się dobrze, choć są lepsi ode mnie. Mam brata w pierwszej klasie. Nie chciałam nikomu mówić o tym, że jest nam źle w domu, ale zawsze mam pecha. Na korytarzu, kiedy biegłam do klasy rozwiązała się chustka na mojej szyi...^❶ i wtedy zdarzyło się to:

– *Chodź Aniu do mnie* – zawołała mnie pani pedagog. *Dlaczego nosisz chustkę?*

– *Proszę pani jestem przeziębiona i jest mi zimno* – skłamałam

– *Aniu, przecież jest lato! Co masz na szyi?*

Pani pedagog zaprowadziła mnie do swojego gabinetu i kiedy weszliśmy poprosiła, żebym usiadła. Ta nieznośna chustka, przez moją niezdarność, zsunęła się na podłogę. Za chwilę zobaczyłam zdziwioną minę pani pedagog, kiedy patrzyła na mnie. Do dziś pamiętam jej wzrok i szkliste oczy. Przez dłuższy czas obie milczałyśmy. Cieszyłam się, że pani pedagog nie naciskała na mnie, nie kazała opowiadać sobie, co się stało^❷. Patrzyłyśmy na siebie i słyszałam tylko jej słowa „będziesz bezpieczna”. Słyszac te słowa bałam się nadal. Bałam się tego co będzie później, co będzie jak wrócę do domu?^❸ Siedziałam na krześle, spuściłam głowę i czułam tylko jak łzy lecą mi po policzkach, spadają na ręce, spadają na nogi. Płakałam, przez łzy zaczęłam coś mówić. Nie pamiętam pierwszych słów, nie pamiętam czy w ogóle chciałam coś mówić. Jednak z każdą chwilą tych słów było coraz więcej, wyrzucałam je z siebie i jednocześnie nie chciałam słyszeć tego, co sama opowiadam.

Wyrzuciłam z siebie tkwiący we mnie od wielu miesięcy ból i żal, strach. Opowiedziałam o tym jak ja i mój młodszy brat byliśmy bici przez mamę i wujka, za wszystko... Wczoraj wypadła mi z ręki kanapka i upadła na podłogę, tylko tyle. Tyle też wystarczyło.... Najpierw dostałam od mamy rękę, potem przyłączył się wujek, uderzali mnie po całym ciele. Zdarzało się że obrywałam nogą ze złamanego krzesła. Moje całe ciało często było w fioletowych i czarnych plamach. Wstydziłam się chodzić na zajęcia z wf. Nie chciałam, to znaczy nikt nie mógł zobaczyć tego jak wyglądam pod ubraniem. Mama ciągle mnie zwalniała z zajęć. Miałam różne choroby^❹.

❶ W przypadku niepokojących zachowań, zmian w wyglądzie, sposobie ubierania się dziecka warto włączyć do współpracy pedagoga/psychologa szkolnego oraz nawiązać kontakt z rodzicami – zwiększa to szanse na szybsze rozeznanie sytuacji dziecka.

❷ Budowanie zaufania i przestrzeni na swobodne wypowiedzi jest w przypadku przemocy wobec dzieci bardzo ważne. To trudne sytuacje dla dziecka, warto pamiętać, aby pozwolić na stopniowe otwieranie się, słuchanie tego, co ma do powiedzenia i zapewnienie odpowiedniej ilości czasu.

❸ Ważne jest, aby wytłumaczyć podopiecznemu jakie kroki chcemy podjąć, co będzie działało dalej i wskazać osobę, do której będzie mógł się zwrócić. Wszystkie te działania zmniejszają poziom lęku, strachu i niepewności. Dają osobom dotkniętym przemocą poczucie kontroli nad sytuacją, zwiększając poczucie bezpieczeństwa.

❹ Zmiany w zachowaniu dziecka, powtarzające się nieobecności, zwolnienia powinny być sygnałem do objęcia wychowanka pomocą psychologa/pedagoga. Dzięki wczesnym działaniom możemy szybciej ocenić sytuację dziecka i rodziny i skierować odpowiednia działania naprawcze.

Najbardziej bałam się kiedy trzymając mnie za włosy wkładali mi głowę pod wodę... Krzyczeli, że „jestem fleja”, a oni tak dbają, żebym miała wszystko. Boli, jak mnie biją. Boli mnie dlaczego robi to moja mama. Boję się, że mnie nie kocha. Tego najbardziej się boję. To mnie przeraża. Do siniaków, skaleczeń, wydartych włosów, popychania, chyba się już przyzwyczałam. Do tej jednej myśli, nie mogę... Bolą mnie ich słowa, takie różne, te bardzo brzydkie i takie normalne, że jestem niezdarą, tłumokiem, że nic nie potrafię, po co się urodziłam... W tym wszystkim cieszę się z jednego, kiedy biją mnie, mojego młodszego brata zostawiają w spokoju.

Moja mama często powtarzała mi, że mam trzymać mordę w kubel. Wiem co to znaczy. Mam nikomu nic nie mówić, bo zabiorą mnie do domu dziecka i więcej nie zobaczę mojego brata, a on jest malutki i dobry, z nim muszę być. Muszę się nim opiekować. Nauczyłam się bezbłędnie kłamać. Sama nie wiedziałam co było kłamstwem, a co prawdą. Żeby tylko nikt się nie dowiedział.

Mama chyba mnie kochała. Razem z wujkiem przecież ciągle mnie pilnowali. Zawsze przyprowadzali mnie do szkoły i kiedy kończyłam lekcje widziałam jak na mnie czekają. Wtedy razem wracaliśmy do domu.

Nie mogłam też zapraszać kolegów do siebie ani spotykać się z koleżankami w ich domu⁵. Mój brat też bawił się tylko ze mną.

Może to ja jestem niedobra, może przeze mnie mama jest zdenerwowana. Wiem, że to przeze mnie tata zostawił mamę.

Kochana pani pedagog, zobaczyłaś tylko siniak na mojej szyi. Pamiętam jak mówiłaś do kogoś na korytarzu „siny jęzor”. Po cichu śmiałam się bo jęzor to miałam w normalnym kolorze.

Ale tamtego dnia, siedząc w jej gabinecie poczułam się bezpiecznie. Ulżyło mi że nie muszę już niczego ukrywać. Słyszałam: *jesteś bezpieczna*.

Potem rozdzwoniły się telefony i za chwilę przez uchylone drzwi gabinetu widziałam mundury policjantów i pomarańczowe spodnie, już teraz wiem, że pogotowia. Słyszałam przyciszone głosy rozmawiających osób. *Jesteś bezpieczna* ciągle brzmi w mojej głowie...

⁵ Rozmowy z rówieśnikami, działania profilaktyczne sprawiają, że całe otoczenie staje się bardziej uważne na różne problemy. Wycofanie się z życia społecznego przez wychowanka jest niepokojącym sygnałem i może stanowić podstawę do podjęcia działań zmierzających do rozeznania w sytuacji dziecka i rodziny.

„Gdyby zdarzyło się na przykład tak ...” – przemoc psychiczna i fizyczna

Czerwiec. Koniec roku szkolnego – dużo pracy, dużo zadań kończących rok w szkole. Do gabinetu psychologa wpada wychowawczyni z informacją, że jej uczennica z płaczem opowiedziała, iż mama i tata wyrządzili jej dużą przykrość dnia poprzedniego, a jako dowód wskazała świeżą ranę na bazi¹. Po rozmowie z dziewczynką widać było, że ma żal, że cierpi, płakała cały czas. Wszczęcie procedury Niebieskie Karty było oczywiste. Kiedy uczennica opuściła mój pokój nauczycielka, słysząc moją pewność w głosie, wpadła w popłoch. Rozumiałam ją, więc wytłumaczyłam jej na czym polegają te działania² – zarówno ze strony szkoły, jak i grupy roboczej. Uspokoila się. Ale tylko na chwilę.

Wezwani tego samego dnia do szkoły rodzice uczennicy nie chcieli takiej interwencji, uznali, że to wymysł dziecka, próbowali namówić nas, abyśmy nie wszczynali procedury, co jest niezgodne z prawem³.

Nauczycielka wieczorem wykonała telefon do mamy dziewczynki pytając jak się czuje... Nie radziła sobie z emocjami, które nią targały⁴, bo zadzwoniła także do mnie, więc uspokoila ją, że to najlepsza decyzja i jedyna słuszna, pomimo że jest nam wszystkim trudno. Nauczycielka była zła, próbowała znowu mnie przekonywać, że wszczynanie procedury to była pochojna decyzja.

Poprosiłam zaprzyjaźnione koleżanki z policji, które działają w ramach pracy zespołu grupy roboczej, aby opowiedziały mojej koleżance z pracy o konieczności takiego działania z punktu widzenia prawnego i ustaw nas obowiązujących. Na chwilę zrozumiała, więc poprosiłyśmy, aby wypełniła kwestionariusz – formularz Niebieska Karta A.

Kilkakrotnie jeszcze przychodziła, zastanawiała się – dlaczego dziewczynka tak powiedziała. Było jej z tym źle, bo podobno zawsze unika konfliktów i trudnych sytuacji. Wytłumaczyłam jej, że nie możemy udawać, że nie widzimy problemu, trudną sytuacją zajmie się inna instytucja, a rodzina będzie objęta pomocą.

Okazało się, że nauczycielka nie radząc sobie z emocjami rozmawiała o dziewczynce z jej dwiema dawnymi wychowawcami, kilkakrotnie dzwoniła do mamy, która obwiniła ją za to, że krzywdzi rodzinę pozwalając na wszczęcie procedury, a nawet spotkały się poza terenem szkoły, aby dalej o tym rozmawiać.

1 Każdy niepokojący sygnał werbalny i niewerbalny wysłane przez podopiecznego w stronę wychowawcy/nauczyciela wymaga sprawdzenia. W przypadku niepokojących zachowań dziecka warto włączyć do współpracy pedagoga/psychologa szkolnego oraz nawiązać kontakt z rodzicami – zwiększa to szanse na szybsze rozeznanie sytuacji dziecka.

2 Podstawowa wiedza o możliwościach udzielenia pomocy jest elementem niezbędnym. Dzięki znajomości procedur jesteśmy w stanie zminimalizować lęki i obawy własne, ale także wychowanka, który zgłasza się do nas z problemem.

3 Procedura Niebieskie Karty jest działaniem pomocowym, ma na celu rozpoznanie sytuacji rodziny i wypracowanie planu pomocy, aby ewentualna przemoc ustała. Procedura jest wszczynana na podstawie *podejrzenia* występowania przemocy w rodzinie, a nie posiadania na to dowodów.

4 Jeżeli stanowi dla nas trudność odnalezienie się w sytuacji, poradzenie sobie z trudnymi emocjami powinniśmy pamiętać, że sami także możemy szukać wsparcia i pomocy. Przemoc wobec dzieci jest niezwykle trudnym tematem. Szukanie wsparcia u innych osób współpracujących z nami może pomóc w przeprowadzeniu dziecka przez całość procedury oraz okazaniu mu odpowiedniego wsparcia.

Nie miałam żadnego wpływu na to, by zachować w tajemnicy ten fakt, ponieważ koleżanka działała pod wpływem emocji kompletnie nie słuchając przedstawianych argumentów mówiących o tym, że procedura nie jest formą karania, oskarżania nikogo i jest dobrą, wartościową praktyką.

Minęło kilka miesięcy. Uczennica przychodzi do mnie, kiedy pokłóci się z koleżankami, a relacja z jej mamą jest serdeczna. Nauczycielka już nie pracuje w naszej szkole. I dobrze.

„Gdyby zdarzyło się na przykład tak...”

– przemoc czy niewydolność wychowawcza?

Krzyś jest najmłodszym dzieckiem z trójki rodzeństwa. Wychowuje go samotnie ojciec, z którym mieszka jeszcze brat Krzysia. Z rozmowy z ojcem wiem, że matka pozostawiła Krzysia, kiedy ten miał pół roku, wyjechała do pracy do Holandii i do tej pory nie wróciła. Ojciec twierdzi, że Krzyś nigdy jej nie widział i jej nie pamięta. Ostatnie dwa lata ojciec dziecka mieszkał z partnerką i wspólnie wychowywali Krzysia, prowadzili wspólny dom. Ojciec pracował na zlecenie oraz dorywczo do późnych godzin popołudniowych. Z obserwacji wiem, że kobieta dobrze zajmowała się dzieckiem: np. przychodziła na wywiadówki, pomagała w odrabianiu lekcji, opierała, przygotowywała rzeczy na zajęcia, odbierała go ze świetlicy, wielokrotnie widziałam ją i Krzysia na wspólnym spacerze. Odbierając go ze świetlicy i przypadkowo spotykając się z wychowawcą zawsze pytała o postępy i zachowanie Krzysia. Nie wiem, w jaki sposób Krzyś spędzał czas popołudniami. Na terenie szkoły nie uczęszczał na żadne dodatkowe zajęcia.

Po wakacjach zmieniła się sytuacja mieszkaniowa rodziny Krzysia (telefoniczna rozmowa z ojcem Krzysia tydzień po rozpoczęciu roku szkolnego). W czasie wakacji, podczas pracy, ojciec chłopca złamał nogę i przez ok. 8 tygodni nie był w stanie pracować, wyjechał do dalszej rodziny z Krzysiem, a po powrocie okazało się, że jego partnerka zmieniła zamki, spakowała ich rzeczy i rozstała się z tatą Krzysia. Udało mu się wynająć mieszkanie, niedaleko szkoły, Krzyś zaczął uczęszczać do szkoły w trzecim tygodniu września. Do tej pory nieznane są warunki mieszkaniowe w wynajmowanym lokalu.

Wspólnie z pracownikami szkoły, po rozmowie ojca z wychowawcą klasy i na prośbę ojca, pomagamy mu je urządzić. Krzyś jest dzieckiem zadbanym. Nosi czyste ubrania, choć nie zawsze nowe, ale dostosowane do pory roku. Przed lekcjami przebywa w świetlicy szkolnej, po lekcjach również, aż do zamknięcia o godz. 17.00, ze względu na czas pracy ojca. Kilka razy w miesiącu (2–3) Krzyś z opóźnieniem jest przyprowadzany na lekcje. Z relacji nauczycieli świetlicy wiem, że codziennie ok. godz. 15.30 Krzyś w świetlicy zasypia. Lubi bawić się sam lub z kilkoma kolegami z klasy lub przedszkola w zabawy tematyczne. Niechętnie bierze udział w większych zabawach zespołowych. Kilka razy w tygodniu

przynosi do szkoły karty z piłkarzami, które na przerwach ogląda sam lub z kolegami. Kiedy jest organizowana zabawa wspólna z innymi dziećmi, Krzys siada w kącie, ociąga się, by usiąść w kręgu, bardzo często w trakcie zabawy wstaje i odchodzi lub rozmawia, robi fikołki na wykładzinie, biega po klasie, nawet jeśli jest parzysta liczba uczestników zabawy w parach nie podaje ręki osobie, która go wybiera. Staje z tyłu i patrzy na inne dzieci. Zdarza się, że „zaczepia” innych (popycha i mówi, że to nie on). Po dzwonku na lekcje Krzys nie ustawia się w pary pod klasą, zawsze staje z tyłu lub na końcu korytarza, sam. Podobnie jest na wycieczkach, unika podawania innym dzieciom ręki, zostaje z tyłu. Na lekcjach pracuje w szybkim tempie, samodzielnie, czyta płynnie i szybko, dobrze liczy, ze sprawdzianów dostaje dobre oceny. Trafnie odpowiada na zadane pytania do omawianych treści. Jego prace plastyczne są zawsze małych rozmiarów, ubogie w szczegóły, używa ciemnych kolorów lub ołówka, często nie kończy ich na zajęciach. Na lekcjach wychowania fizycznego zanim rozpoczyna jakiekolwiek ćwiczenie najpierw obserwuje innych, niektórych ćwiczeń unika, szczególnie tych w parach. Dzieci w klasie już znają Krzysia i nie podchodzą do niego.

Od pewnego czasu zaniepokoiło mnie kilka rzeczy w zachowaniu, wyglądzie i funkcjonowaniu Krzysia w szkole¹. W ciągu 1,5 miesiąca nie nauczył się na pamięć trzech krótkich wierszyków (mówił, że zapomniał), 7–10 razy nie odrobił lekcji, zapomina przynosić do szkoły przybory szkolne, często w czasie lekcji kładzie się na ławce, jest błądliwy i apatyczny, wygląda na niewyspanego i przemęczonego, rzadko się uśmiecha. Kilkakrotnie uderzył na przerwie kolegę, z rozmowy z nauczycielem dyżurującym dowiedziałam się, że *oddął koledze, bo tamten zaczął*. Powiedział pani szatniarce, która pomagała mu się ubrać, że tata jest niedobry, bo mamę „tego, no wie pani i tu chłopiec zamachnął się ręką” i dlatego pani odeszła od nich. Nauczyciel świetlicy wyczuł od ojca dziwny zapach. Rozmawiałam o tym z pedagogiem, która wezwała ojca do szkoły. Teraz ze świetlicy Krzysia odbierają różne osoby, upoważnione przez ojca: pracownicy szkoły, panie sprzątaczkę, które zajmują się Krzysiem do powrotu ojca z pracy. Ostatnio, w piątek, Krzysiu wybiegł w czasie lekcji z klasy z płaczem i powiedział, że go bardzo boli brzuch. Zaprowadziłam go do lekarza.

W czasie badania lekarskiego dziecko histerycznie zaczęło zabierać rękę, głośno krzycze: *nie róbcie mi krzywdy*, zanosilo się płaczem. Wezwałam ojca i przekazałam wszystkie sugestie lekarza, który zalecił regularne, zdrowe odżywianie i dodatkowe witaminy i stałą kontrolę wagi².

1 Poniższe obserwacje mogą świadczyć o:

- Niezaspokojone podstawowe potrzeby małego dziecka oraz przykre i niekorzystne doświadczenia i zmiany rodzinne pozostawiły po sobie urazy, które powodują izolowanie się dziecka od grupy lub chęć zwrócenia na siebie uwagi dorosłych.
- Brak obecności i miłości ze strony matki i najbliższych, brak wsparcia duchowego.
- Zbyt małe zainteresowanie ojca sprawami Krzysia, mała świadomość ojca w zakresie troski o zdrowy styl życia i racjonalne odżywianie.
- Niewielkie pozytywne wsparcie ze strony domu, pozostawienie dziecka „samemu sobie”.
- Nie uczestniczenie dziecka w zajęciach pozaszkolnych rozwijających je.

2 Założenie teczek, zbieranie wszelkich informacji o przebiegu podjętych działań i zmianach w zachowaniu dziecka oraz funkcjonowaniu rodziny. Planowanie i modyfikowanie dotychczasowych form pomocy i pracy z Krzysiem we współpracy z pedagogiem, nauczycielami świetlicy oraz osobami udzielającymi wsparcia rodzinie. Przy braku postępu ze strony ojca Krzysia co do jego metod opiekuńczo-wychowawczych rozważenie napisania wniosku do sądu rodzinnego lub wszczęcie procedury „Niebieskie Karty”.

Podsumowanie zdarzeń, czyli o czym warto pamiętać?

Z PUNKTU WIDZENIA PSYCHOLOGA:

OPRACOWANIE:

Monika Sankiewicz, Katarzyna Malinowska, Marta Dzięcielska, Adrianna Bradtke – psychologzy i pedagodzy Zespołu Placówek Specjalistycznych w Gdyni

- Każde zachowanie wyróżniające się (zarówno aktywnością jak i jej brakiem), malowanie się, podkreślanie swojej atrakcyjności fizycznej nieadekwatnie do wieku, a także mówienie o trudnych treściach bez skrępowania, zatarcie granic – jest sygnałem niepokojącym, powinno zwrócić uwagę wychowawcy. Może świadczyć o występowaniu każdej z form przemocy w rodzinie. Zarówno fizycznej, psychicznej, seksualnej a także zaniedbania.
- Przemoc w rodzinie często jest zjawiskiem wstydliwym, ukrywanym przed resztą rodziny, znajomymi, instytucjami – szczególnie ważna jest wrażliwość na sygnały mogące świadczyć o tym, że dorosły, rodzic również doświadcza przemocy.
- ZANIEDBANIE również jest formą przemocy; może świadczyć o nim m.in. wygląd zewnętrzny dziecka, ubrania nieadekwatne do pory roku, brudne, brak przyborów szkolnych itp.
- Ważne są wszelkie działania profilaktyczne. Im częściej przekazujemy wiedzę o problemie przemocy dzieciom, młodzieży i dorosłym oraz zapoznajemy się z procedurami przeciwdziałania przemocy, tym większa jest świadomość i uważność społeczna. Możemy szybciej reagować w sytuacjach kryzysowych.
- Im szybsza reakcja otoczenia tym większa szansa na rozpoznanie sytuacji, w której dziecko doświadcza przemocy.

Co robić?

- Nawiązanie współpracy z pedagogiem lub/i psychologiem szkolnym, rodzicami i dzieckiem.
- Rozpoznanie sytuacji rodziny.
- W przypadku sygnałów świadczących o przemocy – wszczęcie procedury „Niebieskie Karty” / sporządzenie wniosku do sądu o wgląd w sytuację rodziny; w przypadku zagrożenia bezpieczeństwa dziecka – bezpośredni kontakt z policją.
- Objęcie rodziny wsparciem: szkoły (pedagog, psycholog, wychowawca) lub innych instytucji (**zob. rozdział materiały dodatkowe, aneks II**).

Z PUNKTU WIDZENIA PRAKTYKA:

OPRACOWANIE:

funkcjonariusze Wydziałów Prewencji: gdyńskiej Komendy Miejskiej Policji oraz Komisariatów Policji (Śródmieście, Redłowo, Chylonia, Karwiny, Oksywie, Witomino)

Na co nie zwraca się należytej uwagi

Symptomy mogące świadczyć, że dziecko doznaje przemocy tj.:

- **czy zawsze** zwraca się uwagę na długotrwałe zwolnienia z zajęć WF nieudokumentowane zaświadczeniem lekarskim?
- **czy zawsze** zwraca się uwagę na ubiór nieadekwatny do pory roku (okres wiosenno-letni – dziecko ubrane w długi rękaw, chusty i apaszki na szyi)?
- **czy zawsze** zwraca się uwagę na alienację dziecka, wycofanie, brak lub/i unikanie kontaktu z rówieśnikami?
- **czy zawsze** zwraca się uwagę na niepokojące zachowania i stany emocjonalne dziecka: złość, wycofanie, zmienność nastrojów, autoagresja, agresja?
- **czy zawsze** zwraca się uwagę na nadmierną kontrolę rodzicielską, celowe izolowanie dzieci od rówieśników?
- **czy zawsze** zwraca się uwagę na nadmierne poczucie odpowiedzialności dzieci za swoje rodzeństwo?

Co trzeba i należy robić

- **zwracać uwagę** na nadmierne oślanianie ubiorem części ciała niezależnie od panujących warunków pogodowych i pory roku;
- **zwracać uwagę** na absencję szkolną, bądź długotrwałe nieuczestniczenie w zajęciach WF, bez uzasadnienia medycznego, wyegzekwowanie przez pedagoga, nauczyciela, zaświadczenia lekarskiego uzasadniającego nieobecność dziecka na zajęciach;
- **zwracać uwagę** na informacje dot. odżywiania się uczniów (informacje od innych osób lub uczniów, itp.);
- **zwracać uwagę** na znaczne/nagłe pogorszenie wyników w nauce, na sposób wykonania/ekspresję i treści zawarte w pracach plastycznych;
- **obserwować** zachowania dziecka w kontaktach rówieśniczych, wykrywanie anomalii na tle zachowań grupy;
- **zwracać uwagę** na nadmierną łekliwość, płaczliwość, zmienność nastroju, wycofanie, autoagresję, nieadekwatne zachowania do wieku;
- **zwracać uwagę** na nadopiekuńczość, przejmowanie postawy „dorosłego”, w stosunku do rodzeństwa, izolowanie rodzeństwa od rówieśników;
- **nawiązać kontakt** z rodzicami celem wyjaśnienia ww. niepokojących symptomów;
- **w przypadku podejrzeń** że w rodzinie może być problem przemocy:
 - ścisła współpraca nauczyciela z pedagogiem i psychologiem szkolnym;
 - podjęcie przez grono pedagogiczne działań zgodnie z ich kompetencjami i posiadanym algorytmem postępowania;
 - uruchomienie działań prewencyjnych i procesowych ukierunkowanych na zatrzymanie przemocy;
 - dążenie do zagwarantowania bezpieczeństwa dziecka – powiadomienie sądu rodzinnego celem wydania stosownych orzeczeń;
 - w przypadku uzasadnionego podejrzenia występowania przemocy w rodzinie, wszczęcie procedury „Niebieskie Karty”;
 - powiadomienie organów ścigania w związku z uzasadnionym podejrzeniem dot. znęcania się nad osobą najbliższą;
 - podjęcie/wdrożenie działań profilaktycznych w klasie (klasach).

SCENARIUSZE

W rozdziale znajdą Państwo zbiór scenariuszy zajęć edukacyjno-wychowawczych dla uczniów szkół podstawowych i ponadpodstawowych.

Zostały one opracowane z myślą o wyposażeniu kadry pedagogicznej w umiejętności i narzędzie pracy przydatne do realizacji szkolnych programów edukacyjno-wychowawczych i założeń profilaktyki pierwszorzędowej dotyczących przeciwdziałania przemocy w rodzinie, a także z myślą o zwiększeniu świadomości dzieci i młodzieży w zakresie właściwego postępowania wobec nieprawidłowych zachowań oraz tego w jaki sposób i gdzie szukać pomocy.

SCENARIUSZ NR 1:

Spotkania z rodzicami

OPRACOWANIE:

Danuta Gierszewska – pedagog szkolny, mediator, **Renata Gruzel** – pedagog szkolny Szkoły Podstawowej nr 43, 81–185 Gdynia, ul. Porębskiego 21

CEL OGÓLNY:

zwiększenie skuteczności reagowania i ograniczenie zjawiska przemocy w rodzinie.

CELE SZCZEGÓŁOWE:

- uświadomienie rodzicom co to jest przemoc w rodzinie, najczęstsze formy przemocy, występowanie zagrożeń związanych z przemocą w rodzinie, skutków oraz form pomocy w rodzinie;
- zapoznanie rodziców z dokumentacją w ramach procedury „Niebieskie Karty” (przykłady dokumentów, niezbędne procedury, formularze, wnioski do Sądu, zawiadomienia do prokuratury);
- uwrażliwienie społeczności lokalnej na sygnały dotyczące przemocy w rodzinie oraz wskazanie sposobów przeciwdziałania im;
- pobudzanie inicjatyw społecznych w kierunku działania na rzecz poprawy bezpieczeństwa w rodzinie.

PRZEWIDYWANY CZAS TRWANIA:

60 minut.

POMOCE I MATERIAŁY:

- komputer, rzutnik, ekran;
- tekst Rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 13 września 2011 r. w sprawie procedury „Niebieskie Karty” z wzorami formularzy, na mocy którego szkoły mają obowiązek wszczynania procedur „Niebieskie Karty”;

- komentarz „Niebieska Karta” wg Grzegorza Wrony (Ośrodek Informacji Prawnej Grzegorz Wrona) dotyczący uczestnictwa przedstawicieli oświaty w procedurze „Niebieskie Karty” (zob. załącznik I do scenariusza nr 1);
- schemat przebiegu procedury „Niebieskie Karty” (zob. załącznik II do scenariusza 1);
- ulotki dla rodziców informujące o telefonach, instytucjach do których można zgłaszać informacje dotyczące przypadków przemocy w rodzinie i krzywdzenia dzieci (**zob. rozdział materiały dodatkowe, aneks II**).

PRZEBIEG ZAJĘĆ:

1. Przedstawienie rodzicom planu spotkania.
2. Co to jest przemoc w rodzinie?
3. Kto może być ofiarą przemocy?
4. Najczęstsze formy przemocy.
5. Jakie rozporządzenia prawne regulują postępowanie w sytuacji stwierdzenia przemocy w rodzinie?
6. Procedury postępowania, wzory dokumentów, jakie należy stosować w razie napotkania przemocy wobec dziecka, jego rodziców, lub jeżeli zachodzi podejrzenie, że są dotknięci przemocą w rodzinie.
7. Udział przedstawicieli oświaty w procedurze „Niebieskie Karty”, przykłady Szkolnego Systemu Interwencji.
8. Omówienie i przedstawienie rodzicom nazw i zakresu działań instytucji i organizacji, z których można skorzystać i się do nich zwrócić o pomoc.
9. Rozdanie ulotek dotyczących funkcjonujących w środowisku lokalnym placówek udzielających pomocy ofiarom przemocy w rodzinie.

REALIZACJA PROCEDURY NIEBIESKIE KARTY PRZEZ PRZEDSTAWICIELI OŚWIATY

Kompetencje pedagogów szkolnych w realizowaniu zadań związanych z prowadzeniem procedury „Niebieskie Karty” – działania podczas pracy na terenie szkoły.

- 17 października 2011 r. weszło w życie Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 13 września 2011 r. w sprawie procedury „Niebieskie Karty” oraz wzorów formularzy „Niebieska Karta”, które nakłada konkretne zadania także na instytucje systemu oświaty.
- W myśl nowych przepisów szkoła zobowiązana jest do uruchomienia procedury „Niebieskie Karty”.
- Wszczęcie procedury następuje poprzez wypełnienie formularza „Niebieska Karta – A”.
- Po wypełnieniu formularza „Niebieska Karta – A” osobie, co do której istnieje podejrzenie, że jest dotknięta przemocą, przekazuje się formularz „Niebieska Karta – B”.
- Następnie, oryginał formularza „Niebieska Karta – A” przekazuje się do przewodniczącego Zespołu Interdyscyplinarnego, natomiast sobie zostawia się jego kopię.

Szkoła udzielając pomocy dziecku doznającemu przemocy w rodzinie powinna kierować się następującymi zasadami:

- Nadzór nad prowadzeniem przypadku dziecka krzywdzonego sprawuje dyrektor szkoły.
- Koordynatorem pomocy dziecku krzywdzonemu może być – i najczęściej jest – pedagog szkolny.
- Każdy pracownik szkoły, który zauważy lub podejrzewa u ucznia symptomy krzywdzenia, jest zobowiązany zareagować.
- W przypadku podejrzenia przemocy w rodzinie wobec dziecka szkoła wszczyna procedurę „Niebieskie Karty”.

- Podstawą udzielania pomocy dziecku krzywdzonemu jest podmiotowy kontakt z osobą dotkniętą przemocą oraz zapewnienie jej bezpieczeństwa.
- W sytuacji poważnego zagrożenia bezpieczeństwa dziecka należy natychmiast przestać zawiadomienie o sytuacji dziecka do Sądu Rejonowego lub zawiadomienie o podejrzeniu popełnienia przestępstwa do Prokuratury Rejonowej. Jeśli zachodzi bezpośrednie zagrożenie zdrowia/życia dziecka i nie ma czasu na powiadomienie Sądu, należy natychmiast skontaktować się z policją, w celu zabezpieczenia dziecka w pieczy zastępczej.
- Zasadą udzielania pomocy przez szkołę dziecku krzywdzonemu jest współpraca zespołowa oraz interdyscyplinarna.
- Podejmowane działania powinny opierać się na diagnozie dziecka i jego sytuacji, powinny być monitorowane i prowadzone do czasu uzyskania poprawy sytuacji dziecka.
- Każdy nauczyciel, który uzna, że w rodzinie ucznia dochodzi do przemocy, może wszcząć procedurę „Niebieskie Karty”.

PODSUMOWANIE

...skąd mamy mieć pewność, czy przekazując sprawę, naprawdę mamy przypadek przemocy domowej? Niestety, pewności nie mamy na tym etapie raczej nigdy, ale przecież wystarczy podejrzenie... Pamiętajmy, że lepiej na zimne dmuchać, nawet jeśli mielibyśmy się narazić jakiemuś rodzicowi, który będzie miał do nas pretensje, że „podajemy go na policję, do Sądu czy zakładamy „Niebieską Kartę”. Chyba łatwiej jest znieść oskarżenia rodzica, niż krzywdę dziecka, która w związku z zaniechaniem będzie nadal trwała? Przecież na szczęście takich przypadków nie jest wiele, nie zdarzają się codziennie!

Maciej Osuch
społeczny rzecznik praw ucznia

SCHEMAT PRZEBIEGU PROCEDURY NIEBIESKIE KARTY (NK)

W wyniku **interwencji** w środowisku, bezpośredniej **rozmowy** z osobą, która może być dotknięta przemocą lub jest świadkiem czyichś zachowań przemocowych

Następuje wszczęcie procedury, poprzez wypełnienie formularza NK-A (fonKA)
zachowanie przez wypełniającego fonKA kopii formularza

Wręczenie osobie dotkniętej przemocą lub najbliższemu niekrzywdzącemu dorosłemu (w przypadku przemocy wobec małoletniego) – formularza NK-B

Przekazanie oryginału fonKA w ciągu **max. 7 dni** – w zamkniętej kopercie

Przewodniczący Zespołu interdyscyplinarnego (Gdynia, ul. Śląska 48 t. 797 993 635; 58 627 33 60; faks 58 627 33 65) lub w sekr. siedziby MOPS, (Gdynia, ul. Grabowo 2), wpisuje fonKA do centralnego zbioru NK, zapoznaje się z treścią fonKA, przekazuje fonKA wraz z zaleceniami koordinatorowi Grupy Roboczej (GR)

Przekazanie w ciągu **max. 3 dni**

GR – tworzona przez koordynatora procedury NK – zapoznaje się z treścią fonKA, pozyskuje dodatkowe informacje, ustala wstępny plan pomocy dla danej rodziny

Zaproszenie osoby, co do której istnieje podejrzenie, że jest dotknięta przemocą w rodzinie (ODP)

Wezwanie osoby wobec której istnieje podejrzenie, że stosuje przemoc w rodzinie (OSP)

Wypełnienie formularza NK-c, indywidualny plan pomocy, działania dot. rodziny uzgadniane lub za wiedzą ODP

Wypełnienie formularza NK-d, indywidualny plan pomocy

- zakończenie z powodu braku podstaw do dalszego prowadzenia procedury NK
- zakończenie procedury NK z powodu ustania przemocy lub uzasadnionego przypuszczenia o zaprzestaniu przemocy
- zakończenie procedury NK z uwagi na zrealizowanie indywidualnego planu pomocy w danej procedurze NK

SCENARIUSZ NR 2: Spotkanie z Radami Pedagogicznymi

OPRACOWANIE:

Katarzyna Kuczyńska – pedagog szkolny Szkoły Podstawowej nr 10, 81-006 Gdynia, ul. Morska 192

CEL OGÓLNY:

zwiększenie skuteczności reagowania i ograniczenie zjawiska przemocy w rodzinie.

CELE SZCZEGÓŁOWE:

- uświadomienie nauczycielom co to jest przemoc w rodzinie i formy przemocy;
- zapoznanie nauczycieli z kwestionariuszem oceny ryzyka występowania przemocy w rodzinie wobec dziecka oraz algorytmem działania w przypadkach podejrzenia przemocy w rodzinie;
- przedstawienie schematu przebiegu procedury „Niebieskie Karty”;
- obowiązek społeczny a obowiązek prawny w obliczu przemocy w rodzinie;
- uwrażliwienie społeczności szkolnej na sygnały dotyczące przemocy w rodzinie oraz wskazanie sposobów przeciwdziałania im;
- przedstawienie działań interwencyjnych, czyli czym jest Zespół Interdyscyplinarny, Niebieski Patrol, OIK;
- przedstawienie działań prewencyjnych, czyli jak to się robi w Gdyni?

PRZEWIDYWANY CZAS TRWANIA:

1 godz. – 1,5 godz.

POMOCE I MATERIAŁY:

- prezentacja wraz z załącznikami (do pobrania na: www.sp10gdynia.pl w zakładce *publikacje*);
- kartki z napisami form przemocy;
- schemat przebiegu procedury „Niebieskie Karty” (zob. załącznik II do scenariusza 1);
- kwestionariusz oceny ryzyka występowania przemocy w rodzinie wobec dziecka do 9 roku życia i powyżej 9 roku życia (**zob. rozdział materiały dodatkowe, aneks I**);
- algorytm postępowania w przypadku podejrzenia przemocy w rodzinie wobec dziecka (**zob. rozdział materiały dodatkowe, aneks I**).

PRZEBIEG ZAJĘĆ:

1. Powitanie uczestników, przedstawienie tematu i celów spotkania (slajd 1–2).
 - a) Na krzesłach uczestników leżą wcześniej ułożone kartki z napisami przykładowych form przemocy np. popychanie, wyśmiewanie poglądów, wymuszanie pożycia seksualnego, odbieranie zarobionych pieniędzy, zmuszanie do picia alkoholu itp. Prowadzący prosi nauczycieli, aby po kolei głośno odczytali napisy umieszczone na kartkach – zwrócenie uwagi na różnorodność form przemocy.
 - b) Zdefiniowanie przemocy w rodzinie z podziałem na przemoc: fizyczną, psychiczną, seksualną, ekonomiczną i inną.
2. Przemoc w rodzinie oraz formy przemocy.
 - a) **Przemoc w rodzinie** w świetle ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie to jednorazowe lub powtarzające się umyślne działanie lub zaniechanie naruszające prawa lub dobra osobiste osób najbliższych, w szczególności narażające te osoby na niebezpieczeństwo utraty życia, zdrowia, naruszające ich godność, nietykalność cielesną, wolność, w tym

seksualną, powodującą szkody na ich zdrowiu fizycznym lub psychicznym, a także wywołującą cierpienia i krzywdy moralne u osób dotkniętych przemocą¹ (slajd 3).

- b) Przemoc fizyczna:** popychanie, odpychanie, obezwładnianie, przytrzymywanie, policzkowanie, szczypanie, kopanie, duszenie, bicie otwartą ręką i pięściami, bicie przedmiotami, powodowanie oparzeń, polewanie substancjami żrącymi, użycie broni, porzucanie w niebezpiecznej okolicy, nieudzielanie koniecznej pomocy, itp. (slajd 4).
- c) Przemoc psychiczna:** wyśmiewanie poglądów, religii, pochodzenia, narzucanie własnych poglądów, stała krytyka, wmawianie choroby psychicznej, kontrolowanie i ograniczanie kontaktów z innymi osobami, domaganie się posłuszeństwa, ograniczanie snu i pożywienia, wyzywanie, poniżanie, upokarzanie, zawstydzanie, stosowanie gróźb, itp. (slajd 5).
- d) Przemoc seksualna:** wymuszanie pożycia seksualnego, nieakceptowanych pieszczot i praktyk seksualnych, seksu z osobami trzecim i sadystyczne formy współżycia seksualnego, krytyka zachowań seksualnych, itp. Dziecko wykorzystywane seksualnie to każda jednostka ludzka w wieku bezwzględnej ochrony (wiek ten określa prawo), którą osoba dojrzała seksualnie naraża na jakąkolwiek aktywność natury seksualnej, której intencją jest seksualne zaspokojenie osoby dorosłej. W Polsce określono ten wiek na 15 lat. Oznacza to, że każdy kontakt o charakterze seksualnym osoby dorosłej z osobą poniżej 15 roku życia jest wykorzystaniem seksualnym, nawet jeśli dziecko wyraziło zgodę na kontakt seksualny (wg SCOSAC – *Standing Committee on Sexually Abused Children*) (slajd 6).
- e) Inne formy przemocy,** np. przemoc ekonomiczna (odbieranie zarobionych pieniędzy, uniemożliwianie podjęcia pracy zarobkowej, niezaspokajanie materialnych potrzeb rodziny, brak opieki i uniemożliwianie zaspokajania podstawowych potrzeb fizjologicznych (związanych ze snem, jedzeniem, higieną), groźba karalna, zmuszanie do picia alkoholu, zabór, itp.² (slajd 7).

- 3. Prezentacja spotu „(Nie) bądź miła” (slajd 8): <https://www.youtube.com/watch?v=akBXLZtozu8>
- 4. Nasze doświadczenia z przemocą w rodzinie.
 - a) Nauczyciele przedstawiają na forum indywidualne przypadki (od 3 do 4 indywidualnych przypadków). UWAGA: należy zwrócić uwagę na pseudomizację osób występujących w przytaczanych przykładach (slajd 9).
- 5. Co zrobić, gdy dowiemy się o przemocy w rodzinie?
 - a) Kwestionariusz oceny ryzyka występowania przemocy w rodzinie wobec dziecka – omówienie i postępowanie zgodnie z algorytmem działań (slajd 10).
 - b) Algorytmy działania w przypadkach przemocy w rodzinie. Prezentacja algorytmu opracowanego w 2014 roku przez zespół specjalistów – omówienie czynności ze zwróceniem uwagi na różnice dotyczące komunikacji werbalnej, rozwój dziecka poniżej 9 roku życia i powyżej 9 roku życia (slajd 11).
 - c) Wstydliva aprobata. Z badań przeprowadzonych w 2017 roku przez Rzecznika Praw Dziecka wynika, że ponad połowa Polaków wciąż akceptuje kary cielesne jako metodę wychowawczą. Dane UNICEF także nie pozostawiają złudzeń w tej materii (slajd 12).
- 6. Schemat przebiegu procedury „Niebieskie Karty” i przepisy prawa.
 - a) Należy pamiętać o robieniu dokładnych opisów w dokumentacji – ważne jest, by zapisać:
 - z jakim problemem dana osoba zwróciła się,
 - data, kiedy się zwróciła,
 - kiedy miało miejsce zdarzenie, o jakim opowiadała,
 - kto brał w nim udział.
 - b) Jeżeli osoba ta ma obrażenia fizyczne (np. jest posiniaczona, pobita, kuleje), ma potargane bądź brudne ubranie – należy to opisać. Najbardziej uznawanym przez sądy dowodem jest obdukcja lekarska (slajd 13–14).
- 7. Obowiązek społeczny a obowiązek prawny.
 - a) Obowiązek powiadomienia właściwych organów o swoich podejrzeniach lub popełnionym przestępstwie to przede wszystkim obowiązek społeczny, realizowany dobrowolnie, wynikający z wrażliwości i przekonania, że nie wolno być obojętnym na krzywdę drugiego człowieka. Co więcej jest to

¹ Gminny Program Przeciwdziałania Przemocy w rodzinie oraz Ochrony Ofiar Przemocy w Rodzinie na lata 2014–2020, Gdynia 2014, s. 5.

² Gminny Program Przeciwdziałania Przemocy w rodzinie oraz Ochrony Ofiar Przemocy w Rodzinie na lata 2014–2020, Gdynia 2014, s. 5.

pożądana postawa społeczna, której kształtowanie popiera ustawodawca i daje temu wyraz w kodeksie postępowania karnego. *Każdy dowiedziawszy się o popełnieniu przestępstwa ściganego z urzędu ma społeczny obowiązek zawiadomić o tym prokuratora lub policję* (art. 304 § 1 k.p.k.). Powinność ta spoczywa na każdym z nas (na rodzinie, sąsiadach, klubach albo wspólnotach wyznaniowych), a także na pracownikach placówek służby zdrowia, ośrodków pomocy społecznej, fundacji, stowarzyszeń. W sytuacjach szczególnych, gdy mamy do czynienia z przestępstwami o dużym ciężarze gatunkowym (np. zabójstwem) obowiązek społeczny staje się zagrożonym sankcją obowiązkiem prawnym.

- b) Obowiązek prawny dotyczy instytucji państwowych i samorządowych, które w związku ze swoją działalnością dowiedziały się o popełnieniu przestępstwa ściganego z urzędu. Są one zobowiązane niezwłocznie zawiadomić o tym prokuratora lub policję³ (slajd 15–16).

8. Ustawa o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie.

- a) Art.12 mówi, że osoby, które w związku z wykonywaniem swoich obowiązków służbowych powzięły podejrzenie o popełnieniu przestępstwa z użyciem przemocy wobec członków rodziny, powinny niezwłocznie zawiadomić o tym policję lub prokuratora (slajd 17).

9. Interwencja.

- a) Reagowanie na przemoc w rodzinie uwidacznia się przede wszystkim w działaniach. Działania Zespołu Interdyscyplinarnego (przedstawiciel policji, pomocy społecznej, oświaty, ochrony zdrowia), Niebieski Patrol (policjant, psycholog) dyżury z soboty na niedzielę i święta, Pokój dla sprawców przemocy mający na celu zwiększenie bezpieczeństwa dla osób doznających przemocy, całonocne dyżury w Ośrodku Interwencji Kryzysowej, hostel dla ofiar przemocy w przypadku zagrożenia życia i zdrowia⁴ (slajd 18).

10. Prewencja.

- a) Działania prewencyjne na podstawie praktyk miasta Gdyni to: gdyńskie konferencje naukowe, kampanie społeczne „Biała wstążka”, badania naukowe, spektakle teatralne z udziałem uczniów, zajęcia profilaktyczno-edukacyjne dla uczniów w przedszkolach i szkołach (slajd 19).

11. Na zakończenie proponujemy prezentację spotu przygotowanego w ramach działań profilaktycznych z udziałem uczniów szkół miasta Tczew pt. *OBJAWIAM Kampania społeczna przeciwko przemocy fizycznej, psychicznej, ekonomicznej, seksualnej! Usłyszmy krzyk dziecka!* Film realizowany był w programie „Nowoczesna Edukacja”. <https://www.youtube.com/watch?v=IAQY2j16h8g> (slajd 20), bądź spotu: *Kampania „19 dni przeciw przemocy”* z udziałem polskich aktorów: <https://www.youtube.com/watch?v=hR5dvYjgvuy> (slajd 20).

BIBLIOGRAFIA:

1. *Gminny Program Przeciwdziałania Przemocy w rodzinie oraz Ochrony Ofiar Przemocy w Rodzinie na lata 2014–2020*, Gdynia 2014.
2. Postępowanie w związku z wystąpieniem przemocy wobec dziecka. Przewodnik dla pracowników oświaty, oprac.: Katarzyna Fenik-Gaberle, Renata Kałucka; konsultacje: Renata Durda; Wydanie sfinansowano w ramach projektu pt. Algorytmy działania w przypadkach przemocy w rodzinie, realizowanego w programie Obywatela dla demokracji; współfinansowanego przez Fundusz EOG i Fundację Batorego, Warszawa 2015.
3. Ustawa o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie: Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 13 września 2011 roku w sprawie procedury „Niebieskiej Karty” oraz wzorów formularzy „Niebieska Karta”.
4. Wrocławska Kampania Przeciwdziałania Przemocy. Poradnik – 10.
5. Artykuły poświęcone procedurze „Niebieskiej Karty”:
→ Karolina Nowakowska, *Co to jest „Niebieska Karta” i jak wygląda procedura jej założenia?* <http://prawo.gazetaprawna.pl/artykuly/821924,co-to-jest-niebieska-karta-i-jak-wyglada-procedura-jej-zalozenia.html> (20.09.2018)
→ Agnieszka Olszewska, *Pracownicy oświaty i procedura „Niebieskiej Karty”* <http://www.niebieskalinia.pl/pismo/wydania/dostepne-artykuly/5098-pracownicy-oswiaty-i-procedura-niebieskie-karty> (20.09.2018)
→ Agnieszka Olszewska, *Procedura „Niebieskiej Karty”* <http://www.niebieskalinia.pl/pismo/wydania/dostepne-artykuly/5083-procedura-niebieskie-karty-najczesciej-zadawane-pytania> (20.09.2018)
→ Grzegorz Wrona, *Procedura „Niebieskiej Karty” – zarys schematów postępowania* <http://www.niebieskalinia.pl/pismo/wydania/dostepne-artykuly/5323-procedura-niebieskie-karty-zarys-schematu-postepowania> (20.09.2018)
6. Zagadnienia związane z odpowiedzialnością karną: <http://www.kampaniaprzemoc.pl/2009/029.php> (20.09.2018)
7. Informacje oraz grafika umieszczona w scenariuszu i na slajdach prezentacji: www.niebieskalinia.pl (20.09.2018)

³ Wrocławska Kampania Przeciwdziałania Przemocy. Poradnik – 10. Zagadnienia związane z odpowiedzialnością karną. <http://www.kampaniaprzemoc.pl/2009/029.php> (20.09.2018)

⁴ *Gminny Program Przeciwdziałania Przemocy w rodzinie oraz Ochrony Ofiar Przemocy w Rodzinie na lata 2014–2020*, Gdynia 2014, s.17.

SCENARIUSZE NR 3–5: PRZEMOC SEKSUALNA – PROFILAKTYKA DLA UCZNIÓW SZKÓŁ PODSTAWOWYCH, KLAS I–III

OPRACOWANIE:

Renata Bancerek, Katarzyna Jutkiewicz, Edyta Świętowska – nauczycielki Szkoły Podstawowej nr 6, 81–194 Gdynia, ul. Cechowa 22

CELE OGÓLNE:

- rozbudzanie i rozwijanie wrażliwości moralnej dziecka;
 - umacnianie wiary dziecka we własne siły i w zdolność osiągania wartościowych i trudnych celów;
 - kształtowanie potrzeby i umiejętności dbania o własne ciało, zdrowie;
 - wyrabianie czujności wobec zagrożeń dla zdrowia psychicznego, fizycznego i duchowego;
 - stwarzanie warunków do rozwijania samodzielności, obywatelskości i podejmowania odpowiedzialności za siebie;
 - rozwijanie umiejętności działania w różnych sytuacjach szkolnych i pozaszkolnych;
 - kształtowanie umiejętności nawiązywania i utrzymania poprawnych kontaktów z innymi ludźmi;
 - działanie profilaktyczno-wychowawcze wynikające z programu wychowawczego szkoły;
 - edukowanie prozdrowotne i promowanie zdrowia.
- uświadomienie dzieciom miejsc i okoliczności, które mogą stać się przyczyną szczególnego zagrożenia;
 - uświadomienie rzeczywistego obrazu swojej rodziny;
 - uwrażliwienie na intymne części ciała;
 - pogłębienie świadomości własnego ciała;
 - rozpoznawanie złych intencji;
 - asertywne zachowanie w sytuacji, gdy ktoś przekracza granice dziecka;
 - uświadomienie dzieciom potrzeby nieufności wobec obcych w konkretnych sytuacjach;
 - nauka odważnego domagania się własnych praw i skutecznego poszukiwania pomocy w sytuacjach trudnych.

CELE SZCZEGÓŁOWE:

- uświadomienie dzieciom, że istnieje niebezpieczeństwo wykorzystania seksualnego ich przez osoby starsze (dorośli, młodzież), obcych lub bliskich;
- rozwijanie wiary w siebie;
- układanie stosunków z innymi osobami;
- produktywnie wykorzystanie emocji;
- kształcenie umiejętności porozumiewania się;
- uświadomienie roli osób dorosłych w życiu dziecka;

W przedstawionych propozycjach znajdują się zabawy i ćwiczenia, które można przeprowadzić w trakcie zajęć zintegrowanych z uczniami. Przy ich doborze, wykorzystujemy różnorodne możliwości nauczania i uczenia się, które ze sobą niosą. Dzieci nie tylko uczą się zachowań społecznie pożądanych, ale też ćwiczą pisanie, mówienie, czytanie i wiele innych umiejętności. Nie sprawia zatem kłopotu dostosowanie gier i zabaw do toku nauczania przewidzianego programem. Aby zabawy zapoczątkowały zamierzone procesy, muszą zostać z wyczuciem dostosowane do aktualnego nastroju grupy i jej poszczególnych członków. Często nie można przewidzieć, jaka sytuacja zdarzy się w klasie i jaka zabawa przyda się tego właśnie dnia. Dlatego nauczyciel prowadzący zajęcia musi mieć rozeznanie w różnego typu ćwiczeniach i powinien umieć odpowiednio je dobrać.

Przeprowadzenie zaproponowanych gier i zabaw nie wymaga z reguły specjalnych przygotowań. Wiele z nich odbywa się bez żadnych materiałów, a więc nie są kłopotliwe pod względem bazy materialnej.

Warunkiem udanych zajęć jest klimat zaufania w grupie. Mimo to zdarzyć się może, że poszczególne dzieci nie chcą się przyłączyć do pozostałych. Bywa tak często w początkowej fazie zapoznawania dzieci w ogóle z ćwiczeniami

grupowymi, czy też z darmowymi. Nie wolno ich zmuszać do udziału, ale powinny pozostać w tym samym otoczeniu, na pozycji obserwatorów. Z moich doświadczeń w tym względzie wynika, że po pewnym czasie same garną się do uczestnictwa w zajęciach grupy. Potrzebują tylko nieco więcej czasu na oswojenie się z nową sytuacją. Nie wszystkie dzieci, zwłaszcza te niepewne siebie, potrafią porozumieć się z innymi. Mogą one jednak poprzez stopniowe właśnie i nie obciążone strachem przyglądanie się, zyskać zaufanie i zbliżyć się do grupy.

Po każdym ćwiczeniu i zabawie należy zarezerwować czas na wyciszenie się, na uspokojenie i zastanowienie. Dzieci potrzebują na gorąco podzielić się zdobytymi przed chwilą doświadczeniami, a niekiedy wyrazić je w formie rysunku, scenki dramatycznej, pantomimy lub przełączyć na papier.

Aby bawić się z dziećmi nauczyciel nie musi mieć żadnych dodatkowych kompetencji. Powinien jednak czerpać przyjemność z przeprowadzanych ćwiczeń i dobrze znać poszczególne zabawy.

Propozycje ćwiczeń i zabaw, przy pomocy których zrealizować można wymienione wyżej cele, można zaliczyć do **gier i zabaw interakcyjnych** oraz **grupowych ćwiczeń zachowań asertywnych**.

DZIAŁANIE GIER INTERAKCYJNYCH

W odróżnieniu od konwencjonalnych metod uczenia się odnoszących się do intelektualnego zrozumienia, gry interakcyjne uwzględniają całego uczącego się, jego myśli i uczucia, oddziałując na jego wiedzę i stymulując jego chęć do zabawy.

Dzieci o wiele bardziej świadomie zachowują reguły gry, aniżeli przykładowo zasady obowiązujące w rodzinie lub szkole. To stwarza możliwości wykorzystania psychologicznej energii gry do zaplanowania procesów uczenia. Są one czynnikiem wspierającym w procesach socjalizacji i rozwoju osobowościowym dzieci. Dają im możliwość sprawdzenia rozwoju i integracji posiadanych już zdolności i umiejętności.

SKUTECZNOŚĆ GIER INTERAKCYJNYCH

Zasada aktywnego uczestnictwa

Zazwyczaj każde dziecko chce być aktywne i przyczynić się w swojej grupie do tego, aby się coś ciekawego wydarzyło, a wiele sytuacji podczas procesu uczenia zakłada pasywność i odtwórczość. Wymagana jest od nich zbyt pasywna uwaga, co łatwo je nudzi i męczy. Dzieci chcą zaspokoić swoją naturalną ciekawość i aktywnie uczestniczyć w procesie nauczania. Gry interakcyjne dają dzieciom możliwość aktywności. Nie muszą one kryć swoich emocji podczas gry,

mogą komunikować się z innymi uczestnikami werbalnie i niewerbalnie, odgrywać różne role, poruszać się, różnicować wzajemne stosunki, pertraktować, podejmować decyzje, prowadzić dyskusje. Ich działania przynoszą korzyści całej grupie.

Zasada sprzężenia zwrotnego

Dzieci eksperymentują na podstawie własnego zachowania i innych, uświadamiają sobie, co i jak uczyniły. Zachowują się w pewien sposób i uzyskują dzięki temu odpowiednie przeżycia, a ze strony innych dzieci natychmiastową reakcję zwrotną. W jednej i tej samej sytuacji w procesie nauczania mogą one być aktywne i doświadczyć jednocześnie konsekwencji swojego zachowania i działania. W grze interakcyjnej reakcje zwrotne następują szybko i naturalnie. Jest to zaletą tych zabaw. Dzieci doświadczają skutków swojego działania poprzez świadome rejestrowanie swoich uczuć i myśli; słyszą od innych uczniów, jak ci reagują na ich zachowanie. Muszą zatem uwzględniać ich reakcje w trakcie podejmowania kolejnych kroków. Dziecko może stwierdzić, czy podoba mu się to, co robi, lub czy chciałoby się zachować inaczej. Nie chodzi tu o dobrą lub złą ocenę, ale o bardziej zróżnicowaną.

Granice merytoryczne i czasowe

Gry interakcyjne dają uczniom też specyficzny cel. Na końcu każdej zabawy następuje faza podsumowania i oceny, w której omawia się poszczególne kroki eksperymentu. Jest to dla uczniów silnym doświadczeniem. Wiąże się to z faktem, że gra interakcyjna ma granice dokładnie określone czasowo i treściowo, co mobilizuje dzieci do wyzwolenia energii psychicznej i intelektualnej.

Otwarte wyniki

Podczas, gdy cele gier interakcyjnych są jasne, ich wynik jest otwarty, czyli nie do przewidzenia – jest to ich kolejny aspekt, żadne dziecko nie wie jakie będą efekty gry, jak będą reagować inni itd. Kreatywność i inicjatywa większości uczniów zostanie zahamowana, jeżeli wiedzą oni, że robią coś czego wynik jest z góry określony. W grze interakcyjnej nie ma poprawnych i złych rozwiązań. Każdy może zaobserwować swoje reakcje i reakcje grupy.

Interakcje

Wiele gier interakcyjnych wykorzystuje energię, która zwykle przeszkadza w zaplanowanych procesach uczenia, np. nieodpartą chęć mówienia i poruszania się. W grach tych często wykorzystuje się zaangażowanie dzieci, uwzględniając ich potrzebę poruszania się. Mogą swobodnie przemieszczać się po sali, nawiązywać kontakt werbalny i niewerbalny, oraz

dać upust swojej energii. W ten sposób zamiast prowadzić do rozproszenia uwagi, przeznaczona ona zostaje do konstruktywnego uczenia się. Tak samo ważna jest werbalna interakcja z innymi dziećmi. Kto pracuje w grupie, uczy się szczególnie dobrze od innych jej członków, intensywniej oraz z większą motywacją.

Współzawodnictwo i współpraca

Wiele gier interakcyjnych posiada elementy współzawodnictwa. Uwzględniają zatem potrzeby dzieci. Realizują ich życzenia odnośnie współzawodnictwa i dają możliwość swobodnego wyrażania się. Prawie wszystkie gry wzmacniają u dzieci poczucie kooperacji. Podczas działania wymagana jest wzajemna pomoc dwóch partnerów, zespołu lub całej grupy. Tym samym uwzględniona zostaje naturalna gotowość dzieci do konstruktywnej współpracy.

Równomierne uczestnictwo

W każdej grupie znajduje się kilkoro dzieci, które się szczególnie wybijają. Inni oczekują, że to oni osiągną najlepsze wyniki, będą mieli świetne pomysły. Ci, którzy do nich nie należą, najczęściej rezygnują z odniesienia sukcesów. Gry interakcyjne dają im nowe możliwości. Nie są tu honorowane tylko werbalne umiejętności. Społeczna kompetencja, szczerość, inicjatywa, odwaga, zdolność empatii znaczą tutaj jednakowo wiele. Dzieci pojmują to szybko i bez uprzedzeń – mogą zająć się eksperymentem i nie myśleć, czy osiągną sukces?

PODSUMOWANIE

- Gry interakcyjne działają motywująco, budzą ciekawość i radość z uczenia się, dają nowe doświadczenia.
- Prowadzą do wyrównania poziomu między uczniami dominującymi a tymi mniej aktywnymi, pobudzają aktywność dzieci.
- Ułatwiają wprowadzenie nowych norm komunikacji i zachowania.
- Pomagają widzieć siebie i innych w sposób całościowy.
- Pobudzają dzieci do trenowania zdolności psychosocjalnych: uczą postrzegać krytycznie, otwarcie porozumiewać się, stawiać żądania, podejmować decyzje, pomagać innym, współpracować, szukać pomocy, stawiać opór i rozwijać odpowiedzialność.
- Uwalniają dzieci od zbędnych mechanizmów obronnych zahamowań, gdyż praca w grupie daje możliwości wypróbowania wielu, nawet trudnych sposobów zachowania.
- Umożliwiają stworzenie spójnej grupy i nadanie jej członkom osobowości, a nie nośnika określonej roli.

Dzieci mogą się nauczyć dzięki grom interakcyjnym: lepszego postrzegania swoich uczuć, myśli, fantazji, życzeń, obaw, i potrzeb; pogłębiania odpowiedzialności za samego siebie i innych, wyrażania uczuć, świadomości własnych motywacji, samoakceptacji, akceptacji innych, bycia tolerancyjnym i elastycznym w obcowaniu z rówieśnikami i dorosłymi.

Zabawy oraz ćwiczenia interakcyjne oferują dzieciom otwarte systemy interakcji, które ułatwiają im zdobywanie różnorodnych doświadczeń ze sobą samym, a także z innymi ludźmi. Dzieci mogą włączyć do sytuacji w zabawie swoje potrzeby i uczucia, działać efektywnie i według własnego uznania, a ponadto bez obaw doświadczać konsekwencji swojego postępowania.

Dotyczy to w szczególności zabaw społecznych, głównie takich ćwiczeń i zabaw, w których nie ma zwycięstwa oraz przegranej. Do zapoczątkowania pozytywnych procesów społecznych nie nadają się zawody i wszelkiego rodzaju rywalizacja. Chęć zwycięstwa prowadzi do silnego psychicznego napięcia, co sprawia, że inne, społecznie pożądane sposoby zachowania nie mogą być opanowane. Społeczne gry i zabawy umożliwiają natomiast wielorakie związki pomiędzy członkami grupy na płaszczyźnie emocjonalnej.

Zabawa w grupie stwarza podstawę prowadzenia rozmów na taki temat, w przypadku którego wszyscy wychodzą z takich samych lub zbliżonych doświadczeń, ponieważ wcześniej coś razem przeżyli. Ma to zupełnie inny wymiar niż wykład, tekst lub film.

Zabawom i ćwiczeniom interakcyjnym można przypisać szczególne cele nauczania. Są nimi na przykład:

- Dostrzeganie i wyrażanie różnych odczuć, również tych agresywnych.
- Rozpoznawanie elementów wyzwalających w nas złość i agresję oraz pozytywne uczucia.
- Lepsze rozumienie siebie i innych ludzi.
- Opanowanie agresji i wściekłości, a także ich przezwyciężanie.
- Budowanie poczucia własnej wartości i silnej tożsamości.
- Nawiązywanie nieagresywnych kontaktów.
- Pokojowe rozwiązywanie konfliktów.

ĆWICZENIE ZACHOWAŃ ASERTYWNYCH

Życie w grupie wymaga liczenia się z potrzebami i interesami innych, nie oznacza to jednak wcale rezygnacji z własnych praw i potrzeb. Każdy z nas ma prawo do posiadania i obrony swego terytorium psychologicznego obejmującego własne myśli, czyny, potrzeby, tajemnice. Każdy ma prawo do bycia sobą, do układania swoich spraw osobistych zgodnie z własną wolą i interesem. Są to jedne z najważniejszych indywidualnych praw człowieka gwarantujących szacunek dla samego siebie.

Jak zatem chronić swoje prawa w grupie? Co robić, by pozostać sobą, zyskać sympatię i szacunek rodziców, nauczycieli, kolegów? Jak bronić się przed naciskami innych, np. w sprawie alkoholu, papierosów, narkotyków? Co robić, by nie czuć się wykorzystywanym, lekceważonym czy krzywdzonym? Jak postępować, by również inni nie czuli się manipulowani czy zdominowani przez nas?

Jakkolwiek trudno znaleźć uniwersalną receptę na wszystkie te problemy, ogromnie pomocne w ich rozwiązaniu okazuje się ćwiczenie swoich zdolności do bycia asertywnym. Asertywność to umiejętność pełnego wyrażania siebie w kontakcie z innymi. Zachowanie asertywne oznacza bezpośrednio, uczciwie i stanowczo wyrażanie swoich uczuć, postaw, opinii lub pragnień w sposób respektujący uczucia, postawy, opinie i pragnienia drugiej osoby. Zachowanie asertywne różni się od zachowania agresywnego tym, że oznacza korzystanie z osobistych praw bez naruszania praw innych osób. Różni się też od zachowania uległego, zakłada bowiem działanie zgodne z własnym interesem oraz stanowczą obronę siebie i swoich praw bez nieuzasadnionego poczucia winy czy lęku.

W sposobie funkcjonowania dzieci i dorosłych można znaleźć wiele przykładów naruszania własnych praw i godności osobistych. Banalne różnice zdań przekształcają się w brutalne konflikty, dla których jedynym rozwiązaniem jest formuła: ja wygrywam, ty przegrywasz. Warto więc pamiętać, że

między agresją a uległością istnieje trzeci możliwy sposób zachowania – zachowanie asertywne. Stwierdzenia: jestem na ciebie zły, jestem innego zdania nie naruszają praw ani godności drugiego człowieka, pozwalają natomiast żywić satysfakcję z wyrażenia własnych uczuć i mieć szacunek dla samego siebie.

Przygotowując nasze propozycje postawiliśmy sobie za cel, aby przygotować dzieci do radzenia sobie w sytuacjach trudnych związanych szczególnie z przemocą seksualną. W tym celu proponujemy przeprowadzenie szeregu ćwiczeń z zakresu zachowań asertywnych. Ćwiczenia te pomogą uświadomić dzieciom własne prawa w kontaktach społecznych. Uczą, co to znaczy być asertywnym, jak realizować swoje potrzeby i interesy, jak bronić granic własnego terytorium psychologicznego. Dostarczają odpowiedzi na pytania, jak sobie radzić w trudnych sytuacjach interpersonalnych, np. stawiać granice, wyrażać prośby, mówić NIE, oraz jak bronić własnych opinii i przekonań.

UMIĘTNOŚCI, KTÓRE OFERUJĄ DZIECIOM ĆWICZENIA ASERTYWNOŚCI ODGRYWAJĄ ZNAČZNĄ ROLĘ W PRZECIWSZTAWIANIU SIĘ NEGATYWNYM WPŁYWOM OTOCZENIA. Są też ważnym elementem w profilaktyce uzależnień.

Proponujemy zgłębiać z dziećmi tematykę przemocy seksualnej **w trzech etapach/częściach**, wykorzystując gry i zabawy interakcyjne, pogadanki w oparciu o karty pracy opatrzone odpowiednimi komentarzami (wg propozycji Krystyny Baranowicz *Naucz się mówić NIE*), które stanowią doskonałą pomoc poglądową chętnie wybieraną i zgodną z preferowaną formą aktywności dzieci w młodszym wieku szkolnym, tj.:

- scenariusz/temat zajęć: **Zagrożenia i sposoby radzenia sobie w sytuacjach trudnych (cz. 1)**
- scenariusz/temat zajęć: **Dobry i zły dotyk (cz. 2)**
- scenariusz/temat zajęć: **Złe i dobre tajemnice (cz. 3)**

SCENARIUSZ NR 3:

Zagrożenia i sposoby radzenia sobie w sytuacjach trudnych (cz. 1)

CELE OGÓLNE:

- uświadomienie dzieciom, że istnieje niebezpieczeństwo wykorzystania seksualnego ich przez osoby starsze (dorośli, młodzież), obcych lub bliskich;
- rozwijanie wiary w siebie;
- układanie stosunków z innymi osobami;
- produktywnie wykorzystanie emocji.

CELE SZCZEGÓŁOWE:

Dziecko:

- dostrzega niebezpieczeństwo i wie jak się zachować;
- rozpoznaje złe intencje;
- nie ufa nieznanym;
- jest czujne;
- potrafi określać swoje granice – zachowuje się asertywnie;
- potrafi analizować sytuację trudną i udzielać rad;
- analizuje podejmowane działania, przewiduje ich konsekwencje oraz dostrzega alternatywne posunięcia;
- unika impulsywnych zachowań i stosuje większą samokontrolę.

PRZEWIDYWANY CZAS TRWANIA:

trzy spotkania po około 45 minut.

POMOCE I MATERIAŁY:

karty pracy nr: 1, 2 (zob. załączniki I–II do scenariusza nr 3).

PRZEBIEG ZAJĘĆ:

Karty nr 1 i 2 można wykorzystać podczas przeprowadzania zajęć ćwiczących zachowania asertywne. Będą uzupełnieniem i urozmaicheniem zabaw grupowych i interakcyjnych. Poza tym będą również bodźcem do aktywności werbalnej w związku z omawianym tematem. Dzieci chętnie opowiadają historie typu „Co by było gdyby...” i mogą projektować swoje zachowanie w sytuacji zagrożenia. W tych ćwiczeniach chodzi konkretnie o umiejętności odmawiania.

Poniżej przedstawiono także przykłady zabaw, które można wykorzystać na użytek scenariusza. Zabawy te uświadamiają dzieciom w jakim stopniu dodają sobie pewności lub w jakim stopniu ta pewność jest im zabezpieczana przez innych. Zaufanie do siebie jest warunkiem zaufania do innych ludzi. Dzieci uświadamiają sobie co daje im wiarę we własne siły.

Książka *Polubić szkołę* M. Chomczyńskiej-Miliszkiewicz i D. Pankowskiej:

1. „Moje granice” s. 130–132

Zabawa ma celu uświadomienie prawa do posiadania i obrony osobistego terytorium, porusza sprawy intymności cielesnej. Trudnym tematem jest naruszanie granic własnego ciała, gdyż mieści się tutaj problem maltretowania i wykorzystywania seksualnego. Warto wytłumaczyć dzieciom do kogo mogą się zwrócić po pomoc w takich sytuacjach.

2. „Jak ustalać granice?”, s. 132

Ćwiczenie pozwala rozwinąć umiejętności ustalania własnych granic w relacjach z innymi ludźmi.

3. „Asertywny uczeń”, s. 125–126

Celem jest uświadomienie uczniom ich praw w kontaktach z nauczycielami. Dzieci ćwiczą umiejętność wyrażania i obrony swoich praw.

4. „Kiedy mówić NIE?”, s. 126–127

Ćwiczenie daje możliwość uświadomienia sobie prawa do odmawiania innym osobom. Dzieci zastanawiają się kiedy i komu najtrudniej im odmówić (zwrócenie uwagi na najbliższą rodzinę, kochanych bliskich i znajomych, za strony których też może nadejść zagrożenie).

5. „Nie, dziękuję”, s. 127–128

Zabawa dotyczy umiejętności asertywnego odmawiania, jakie znaczenie w życiu może mieć umiejętność stanowczego odmawiania. Nawiązujemy do wykorzystywania seksualnego, narkotyków, alkoholu i papierosów.

6. „Jak mówić NIE?”, s. 128

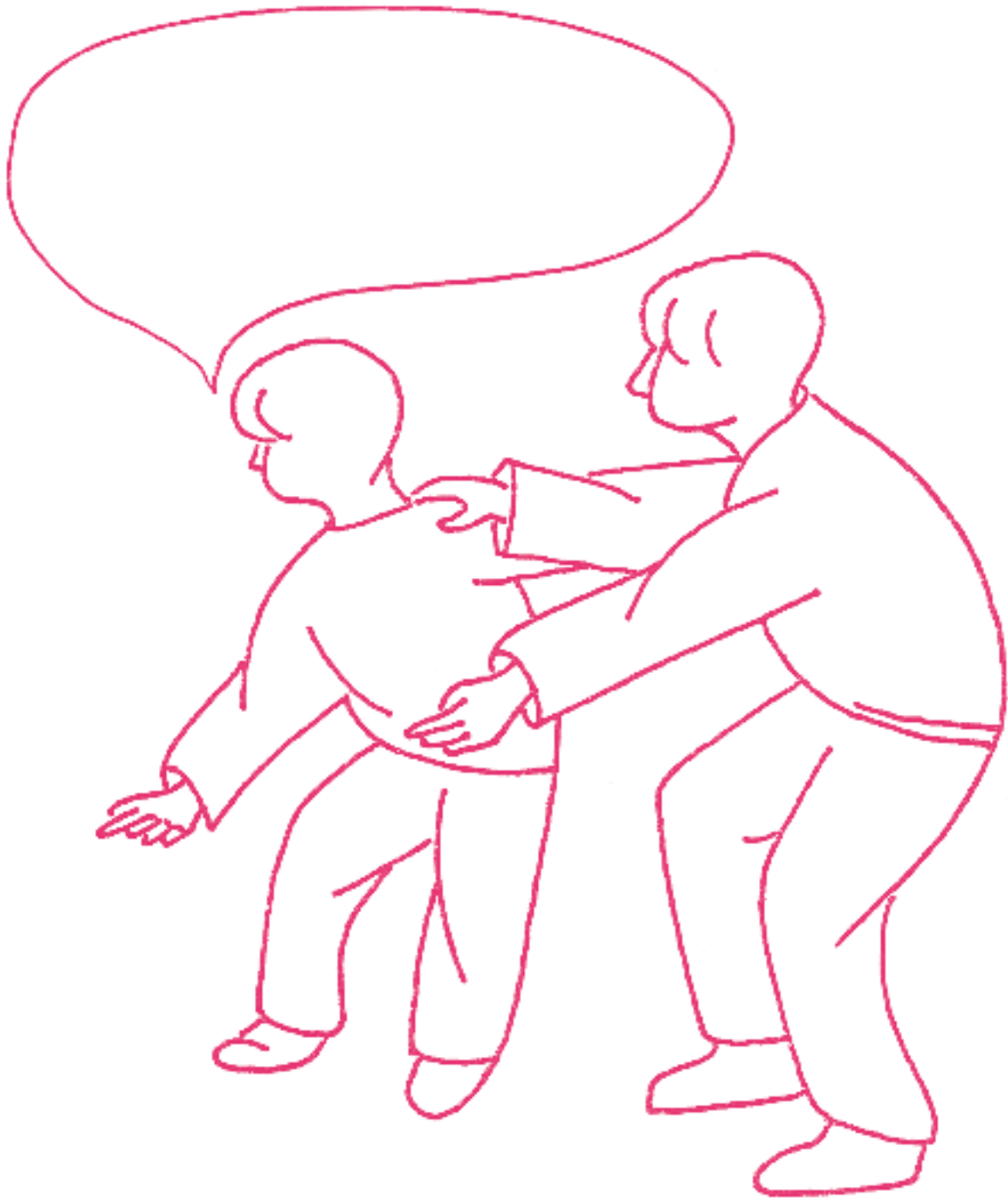
Zabawa ćwiczy umiejętność mówienia NIE. Wspólnie zastanawiamy się w jakich rzeczywistych sytuacjach życiowych należy wykorzystywać tę umiejętność. Dzieci na tym etapie powinny już wiedzieć, że mają prawo do odmowy nawet wobec osób najbliższych.

Książka *Gry i zabawy interakcyjne dla dzieci i młodzieży cz. 3* Klausa W. Vopela:

7. „Wiara we własne siły I i II” K.W. Vopela (s. 113–116 – przebieg gier i kryteria oceny)

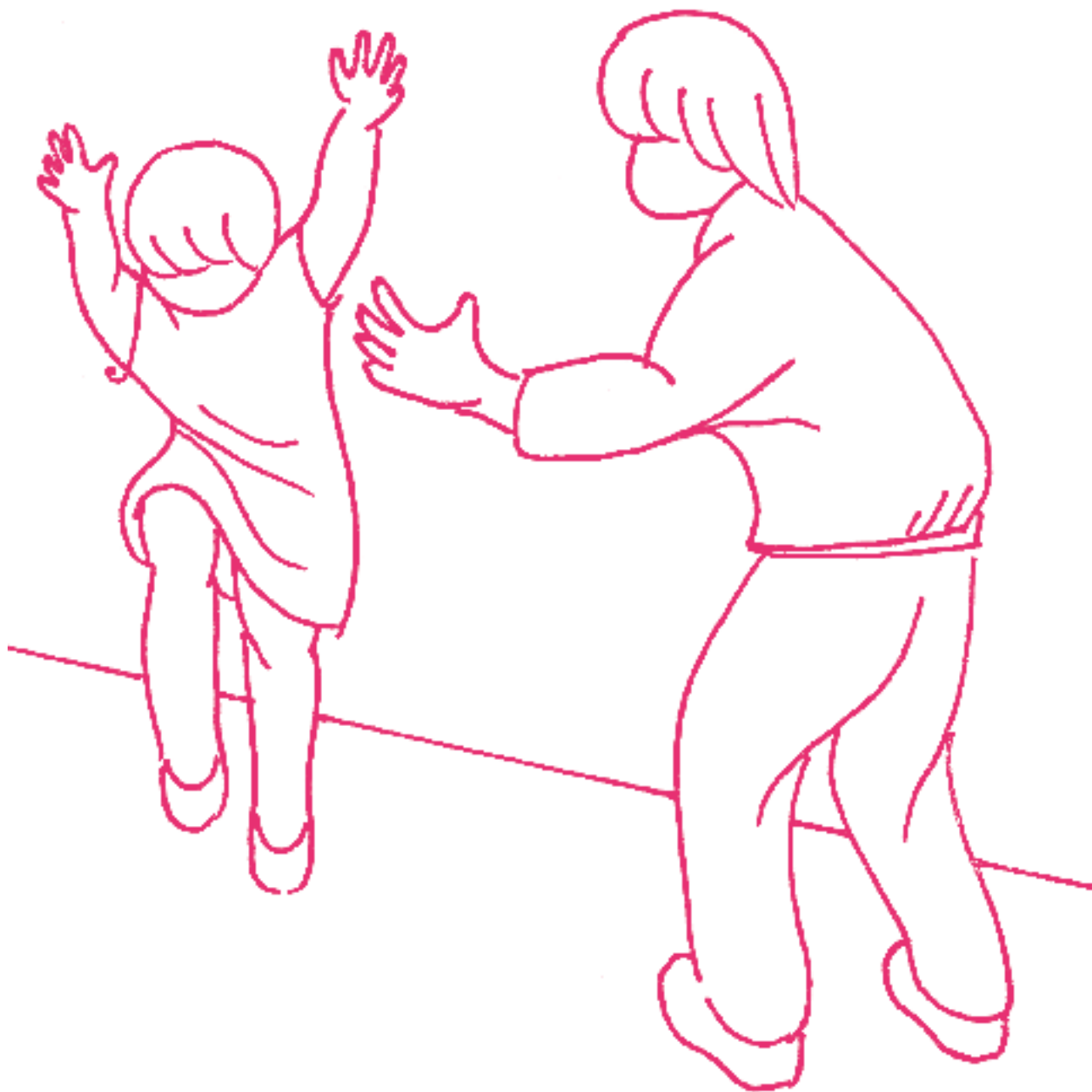

Jeżeli ktoś chce dotknąć twoich intymnych części ciała,
nie pozwól mu! Powiedz: **NIE! NIE DOTYKAJ MNIE!**

Co powiedziało dziecko? Wpisz w chmurkę.

Nieznajomy chce dotknąć intymnych części ciała dziewczynki. Jaka jest jej reakcja?

Powiedz, co ty zrobisz w takiej sytuacji.

SCENARIUSZ NR 4:

Dobry i zły dotyk (cz. 2)

CEL OGÓLNY:

uświadomienie dzieciom miejsc i okoliczności, które mogą stać się przyczyną szczególnego zagrożenia.

CELE SZCZEGÓŁOWE:

Dziecko:

- wie, jak zachować się w razie niebezpieczeństwa;
- unika miejsc niebezpiecznych;
- wie, że pozory mogą mylić;
- jest czujne;
- wie, kiedy kontakt fizyczny z osobą bliską lub obcą jest wskazany lub wręcz konieczny.

PRZEWIDYWANY CZAS TRWANIA:

trzy spotkania po 45 minut.

POMOCE I MATERIAŁY:

karty pracy nr: 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9 (zob. załączniki I–VII do scenariusza nr 4).

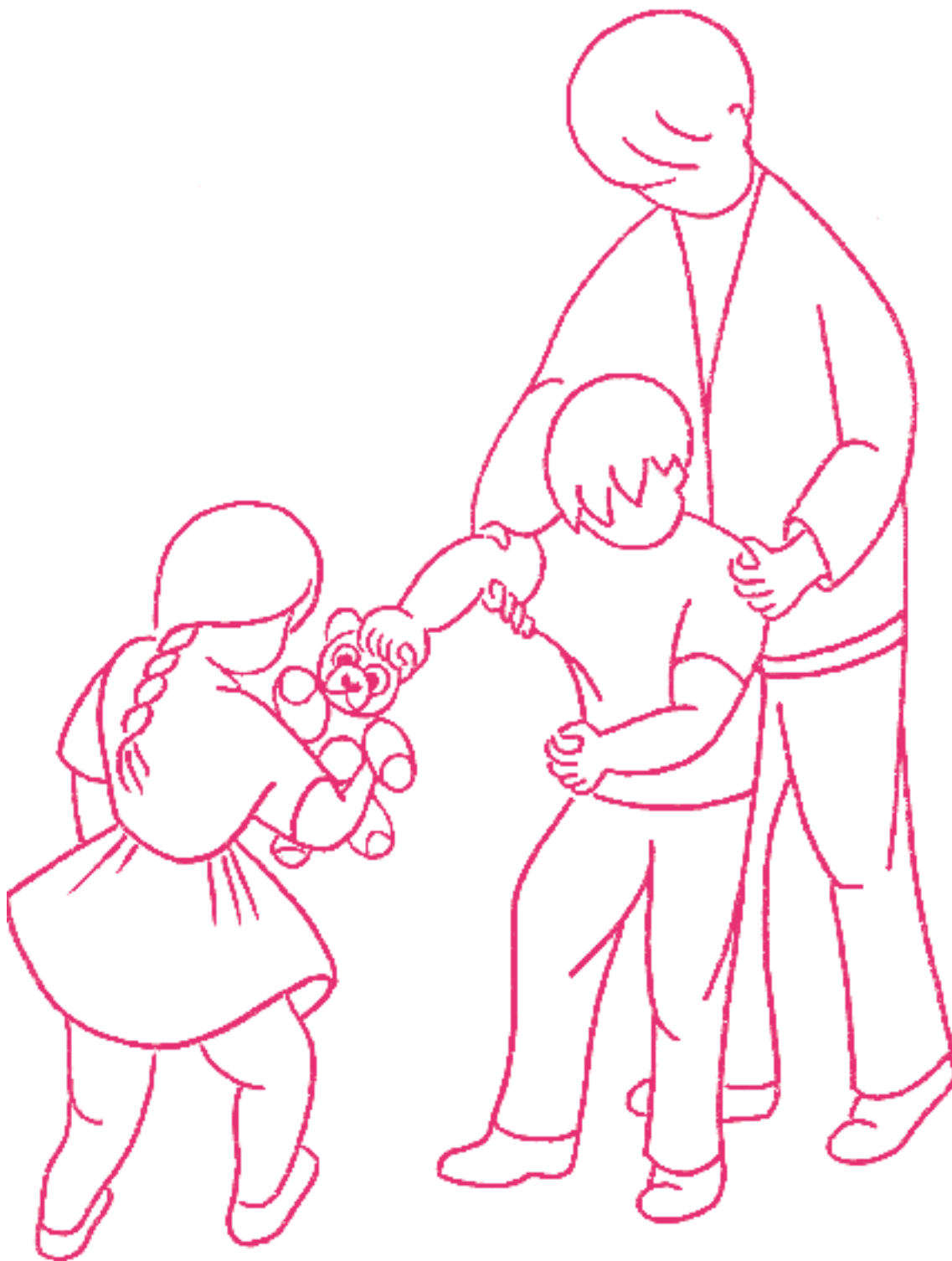
PRZEBIEG ZAJĘĆ:

Realizację zadań i celów zawartych w tym obszarze opieramy o karty pracy, które mają być bodźcem do określonej aktywności uczniów. Opieramy się na bezpośrednich doświadczeniach dzieci, zachęcamy je do dyskusji. Ważnym elementem jest udział dzieci w scenkach dramatycznych, przedstawiających sytuacje dobre i złe. Dzieci muszą być dobrze zintegrowane i chętne do tego typu zajęć. W dalszej części powinny odpowiedzieć na pytania pozostałych (aby zajęcia przebiegały w naturalnym rytmie, nie mogą być skrópowane).

Opisy kart:

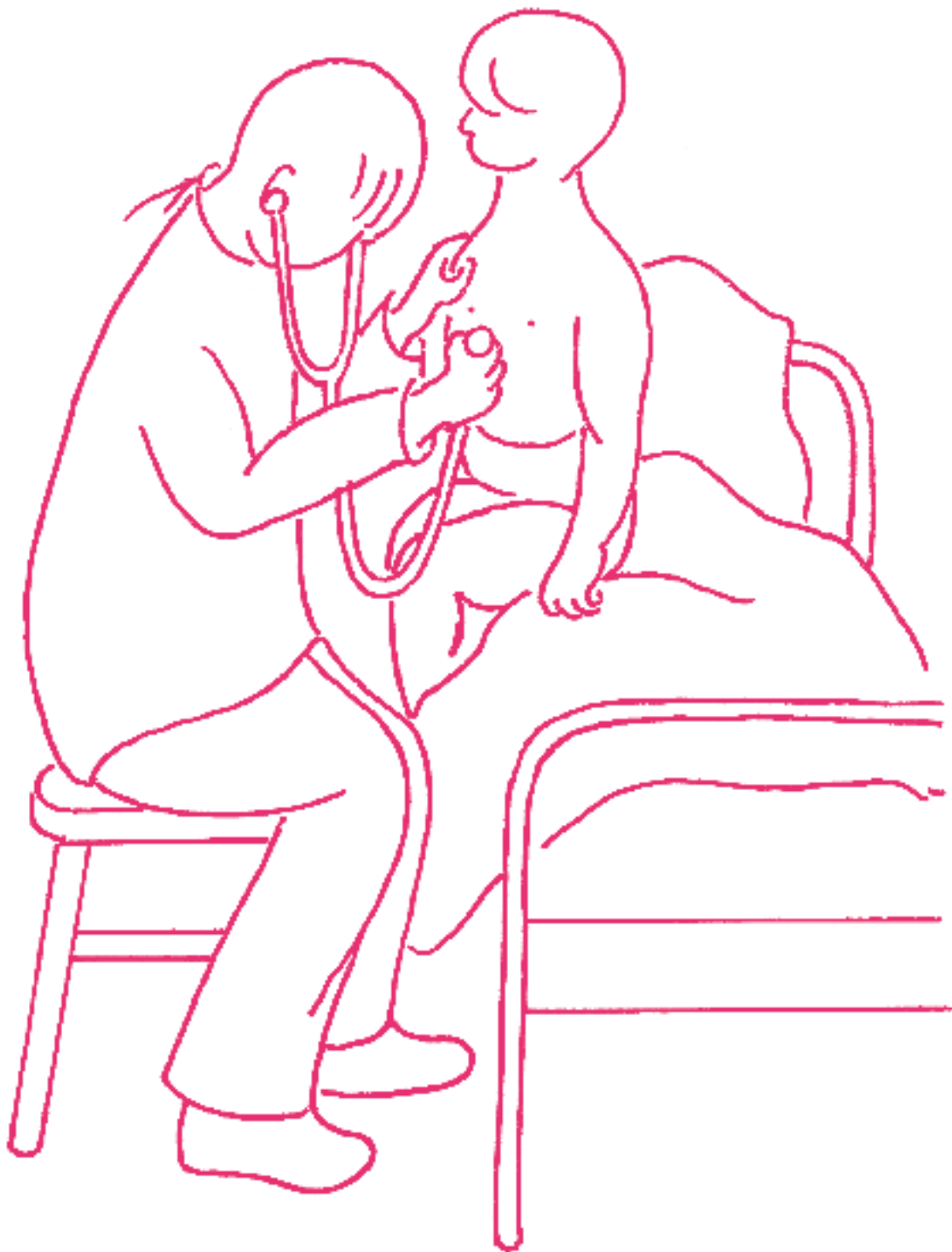
- Karta nr 3: Przy okazji pracy z tą kartą należy porozmawiać z dziećmi nt. dotyku. Należy zwrócić uwagę na przyjemne i nieprzyjemne formy dotyku. Na pewno dzieci będą opowiadać o kontaktach między nimi a rodzeństwem, rodzicami i kolegami. Uczniowie ćwiczą opowiadanie nt. obrazka, mogą opowiedzieć wymyśloną historię na jego podstawie.
- Karta nr 4: Rozmawiamy z dziećmi nt. koniecznego dotyku przez osoby obce np. pozbycie się wstydu podczas wizyt u lekarza. Podczas zajęć dzieci uświadamiają sobie konieczność dotyku przez osoby obce w uzasadnionych przypadkach.
- Karty nr 5–6: Na podstawie rysunków dzieci opowiadają jakich miejsc należy unikać. Zachęcamy uczniów do wykonania innych prac plastycznych, które będą odbiciem tego, co już wiedzą nt. unikania zagrożeń.
- Karty nr 7–8: Dzieci dokonują obserwacji prostych zjawisk optycznych, które mają im uświadomić, że na pierwszy rzut oka nie możemy rozpoznać, kto jest naszym przyjacielem, a kto wrogiem. Dzieci stają się bardziej nieufne w stosunku do nieznajomych i jest mniejsze prawdopodobieństwo, że niewłaściwa osoba wzbudzi ich zaufanie (można przytoczyć baśnie: „Czerwony Kapturek”, „Królewna Śnieżka”, „Brzydkie Kaczątko”).
- Karta nr 9: Dzieci ustalają listę osób, do których mają zaufanie i mogą zwrócić się o pomoc w sytuacji zagrożenia. Z tych małych list powstaje klasowa „Mapa przyjaciół”. Można zorganizować to w formie gazetki ściennej lub ustnej prezentacji. Najważniejsze jest, aby dzieci realnie odczuły wsparcie ze strony wymienionych osób.

Ale czasem... dotykanie nie jest przyjemne.

Opowiedz, co się stało?

Zdarza się, że dotyka nas ktoś obcy. Może nie jest to przyjemne, ale konieczne.

Pokoloruj rysunek.

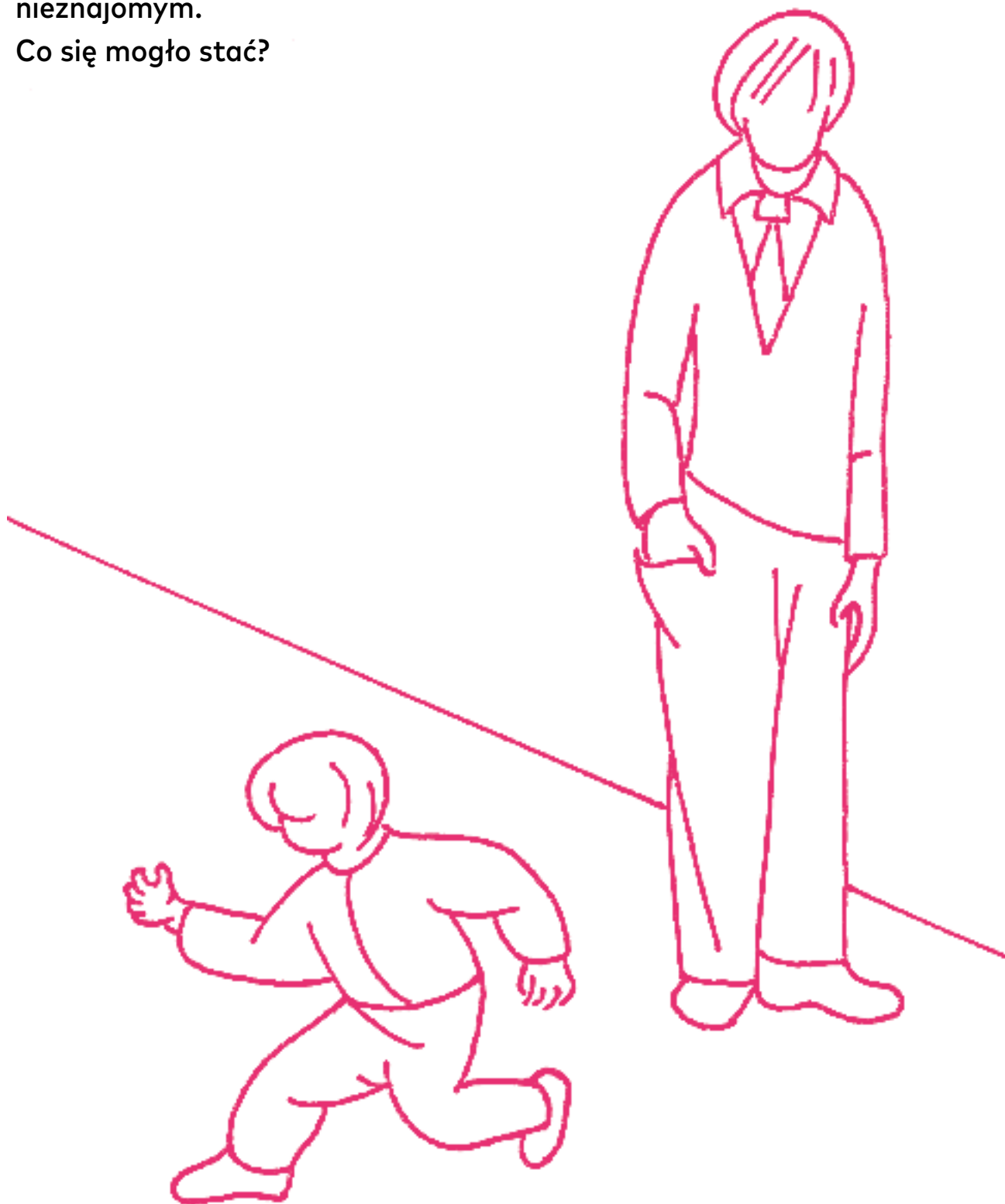
Unikaj miejsc, które mogą być niebezpieczne.

Opowiedz, co widzisz na obrazku.

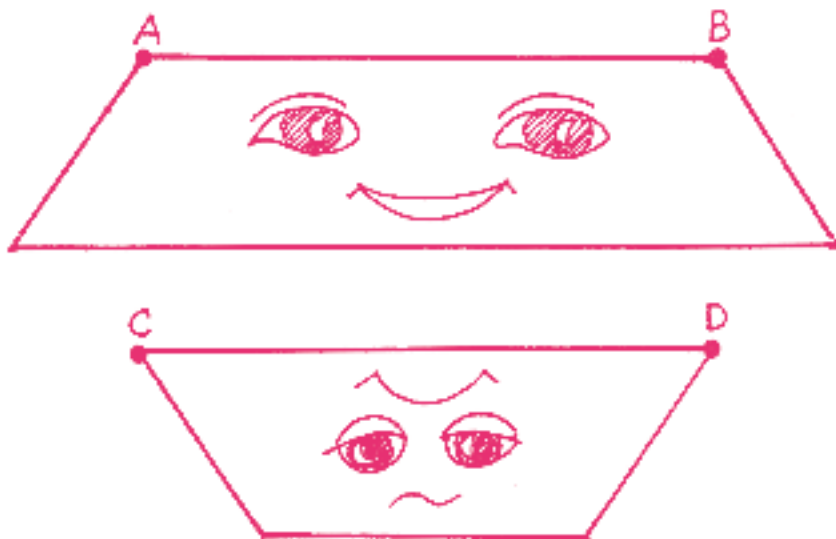
Zastanów się i powiedz, dlaczego dziecko ucieka przed nieznajomym.

Co się mogło stać?

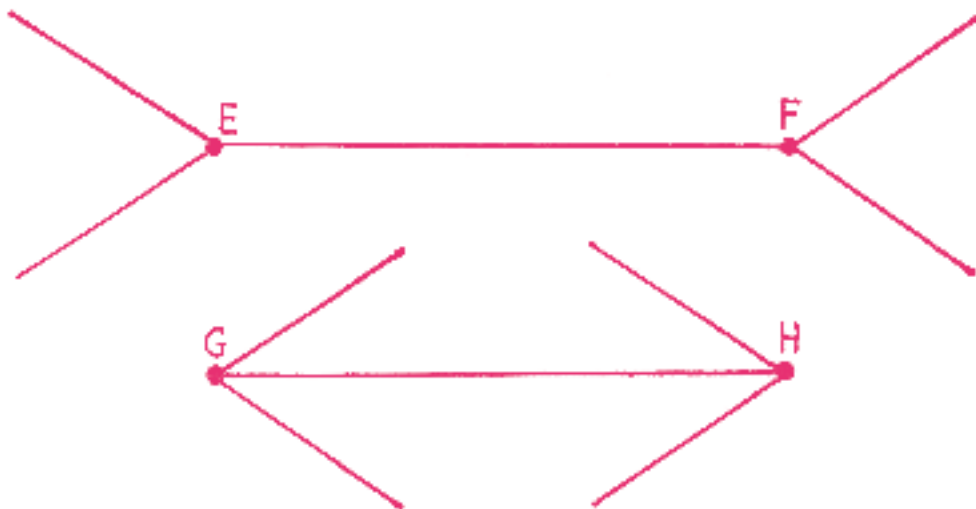

Uważaj! Wygląd ludzi może być mylący. Nie ufaj nieznajomym! Przecież nawet twoje oczy mogą wprowadzić cię w błąd. Przyjrzyj się rysunkom.

Czy długość odcinka AB jest taka sama jak długość odcinka CD?

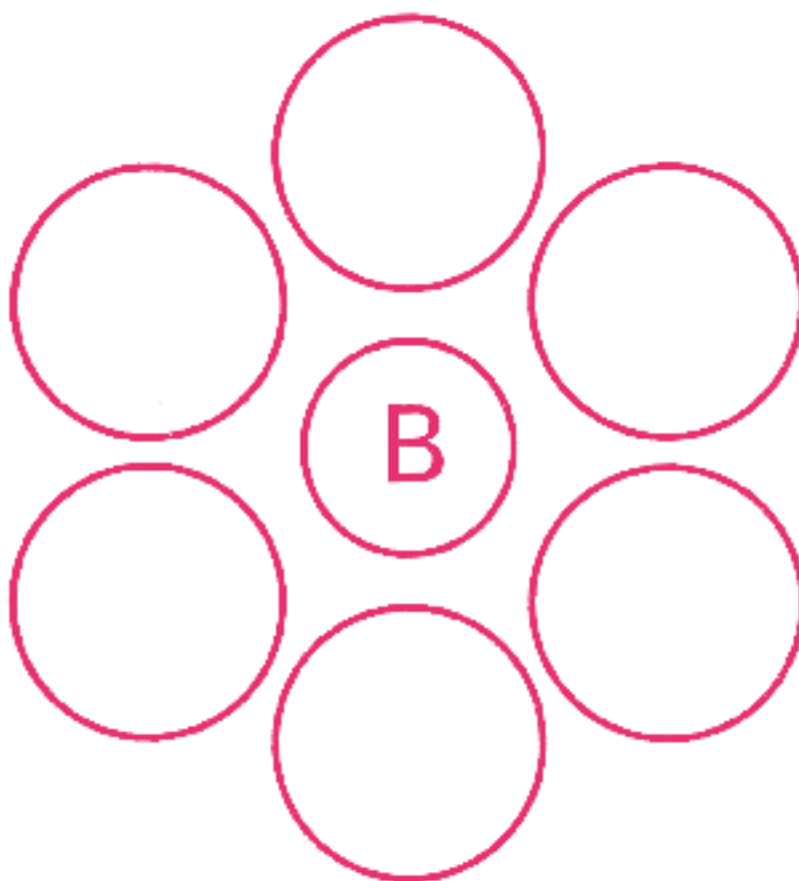
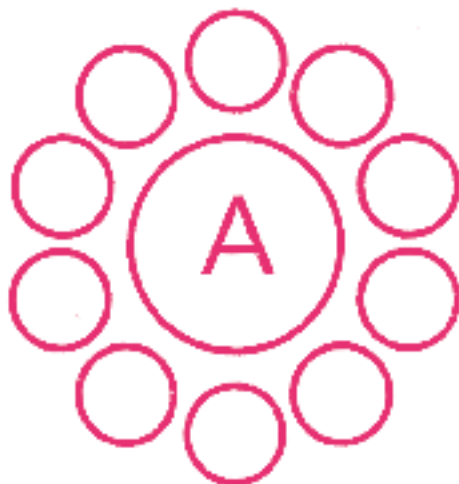
Czy długość odcinka EF jest taka sama jak długość odcinka GH?

Porównaj i zmierz.

Czy koło A jest takie samo jak koło B?

Pamiętaj, nie zawsze jest tak, jak nam się wydaje.

Porównaj i zmierz.

Są ludzie, którym można zaufać. Trzeba o wszystkim, co cię zaniepokoi, mówić swoim bliskim: mamie, tacie, babci, dziadkowi. Można też o tym powiedzieć pani w szkole, policjantowi, lekarzowi.

Narysuj lub napisz, komu możesz zaufać.

SCENARIUSZ NR 5:

Złe i dobre tajemnice (cz. 3)

CELE OGÓLNE:

- kształcenie umiejętności porozumiewania się;
- uświadomienie roli osób dorosłych w życiu dziecka.

CELE SZCZEGÓŁOWE:

Dziecko:

- rozumie osoby, z którymi wchodzi w kontakt;
- skutecznie rozmawia o uczuciach;
- wymienia myśli, uczucia, wątpliwości z innymi;
- wie, do kogo zwrócić się po pomoc i wsparcie;
- wie, co to znaczy wzajemne zaufanie;
- wykazuje nieufność w stosunku do osób obcych w konkretnych sytuacjach.

PRZEWIDYWANY CZAS TRWANIA:

trzy spotkania po około 45 minut.

POMOCE I MATERIAŁY:

- karty pracy nr: 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18 (zob. załączniki I–IX do scenariusza nr 5);
- test sprawdzający wiadomości uczniów dotyczący realizacji zajęć profilaktycznych pn. *Naucz się mówić NIE*, przeprowadzany po zakończeniu cyklu zajęć, tj. po zrealizowaniu scenariuszy nr 3–5 (zob. załącznik X do scenariusza nr 5).

PRZEBIEG ZAJĘĆ:

Ćwiczenia tego rodzaju dają uczniom okazję do:

- zastanowienia się w jakim stopniu i dlaczego ufają swoim kolegom, bliskim;
- refleksji nad własną gotowością do otwartego komunikowania się nawet w sprawach tzw. wstydliwych;
- przeżycia doświadczenia obdarzania zaufaniem innych;
- bardziej otwartego porozumiewania się i nawiązywania bliższych więzi emocjonalnych z członkami grupy, rodziny.

UWAGA: udział dzieci w tych zajęciach jest dowolny, gdyż mogą wywoływać silne reakcje emocjonalne, np. związane z bliskim kontaktem fizycznym.

Opisy kart:

- Karta nr 10: Karta stanowi okazję do poruszenia tematu dobrych i złych tajemnic. Dzieci dyskutują kiedy i w jakich okolicznościach można zachować tajemnicę. Można w klasie sporządzić spis takich tajemnic.
- Karty nr 11–12: Kontynuacja tematu dobrych i złych tajemnic. Dzieci poznają zagrożenia związane z zachowaniem złej tajemnicy, tj. takiej, która nie może zostać dochowana pod żadnym pozorem. Można przygotować zagadnienia dla kilku grup i potem zaprezentować. Tematy:
 - Ktoś dotyka Twoich intymnych części ciała i prosi aby nikomu o tym nie mówić.
 - Ktoś dotyka Twoich intymnych części ciała i grozi, że zrobi coś złego Tobie i Twojej rodzinie jeśli coś powiesz.
 - Ktoś dotyka Twoich intymnych części ciała i prosi aby nikomu nie mówić, bo to jest Twoja wina.

Dzieci po tych zajęciach muszą bezwzględnie wiedzieć, że muszą zdradzić taką złą tajemnicę, aby nikt ich nie skrzywdził.

→ Karta nr 13: Kartę wykorzystujemy gdy uświadamiamy dzieciom rolę dorosłych w ich życiu. Można zastosować technikę niedokończonych zdań nt. relacji dorosłych z dziećmi.

→ Dorosli powinni.....

→ Zawsze mogę

→ Czuję się bezpiecznie z dorosłymi

→ Dorosli kochają dzieci.....

→ Dorosli zawsze muszą

→ Karty nr 14–16: Omawiamy sytuacje niebezpieczne. Dzieci uczą się jak zachowywać się w konkretnych okolicznościach. Wskazane byłoby przećwiczenie nabytych umiejętności w scenkach, które zaproponują same dzieci. Z pewnością pojawią się jeszcze inne zdarzenia, niż te przedstawione w kartach. W ten sposób zorientujemy się jakie doświadczenia miały w swoim życiu dzieci lub o czym słyszały z innych źródeł.

→ Karty nr 17–18: Karty wykorzystujemy do zajęć ćwiczących zachowania asertywne. Są uzupełnieniem i urozmaiceniem zabaw grupowych i interakcyjnych oraz bodźcem do aktywności werbalnej w związku z omawianym tematem. Dzieci chętnie opowiadają historie typu „Co by było gdyby” i mogą projektować swoje zachowanie w sytuacji zagrożenia. W ćwiczeniach chodzi konkretnie o umiejętność odmawiania.

Poniżej przedstawiono także przykłady ćwiczeń i zabaw, które można wykorzystać na użytek scenariusza. Dzieci dowiadują się poprzez zabawę co czują, gdy się komuś

zwierzają lub starają się komuś ze swojego kręgu dodać otuchy. Często bywa, że w takiej zabawie czują przyływ odwagi i chcą zwierzyć się ze swoich tajemnic. Dobrze aby nauczyciel brał w tym udział.

Książka *Polubić szkołę* M. Chomczyńskiej-Miliszkiewicz i D. Pankowskiej:

1. Ćwiczenia: „Komu warto zaufać”, „Dlaczego ufam?” s. 41

Stworzenie okazji do zastanowienia się nad problemem zaufania i do analizy własnych relacji z ludźmi. Wyodrębnienie zachowań i cech wzbudzających zaufanie (zwrócenie uwagi na fałszywe złudzenia).

2. Ćwiczenie: „Ślepiec?” s. 42

Stworzenie okazji do przeżycia sytuacji obdarzania kogoś zaufaniem. Zwiększenie większego zaufania członków grupy.

3. Ćwiczenie: „Wahadło” s. 43

Stworzenie okazji do okazania zaufania członkom grupy oraz do przeżycia odpowiedzialności za grupę.

4. Ćwiczenie: „Komu ufam?” s. 45

Umożliwienie refleksji nad poziomem zaufania w grupie, rodzinie. Uświadomienie korzyści i niebezpieczeństw związanych z obdarzaniem zaufaniem innych.

Książka *Gry i zabawy interakcyjne dla dzieci i młodzieży cz.3* Klausa W. Vopela:

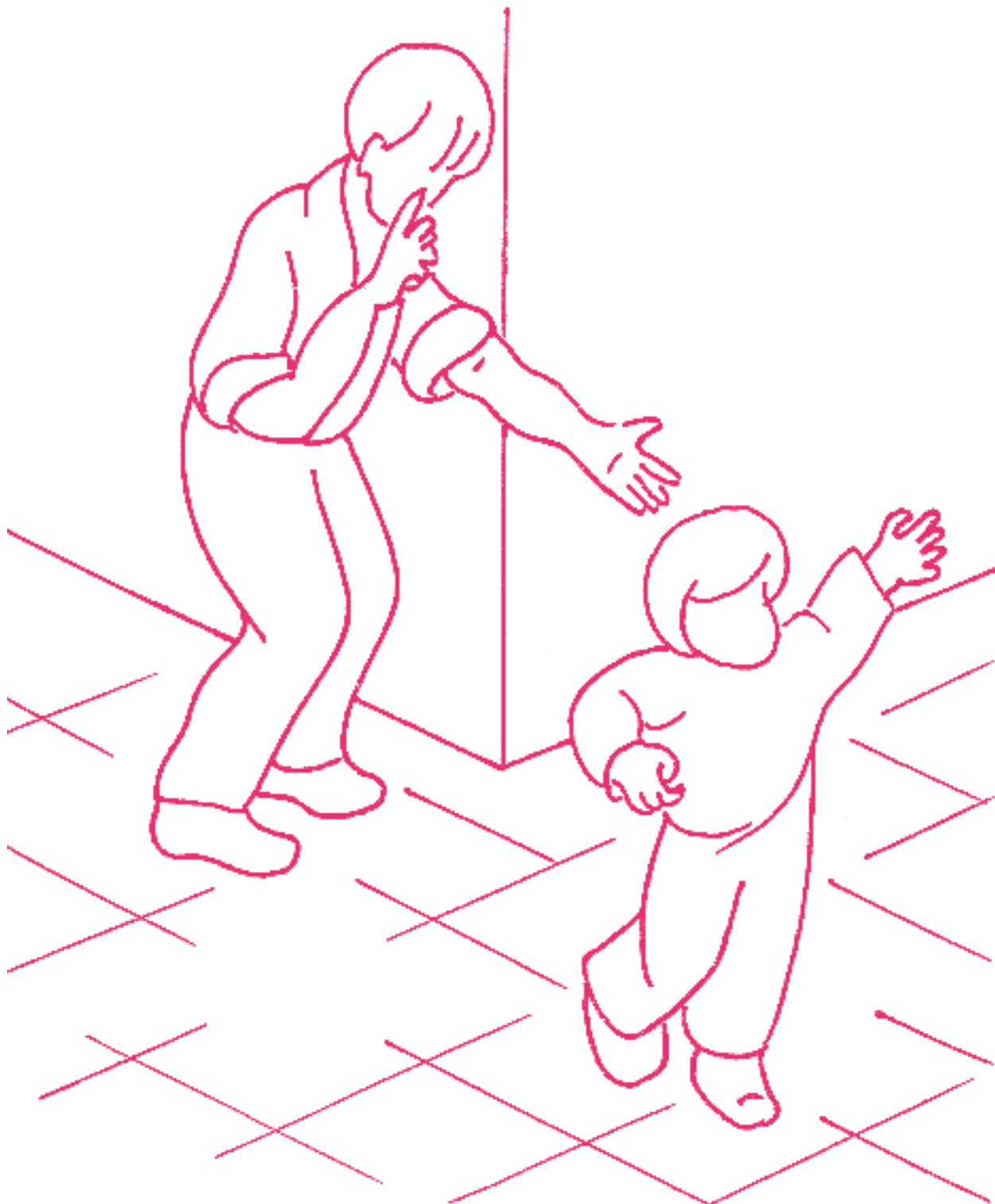
5. Zabawa: „Krąg zaufania”, s.111–112 – przebieg gry i kryteria oceny

Są złe i dobre tajemnice. Dobra tajemnica jest na przykład wtedy, gdy przygotujesz swoim rodzicom prezent na imieniny lub na gwiazdkę i nie mówisz im o tym.

Narysuj laurkę.

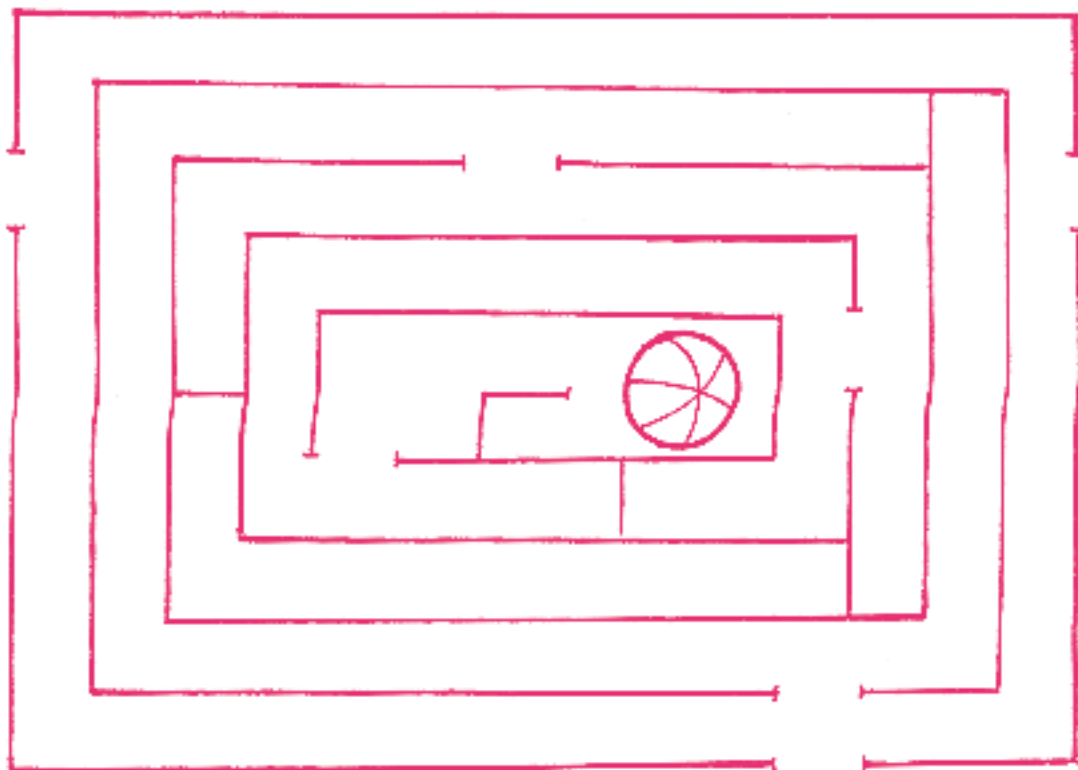
Jeżeli ktoś dotyka twoich intymnych części ciała i prosi, żeby to trzymać w tajemnicy i nikomu o tym nie mówić, to jest zła tajemnica.

Gdy ci się to zdarzy, **MUSISZ** o tym powiedzieć osobie dorosłej, do której masz zaufanie.

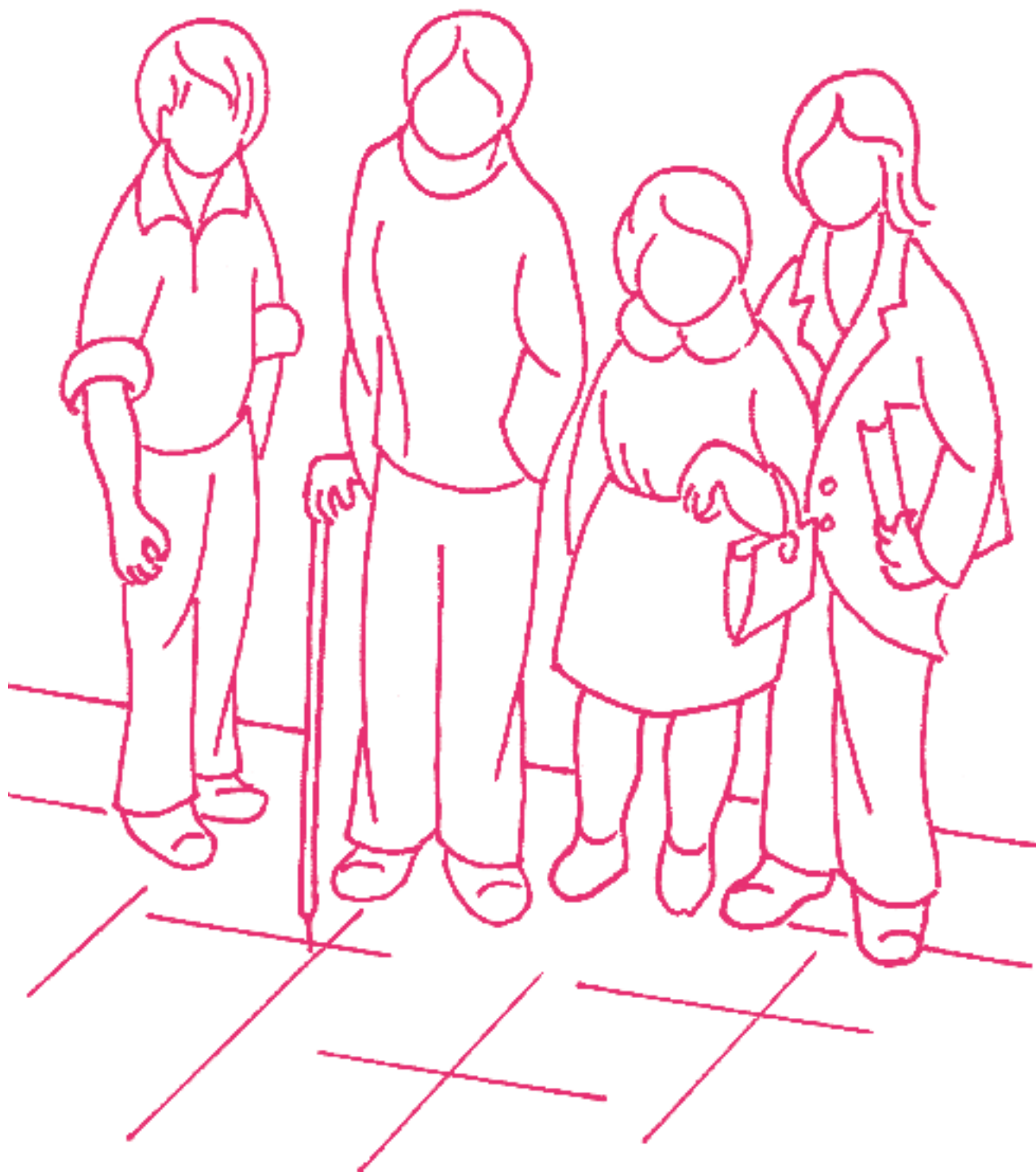

Czasem opowiedzenie o tym, że ktoś chciał dotykać twoich intymnych części ciała, jest bardzo trudne. **MUSISZ** to jednak zrobić!

A czy łatwo odnajdziesz piłkę w labiryncie? Spróbuj!

Dorośli kochają dzieci, opiekują się nimi, pomagają im,
chronią je...

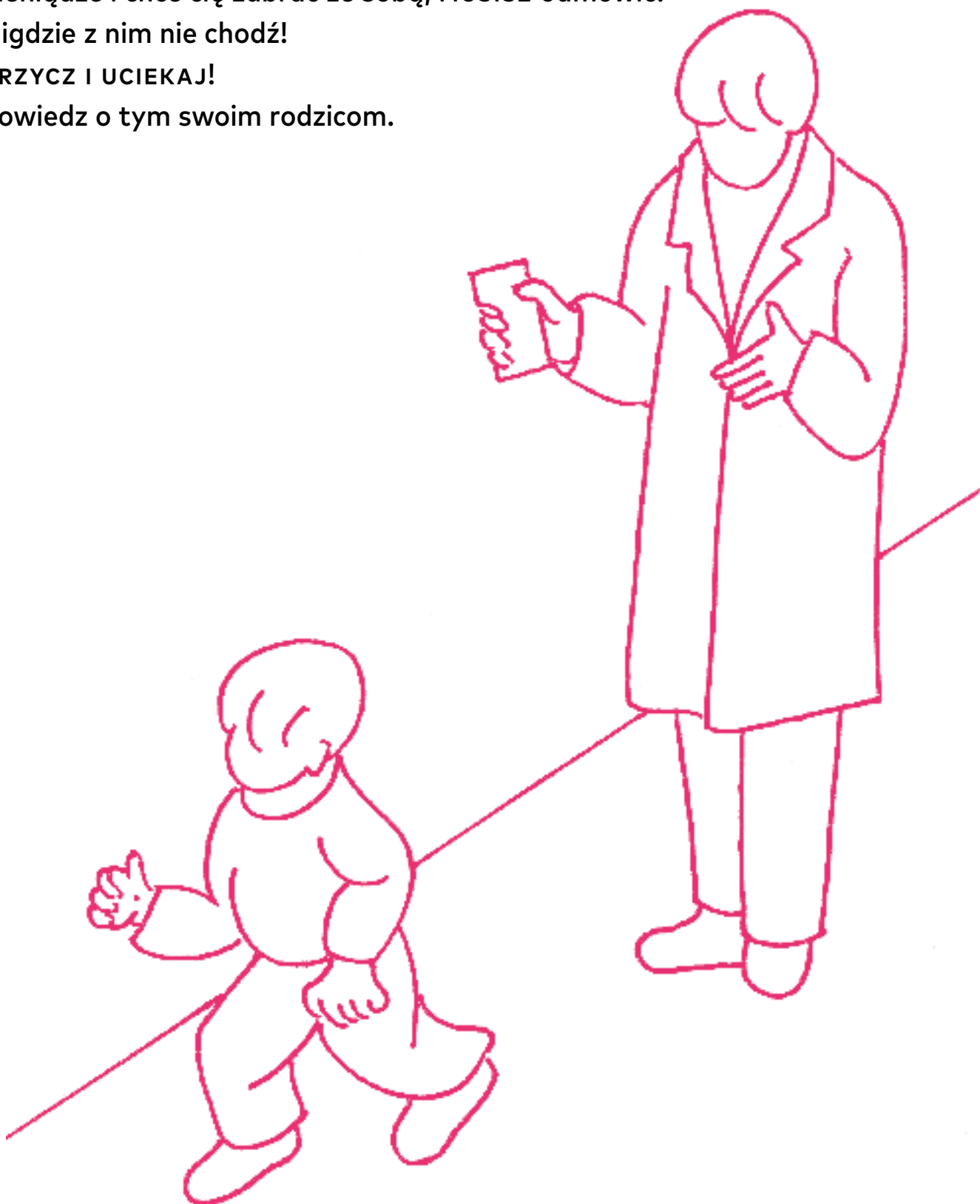
Pokoloruj rysunek.

Ale niektórzy mogą zrobić im krzywdę. Jeżeli zdarzy się, że ktoś obcy daje ci, bądź obiecuje zabawki, słodczyce lub pieniądze i chce cię zabrać ze sobą, **MUSISZ** odmówić.

Nigdzie z nim nie chodź!

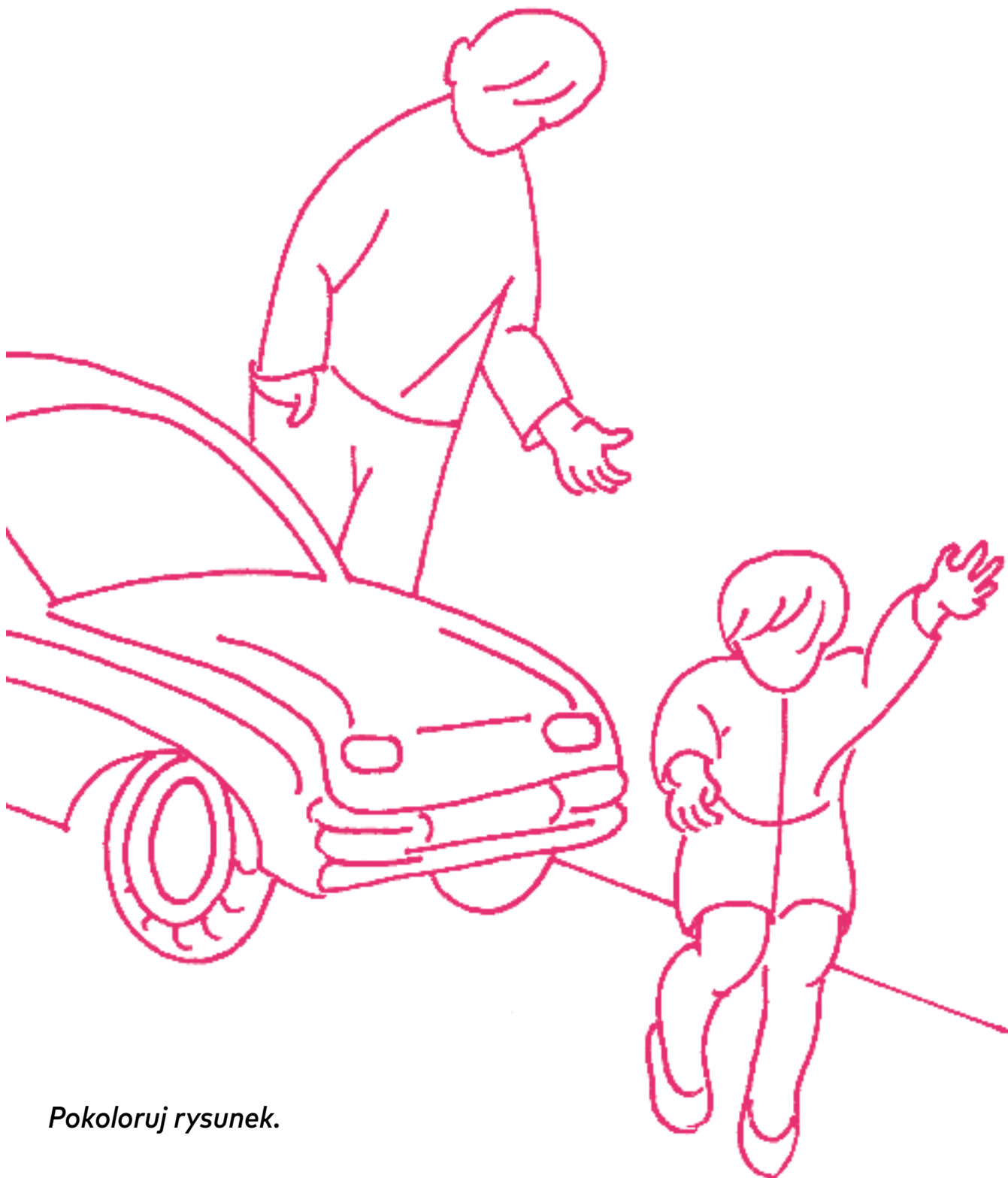
KRZYCZ I UCIEKAJ!

Powiedz o tym swoim rodzicom.

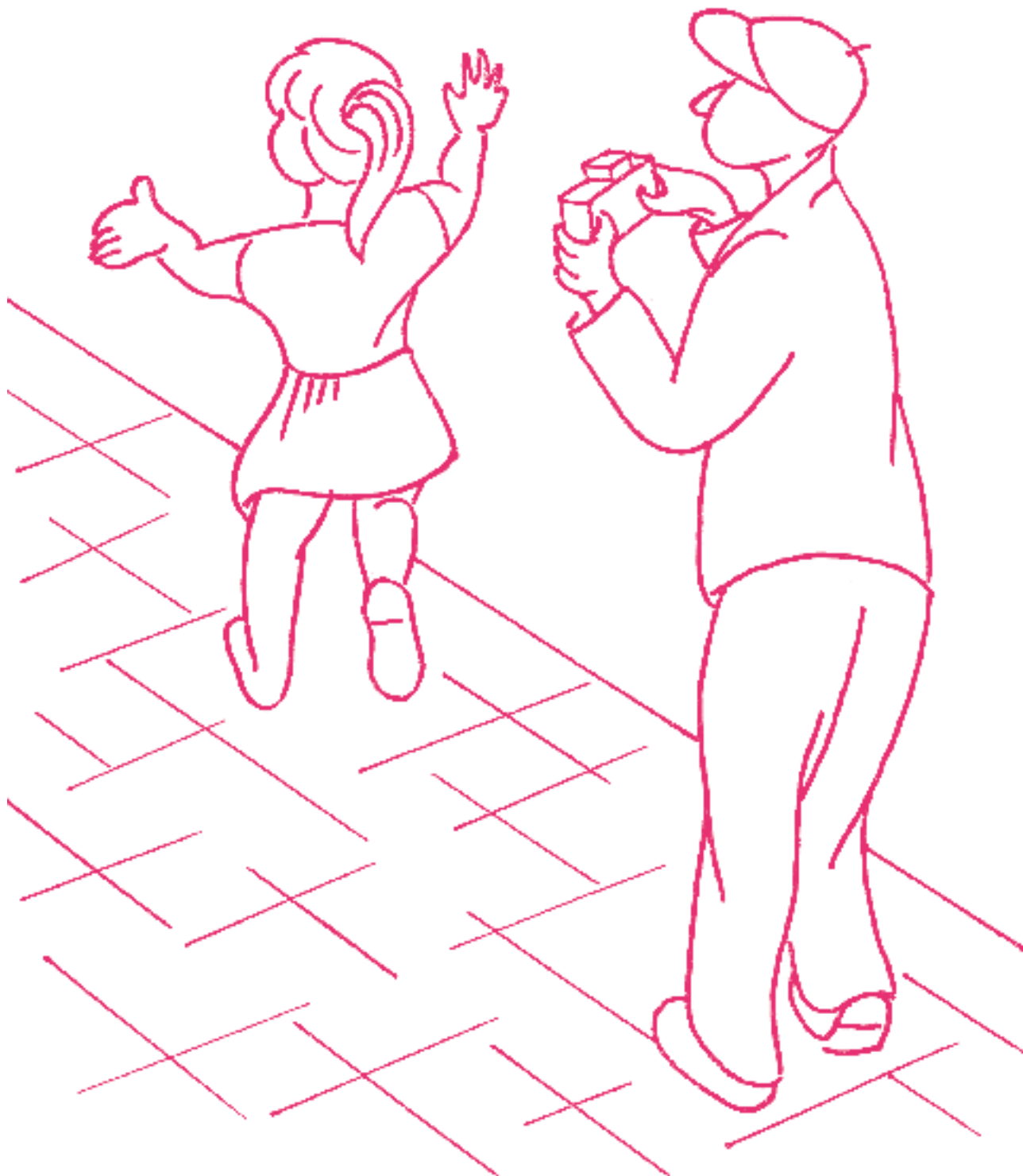
Jeśli ktoś obcy będzie cię chciał zabrać na przejażdżkę samochodem...

Powiedz NIE. Nie zatrzymuj się przy samochodzie i nie rozmawiaj z nieznajomym.

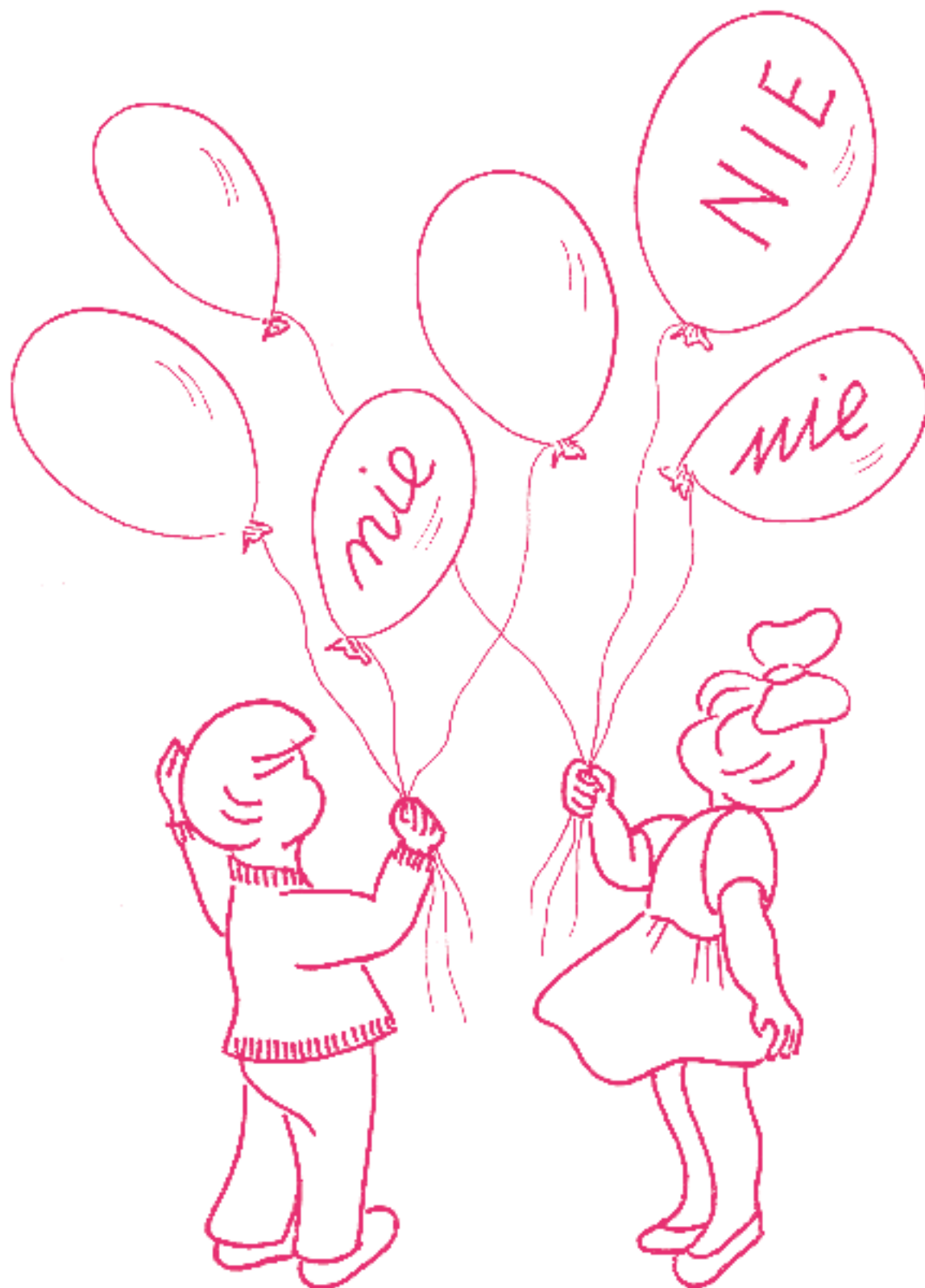

Pokoloruj rysunek.

Jeżeli ktoś będzie ci chciał zrobić zdjęcie albo zaprasza cię do domu, bo chce pokazać ci nowy film...
Nie rozmawiaj z nieznajomym, tylko pobiegnij do domu i natychmiast powiedz o tym rodzicom.

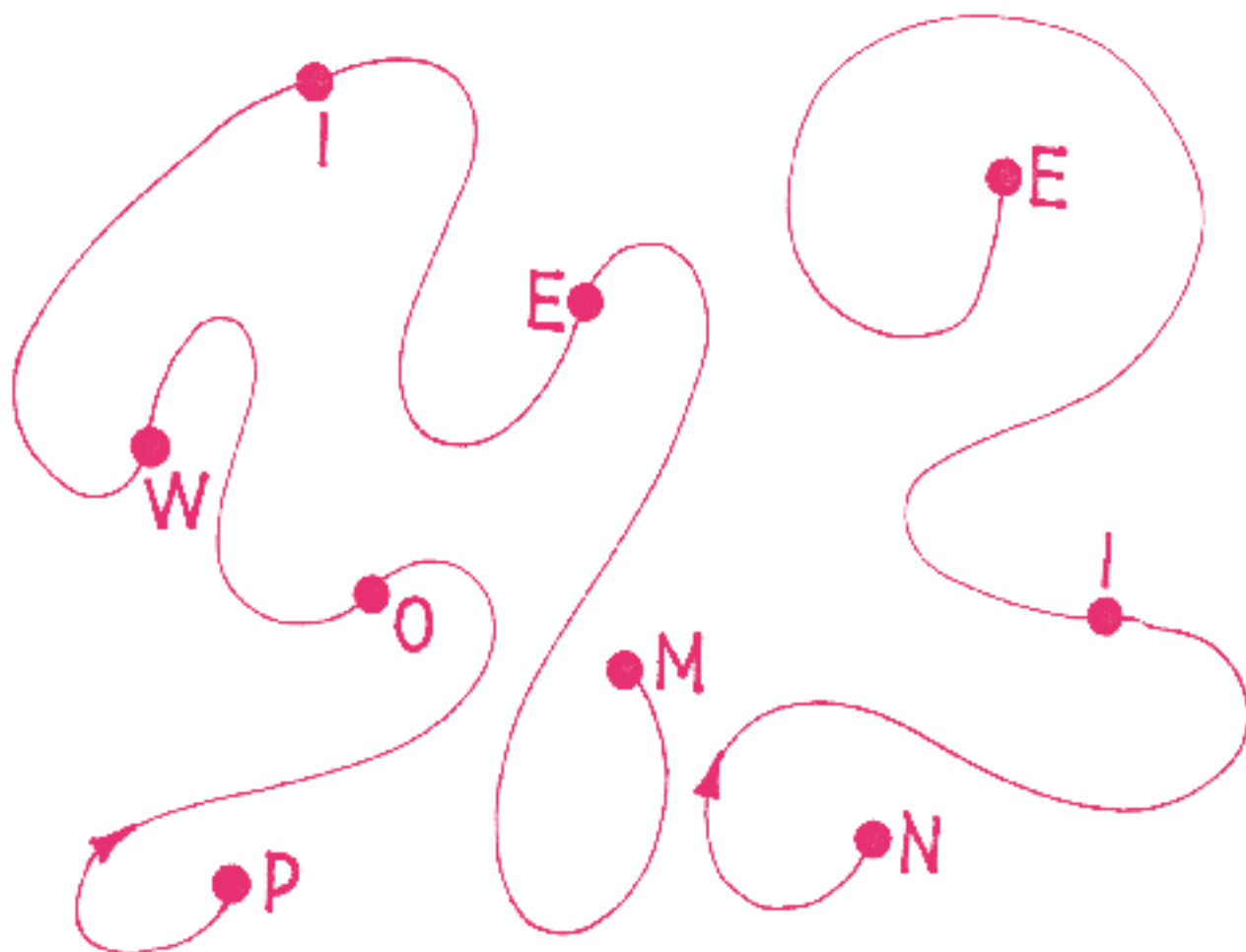

M U S I S Z P O W I E D Z I E Ć

Pokoloruj rysunek.

Co zrobisz, jeżeli ktoś obcy będzie chciał cię zabrać na przejażdżkę, dać zabawkę lub pieniądze, albo pokazać nowy film, jakiego jeszcze nie znasz?

--	--	--	--	--	--

--	--	--

Przeczytaj zdanie, kierując się strzałkami.

WNIOSKI

Zajęcia ujęte w formie przedstawionych zajęć, które proponujemy uczniom i ich rodzicom, spotykają się z żywym zainteresowaniem i zrozumieniem. Dzieci chętnie biorą w nich udział, choć na początku są raczej zaskoczone tematyką. W trakcie realizacji jednak nabierają swobody i pozbywają się stereotypów związanych ze wstydlivością wobec swojego ciała.

Zajęcia należy prowadzić z dużym wyczuciem. Nie można być zbyt rozluźnionym, gdyż dzieci potrafią pójść w swoich dyskusjach za daleko. Od tego jest wychowawca, aby czuwał nad odpowiednim torem przebiegu zajęć. Ważne jest to, aby był to właśnie wychowawca, a nie np. pedagog szkolny. Nie chodzi tu oczywiście o brak kompetencji, ale o emocjonalny związek z uczniami. Stanowi to niezbędny warunek prowadzenia zajęć. Wzajemne pozytywne relacje, zaufanie, poznanie i przyjaźń mogą gwarantować powodzenie i zadowolenie obu stron. Zajęcia należy prowadzić w sposób w miarę możliwości systematyczny przez okres jednego roku szkolnego. Nie musi być to w klasie I, zależy to od decyzji wychowawcy, który oceni gotowość swoją i uczniów do podjęcia zadania. Zależy to bowiem od wielu czynników: dojrzałości, integracji, poziomu i zainteresowania grupy. Bardzo ważnym elementem jest zapoznanie rodziców z zajęciami i uzyskanie ich zgody, aby nie stwarzać okazji do problemów wynikających z ich niewiedzy lub braku akceptacji.

BIBLIOGRAFIA:

- K. W. Vopel, *Gry i zabawy interakcyjne dla dzieci i młodzieży cz. 3*, Wydawnictwo Jedność, Kielce 1999.
- K. Baranowicz, *Naucz się mówić NIE*, Wydawnictwo Res Polona, Łódź 1997.
- M. Chomczyńska-Miliszkievicz, D. Pankowska, *Polubić szkołę*, wsiP, Warszawa 1998.

TEST SPRAWDZAJĄCY WIADOMOŚCI UCZNIÓW DOTYCZĄCY REALIZACJI ZAJĘĆ PROFILAKTYCZNYCH PN. NAUCZ SIĘ MÓWIĆ NIE

1. Co trzeba zrobić, gdy ktoś chce Cię zaprosić do domu, a rodzice o tym nie wiedzą?
 - a) Można iść, ale tylko na chwilę
 - b) Nie wolno pod żadnym pozorem oddalić się z obcym lub znajomym
 - c) Można iść, ale nie mówić o tym rodzicom
2. Co zrobić, gdy ktoś puka do drzwi, a Ty jesteś sam w domu?
 - a) Powiedzieć, że jesteś sam i nie możesz nikogo wpuścić
 - b) Otworzyć drzwi
 - c) Nie podchodzić do drzwi, bo rodzice mają swoje klucze i sobie otworzą
3. Co robisz, gdy ktoś chce dotykać Twoich intymnych części ciała i prosi, aby nikomu o tym nie mówić?
 - a) Pozwalasz mu na to i nikomu o tym nie mówisz
 - b) Nie pozwalasz na to, mówisz: NIE! NIE DOTYKAJ MNIE! i mówisz o wszystkim komuś bliskiemu
 - c) Nie pozwalasz na to i nikomu o tym nie mówisz
4. Zdarza się, że dotyka nas ktoś obcy
 - a) Nie jest to przyjemne, ale konieczne np. u lekarza
 - b) Nigdy nie może to mieć miejsca
 - c) Żadna inna osoba nie może mnie dotykać
5. Co znaczą słowa „zły dotyk”?
 - a) Jak mama ściska swoje dziecko
 - b) Jak dorosły wita się z dzieckiem
 - c) Jak dorosły dotyka intymne miejsca ciała dziecka
6. Gdy obcy człowiek chce Cię wciągnąć do piwnicy lub samochodu i obiecuje cukierki, zabawki, należy:
 - a) Zgodzić się i poddać jego woli
 - b) Krzyczeć z całej siły pomocy!, uciekać i powiedzieć o tym rodzicom
 - c) Ugryźć go w rękę
7. Jeśli ktoś będzie Ci chciał zrobić zdjęcie lub zaprasza Cię do swego domu:
 - a) Nie rozmawiaj z nieznajomym, pobiegnij do domu i od razu powiedz o tym rodzicom
 - b) Pozwól, aby robił Ci zdjęcia, to nic takiego
 - c) Idź z nim do jego domu nawet bez zgody rodziców
8. Kto może być człowiekiem, który chce nas skrzywdzić?
 - a) Musimy być czujni, bo może to być każda, nawet bliska osoba
 - b) Może to być tylko mężczyzna
 - c) Może to być tylko kobieta
9. Napisz, do kogo masz zaufanie i komu możesz o wszystkich kłopotach opowiedzieć.

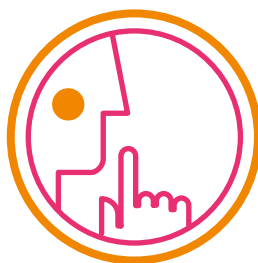
Widzę, że wiesz, kiedy należy odmówić. Cieszę się zapamiętałaś/zapamiętałeś te wszystkie trudne informacje na temat bezpieczeństwa, które omawialiśmy na zajęciach. Mam nadzieję, że pomogą ci odpowiednio się zachować w różnych trudnych sytuacjach.

Twoja wychowawczyni

SCENARIUSZE NR 6–9: PRZEMOC SEKSUALNA – PROFILAKTYKA DLA UCZNIÓW SZKÓŁ PODSTAWOWYCH, KLAS IV–VIII

OPRACOWANIE:

Henryka Bastian, Monika Szumska, Dorota Rachwał – nauczycielki Szkoły Podstawowej nr 6 im. Antoniego Abrahama, 81–194 Gdynia, ul. Cechowa 22

SCENARIUSZ NR 6:

Nieodkryte tajemnice (cz. 1)

CELE OGÓLNE:

- uwrażliwienie na potrzeby i uczucia innych;
- budowanie świadomości wpływu na innych.

CELE SZCZEGÓŁOWE:

- wskazanie potrzeb emocjonalnych człowieka;
- uczenie empatii;
- wprowadzenie pojęć: strefa intymna, seksualność, strefa bezpieczeństwa.

PRZEWIDYWANY CZAS TRWANIA:

45 minut.

POMOCE I MATERIAŁY:

- kartki z pozytywnymi i negatywnymi emocjami (np.: miłość, radość, złość, zazdrość, odraza...);
- ilustracje: naga kobieta, nagi mężczyzna.

PRZEBIEG ZAJĘĆ:

1. Ćwiczenie pn. *Porozumienie*. Pięć osób wychodzi z sali. Nauczyciel opowiada klasie historyjkę (np. dotyczącą porozumienia się). Wpuszcza do sali pierwszą osobę i snuje jej tę samą opowieść. Zaprasza kolejną osobę. Pierwsza osoba opowiada historyjkę drugiej. Wchodzi trzecia, słucha historii opowiedzianej przez osobę drugą. Czwarta osoba słucha trzeciej, potem piąta czwartej. Historyjka opowiedziana przez nauczyciela jest już oczywiście przekrecona. Młodzież wysnuwa wnioski:
 - informacje mają różną wartość dla poszczególnych osób,
 - mowa ciała nasuwa interpretację,
 - język nie zawsze ułatwia porozumienie.
2. Ćwiczenie pn. *Mowa ciała*. Uczestnicy losują karteczki z nazwą uczucia / emocji i przedstawiają je klasie. Reszta zgaduje nazwę z samej mimiki twarzy lub scenki dramatycznej.
3. Ćwiczenie pn. *Strefa intymna*. Nauczyciel pokazuje klasie dwie plansze. Na jednej jest naga kobieta, na drugiej nagi mężczyzna. Wspólnie zastanawiają się, co w tych zdjęciach razi lub zawstydza. Zakrywają części intymne. Rozmawiają, dlaczego to nas krępuje. Nauczyciel wprowadza pojęcia: strefa intymna, osobista, seksualność człowieka.
4. Podsumowanie. Uczniowie podają przykłady zachowań dopuszczalnych i naruszających strefę intymną (słowo, dotyk, zdjęcia czy filmiki w sieci...). Nauczyciel zbiera wnioski. Mówi o odpowiedzialności (również karnej) i szacunku wobec drugiego człowieka.

SCENARIUSZ NR 7:

Złe słowo, zły dotyk (cz. 2)

CELE OGÓLNE:

- edukowanie młodzieży w zakresie molestowania seksualnego;
- budowanie umiejętności przeciwstawienia się przemocy rówieśniczej.

CELE SZCZEGÓŁOWE:

- uwrażliwienie na stosowne dobieranie stroju;
- wprowadzenie pojęć: odpowiedzialność, pożądanie, seksualność;
- rozwijanie pozytywnych zachowań społecznych;
- uczenie przewidywania skutków podjętych działań.

PRZEWIDYWANY CZAS TRWANIA:

45 minut.

POMOCE I MATERIAŁY:

- zdjęcia atrakcyjnych ludzi w różnych strojach;
- karta pracy: drzewko decyzyjne (zob. załącznik I do scenariusza nr 7).

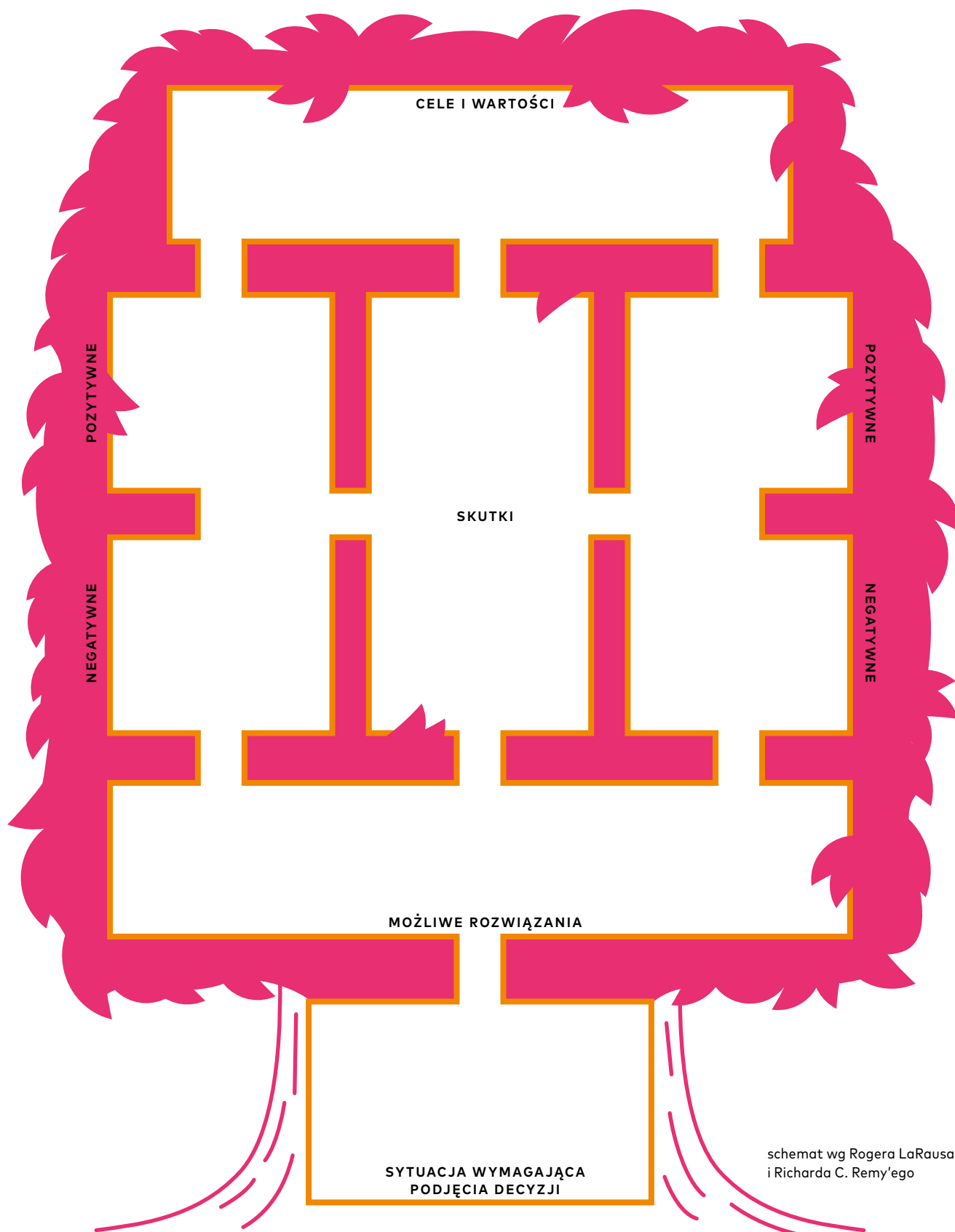
PRZEBIEG ZAJĘĆ:

1. Ćwiczenie nr 1: Nauczyciel prezentuje klasie zdjęcia atrakcyjnych ludzi w różnych strojach (od oficjalnych po wulgarne). Kolejność pojawiania się zdjęć jest przypadkowa. Prosi przy tym uczniów o swobodne komentarze. Nauczyciel kieruje rozmową: uczucia osoby, której strój, wygląd są komentowane, zagadnienie stosowności stroju i prowokowania nim.
2. Ćwiczenie nr 2: Nauczyciel wprowadza pojęcia: pożądanie, seksualność. Rozmawia z uczniami o pozytywnych i negatywnych aspektach pożądania. Uczniowie aranżują scenki pokazujące negatywne i pozytywne zachowania wobec osób, które się podobają, nie podobają lub budzą dyskusje.
3. Ćwiczenie nr 3: Uczniowie w grupach uzupełniają drzewko decyzyjne dotyczące brania odpowiedzialności za słowa i czyny. Połowa klasy – osoba obrażana, połowa klasy – osoba obrażająca.
4. Podsumowanie, zebranie wniosków od uczniów. Nauczyciel zachęca do empatii, kultury osobistej i odpowiedzialności.

BIBLIOGRAFIA:

<https://brainly.pl/zadanie/5640342> (20.09.2018)

KARTA PRACY – DRZEWKO DECYZYJNE

SCENARIUSZ NR 8:

Błędne koło (cz. 3)

CELE OGÓLNE:

- modyfikowanie wzorców ról rówieśniczych;
- budowanie świadomego wpływu na innych.

CELE SZCZEGÓŁOWE:

- wskazywanie ważności obowiązującego prawa;
- uczenie radzenia sobie w trudnych sytuacjach;
- uczenie konieczności ponoszenia konsekwencji swoich działań.

PRZEWIDYWANY CZAS TRWANIA:

45 minut.

POMOCE I MATERIAŁY:

karty pracy nr 1, 2 (zob. załączniki I–II do scenariusza nr 8).

PRZEBIEG ZAJĘĆ:

1. Ćwiczenie nr 1: Uczniowie otrzymują karty pracy (zob. załącznik I do scenariusza nr 8). Uzupełniają je. Omawiają z nauczycielem artykuły Konstytucji i aktów prawnych.

2. Ćwiczenie nr 2: Nauczyciel przedstawia uczniom historijkę:

Ola i Adam są przyjaciółmi od przedszkola. Chodzą do tej samej klasy ósmej. Uwielbiają spędzać razem czas. Często wygłupiając się robią zdjęcia intymne i nagrywają filmiki. Nie podoba się to chłopakowi Oli – Jackowi, który jest bardzo zazdrosny. Chłopcy nieraz już pokłócili się o czas spędzany przez Adama z dziewczyną Jacka. Adam nie chce zrezygnować z Oli. Chłopak, podszywając się pod Jacka, wrzucił do internetu zdjęcie Oli zrobione w szatni, gdy przebierała się na zajęcia wychowania fizycznego.

Uczniowie w grupach zapisują na kartkach uczucia towarzyszące poszczególnym bohaterom. Biorą pod uwagę ich sytuację. Nauczyciel przeprowadza z uczniami rozmowę o konsekwencjach zawiedzionego zaufania, złości i wstydu.

3. Ćwiczenie nr 3: Uczniowie otrzymują karty pracy (zob. załącznik II do scenariusza nr 8). Uzupełniają je. Wspólnie omawiają akty prawne i uzasadniają udzielone przez siebie odpowiedzi.
4. Podsumowanie – nauczyciel zbiera wnioski wysnuwane przez uczniów.

BIBLIOGRAFIA:

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.
Kodeks Cywilny z dnia 23 kwietnia 1964 r.
Kodeks Karny z dnia 6 czerwca 1997 r.
Ustawa o Prawie Autorskim i Prawach Pokrewnych z dnia 4 lutego 1994 r.

KARTA PRACY NR 1

Art. 31 ust. 2 Konstytucji

Każdy jest obowiązany szanować wolności i prawa innych. Nikogo nie wolno zmuszać do czynienia tego, czego prawo mu nie nakazuje.

Art. 47 Konstytucji

Każdy ma prawo do ochrony prawnej życia prywatnego, rodzinnego, czci i dobrego imienia oraz do decydowania o swoim życiu osobistym.

Art. 23 Kodeksu Cywilnego

Dobra osobiste człowieka, jak w szczególności zdrowie, wolność, cześć, swoboda sumienia, nazwisko lub pseudonim, wizerunek, tajemnica korespondencji, nietykalność mieszkania, twórczość naukowa, artystyczna, wynalazcza i racjonalizatorska, pozostają pod ochroną prawa cywilnego niezależnie od ochrony przewidzianej w innych przepisach.

Art. 81 Ustawy o prawie autorskim

1. Rozpowszechnianie wizerunku wymaga zezwolenia osoby na nim przedstawionej. W braku wyraźnego zastrzeżenia zezwolenie nie jest wymagane, jeżeli osoba ta otrzymała umówioną zapłatę za pozowanie.
2. Zezwolenia nie wymaga rozpowszechnianie wizerunku:
 - 1) osoby powszechnie znanej, jeżeli wizerunek wykonano w związku z pełnieniem przez nią funkcji publicznych, w szczególności politycznych, społecznych, zawodowych;
 - 2) osoby stanowiącej jedynie szczegół całości takiej jak zgromadzenie, krajobraz, publiczna impreza.

PYTANIA:

1. Co to jest dobro osobiste?

2. Kto jest zobowiązany szanować prawa innych?

3. Czego wymaga rozpowszechnianie wizerunku jakiejś osoby?

4. Czy można umieścić w Internecie przerobione zdjęcie kolegi na tle tłumu?

5. Czy można podpisać się pod komentarzem czyimś nazwiskiem / nickiem?

6. Czy można podać nieprawdziwe dane zakładając konto na portalu społecznościowym?

KARTA PRACY NR 2

Art. 24 §1. Kodeksu Cywilnego

Ten, czyje dobro osobiste zostaje zagrożone cudzym działaniem, może żądać zaniechania tego działania, chyba że nie jest ono bezprawne. W razie dokonanego naruszenia może on także żądać, ażeby osoba, która dopuściła się naruszenia, dopełniła czynności potrzebnych do usunięcia jego skutków, w szczególności ażeby złożyła oświadczenie odpowiedniej treści i w odpowiedniej formie. Na zasadach przewidzianych w kodeksie może on również żądać zadośćuczynienia pieniężnego lub zapłaty odpowiedniej sumy pieniężnej na wskazany cel społeczny.

Art. 448 Kodeksu Cywilnego

W razie naruszenia dobra osobistego sąd może przyznać temu, czyje dobro osobiste zostało naruszone, odpowiednią sumę tytułem zadośćuczynienia pieniężnego za doznaną krzywdę lub na jego żądanie zasądzić odpowiednią sumę pieniężną na wskazany przez niego cel społeczny, niezależnie od innych środków potrzebnych do usunięcia skutków naruszenia.

Art. 216 Kodeksu Karnego

- §1. Kto znieważa inną osobę w jej obecności albo choćby pod jej nieobecność, lecz publicznie lub w zamiarze, aby zniewaga do osoby tej dotarła, podlega grzywnie albo karze ograniczenia wolności.
- §2. Kto znieważa inną osobę za pomocą środków masowego komunikowania, podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do roku.
- §3. Jeżeli zniewagę wywołało wyzywające zachowanie się pokrzywdzonego albo jeżeli pokrzywdzony odpowiedział naruszeniem nietykalności cielesnej lub zniewagą wzajemną, sąd może odstąpić od wymierzenia kary.
- §4. W razie skazania za przestępstwo określone w § 2 sąd może orzec nawijkę na rzecz pokrzywdzonego, Polskiego Czerwonego Krzyża albo na inny cel społeczny wskazany przez pokrzywdzonego. (*To kwota do 100.000 zł)
- §5. Ściganie odbywa się z oskarżenia prywatnego.

Art. 212 Kodeksu Karnego

- §1. Kto pomawia inną osobę, grupę osób, instytucję, osobę prawną lub jednostkę organizacyjną niemającą osobowości prawnej o takie postępowanie lub właściwości, które mogą poniżyć ją w opinii publicznej lub narazić na utratę zaufania potrzebnego dla danego stanowiska, zawodu lub rodzaju działalności, podlega grzywnie albo karze ograniczenia wolności.
- §2. Jeżeli sprawca dopuszcza się czynu określonego w §1 za pomocą środków masowego komunikowania, podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do roku.
- §3. W razie skazania za przestępstwo określone w §1 lub 2 sąd może orzec nawijkę na rzecz pokrzywdzonego, Polskiego Czerwonego Krzyża albo na inny cel społeczny wskazany przez pokrzywdzonego.
- §4. Ściganie przestępstwa określonego w §1 lub 2 odbywa się z oskarżenia prywatnego.

Art. 190a Kodeksu Karnego

- §1. Kto przez uporczywe nękanie innej osoby lub osoby jej najbliższej wzbudza u niej uzasadnione okolicznościami poczucie zagrożenia lub istotnie narusza jej prywatność, podlega karze pozbawienia wolności do lat 3.
- §2. Tej samej karze podlega, kto, podszywając się pod inną osobę, wykorzystuje jej wizerunek lub inne jej dane osobowe w celu wyrządzenia jej szkody majątkowej lub osobistej.
- §3. Jeżeli następstwem czynu określonego w §1 lub 2 jest targnięcie się pokrzywdzonego na własne życie, sprawca podlega karze pozbawienia wolności od roku do lat 10.
- §4. Ściganie przestępstwa określonego w §1 lub 2 następuje na wniosek pokrzywdzonego.

PYTANIA:

1. Jakie prawa przysługują Jackowi?

2. Jakie prawa przysługują Oli?

3. Co grozi Adamowi?

4. Co może zrobić Adam zanim rodzice Oli lub Jacka podejmą kroki prawne?

5. Na czyje wsparcie może liczyć:

- Ola

- Jacek

- Adam

SCENARIUSZ NR 9:

Bezgraniczne zaufanie (cz. 4)

CELE OGÓLNE:

- edukowanie młodzieży w zakresie bezkrytycznego zachowania;
- rozwijanie odpowiedzialnych zachowań.

CELE SZCZEGÓŁOWE:

- uczenie odpowiedzialności za siebie;
- uświadamianie uczniom zagrożeń, jakie niesie życie;
- rozwijanie umiejętności asertywnych zachowań.

PRZEWIDYWANY CZAS TRWANIA:

45 minut.

POMOCE I MATERIAŁY:

wiersz *Zaufanie* (zob. załącznik I do scenariusza nr 9)

PRZEBIEG ZAJĘĆ:

1. Ćwiczenie pn. *Ufam ci*. Uczestnicy dzielą się na dwie grupy. Tworzą dwa duże kręgi – jeden wewnątrz drugiego. Osoby z wewnętrznego kręgu stoją z zamkniętymi oczami plecami do osób z kręgu zewnętrznego. W wybranej przez siebie chwili upadają do tyłu. Ci z zewnątrz łapią ich. Nauczyciel prosi o komentarze dotyczące uczuć towarzyszących podczas zabawy.
2. Ćwiczenie nr 2: Nauczyciel odczytuje wiersz *Zaufanie* (załącznik I do scenariusza nr 9). Klasa omawia uczucia w nim zawarte.
3. Ćwiczenie pn. *Komu ufam?* Uczniowie wypisują na kartkach osoby, którym ufają. Podają cechy, które według nich czynią te osoby godnymi zaufania.
4. Ćwiczenie nr 4: Projekcja filmiku *Historia Pauliny*: <https://www.youtube.com/watch?v=TETojzBHqTO>
Rozmowa o tym, co skłoniło Paulinę do tak szybkiego zaufania. Podanie przez uczniów możliwych zakończeń historii dziewczyny.
5. Podsumowanie. Podkreślenie roli krytycznego oceniania sytuacji. Zastanowienie się, czy można komukolwiek całkowicie zaufać.

BIBLIOGRAFIA:

<http://wiersze.kobieta.pl/wiersze/zaufanie-357676> (20.09.2018)
<https://www.youtube.com/watch?v=TETojzBHqTO> (20.09.2018)

WIERSZ PN. ZAUFANIE

Miłość, wiara, szczerłość – solidny fundament.
Na nim budujemy – wspólne zaufanie.

Gdy poddajesz próbie, fałszem, zakłamaniem,
ryzykujesz wiele – stracisz zaufanie.

Kiedy te uczucia, zostaną zachwiane,
może legnąć w gruzach – czyjeś zaufanie.

Nie łatwo jest spełnić, te oczekiwania,
otrzymując w zamian – kredyt zaufania.

Zapomnij urazy, nie próbuj się wzbraniać,
zasłużysz na miano – godny zaufania.

Miej serce otwarte, dla świata i ludzi.
Uwierz w to, bo warto – zaufanie wzbudzić.

Całym życiem trzeba, zapracować na nie,
aby ktoś obdarzył – szczerym zaufaniem.

SCENARIUSZE NR 10–11: ŚWIAT NASZYCH EMOCJI – DLA UCZNIÓW SZKÓŁ PODSTAWOWYCH, KLAS V–VII

OPRACOWANIE:

Mariola Gruchała – pedagog, **Monika Redzimska** – psycholog Szkoły Podstawowej nr 13, 81–506 Gdynia, ul. Halicka 8

Scenariusze powstały z myślą o dzieciach w wieku 11–13 lat, których doświadczenia życiowe obejmują problematykę przemocy w rodzinie. Pod pojęciem przemocy rozumiemy tutaj każde działanie osoby dorosłej, które niekorzystnie wpływa na zdrowie, rozwój fizyczny lub psychospołeczny innego człowieka. Zauważamy cztery wymiary przemocy: fizyczny, psychiczny, nadużycie seksualne i zaniedbanie.⁵ Niezależnie od wymiaru przemocy w rodzinie oraz częstotliwości jej występowania następuje destabilizacja emocjonalna dziecka.

Emocje mogą być wyrażane w sposób werbalny i niewerbalny. Zawsze są formą bezpośredniego doświadczenia.⁶ Znajomość ich pozwala na lepsze rozumienie siebie i kontrolę swojego zachowania, dlatego dobrze jest pracować nad ich nazywaniem i różnicowaniem. Wyrażanie i nazywanie przeżywanych przez siebie emocji stanowi najlepszy sposób ich uwalniania. Właśnie umiejętności radzenia sobie z trudnymi emocjami poświęcamy nasze opracowanie.

⁵ S. Kozak, *Patologie wśród dzieci i młodzieży. Leczenie i profilaktyka*, Centrum Doradztwa i Informacji Difin sp. z o.o., Warszawa 2007, s. 145–146.

⁶ J. Mazur, *Przemoc w rodzinie. Teoria i rzeczywistość*, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa 2002, s. 108–109.

SCENARIUSZ NR 10:

Świat naszych emocji (cz. 1)

CELE OGÓLNE:

- doskonalenie umiejętności rozpoznawania i nazywania emocji własnych oraz innych osób;
- zapoznanie z różnymi formami agresji i przemocy.

CELE SZCZEGÓŁOWE:

- uczeń potrafi różnicować emocje na korzystne i niekorzystne;
- uczeń potrafi własnymi słowami zdefiniować pojęcia: złość, agresja, przemoc;
- uczeń identyfikuje objawy przemocy.

PRZEWIDYWANY CZAS TRWANIA:

45 minut.

METODY I FORMY PRACY:

- pogadanka;
- krąg uczuć;
- praca indywidualna;
- praca w grupach;
- burza mózgów;
- praktyczne działanie.

POMOCE I MATERIAŁY:

- arkusze papieru;
- środki piszące;
- woreczek;
- wykreślaniki literowe (dostępne w wersji komputerowej).

PRZEBIEG ZAJĘĆ:

1. Powitanie uczestników. Rozmowa na temat ich samopoczucia: Jakie macie dzisiaj samopoczucie? Jakie odczucia dominują?
2. Podział uczniów na 3 grupy. Każda grupa rozwiązuje wykreślankę. W każdej grupie jedno z uczuć nie pasuje do pozostałych. (gr. 1 – rozdrażnienie, gr. 2 – wściekłość, gr. 3 – złość).
 - grupa 1:
<https://learningapps.org/display?v=pf1fmc7p518>
<https://learningapps.org/watch?v=pf1fmc7p518>
 - grupa 2:
<https://learningapps.org/display?v=p37cp6e1t18>
<https://learningapps.org/watch?v=p37cp6e1t18>
 - grupa 3:
<https://learningapps.org/display?v=p2pgmav5a18>
<https://learningapps.org/watch?v=p6zkc418518>
3. Rozmowa kierowana na temat: Jakie zachowania najczęściej towarzyszą w/w emocjom (spodziewamy się w odpowiedziach uczniów wyszczególniania sytuacji, którym towarzyszą zachowania agresywne)?
4. Praca indywidualna. Uczniowie wypisują na karteczce przykład agresji. Zbieramy karteczki do woreczka, następnie każdy z uczestników losuje karteczkę. Odczytane zapisujemy na tablicy.

5. Dyskusja na temat przemocy fizycznej i psychicznej.
Pytania pomocnicze:
- Jakie są różnice pomiędzy przemocą fizyczną a psychiczną?
 - Które formy występują rzadziej na tablicy, a które w rzeczywistości? Dlaczego? (Oczekiwana odpowiedź: łatwiejsze do nazwania są formy przemocy fizycznej)
 - Jak wygląda sytuacja przemocy w naszej szkole?
6. Rozróżnienie 3 elementów:
- złość – uczucie;
 - agresja – wrogie zachowania;
 - przemoc – nadużywanie siły, przewaga fizyczna.
7. Zabawa relaksacyjna – pokazywanie poprzez mimikę twarzy i gestykulację swojego stanu emocjonalnego na zakończenie zajęć.
8. Zapowiedź kolejnego tematu zajęć: Jak sobie radzić ze złością, agresją, przemocą?

SCENARIUSZ NR 11:

Świat naszych emocji (cz. 2)

CEL OGÓLNY:

doskonalenie umiejętności konstruktywnego radzenia sobie z niekorzystnymi emocjami.

CELE SZCZEGÓŁOWE:

- uczeń potrafi rozpoznać i nazwać przeżywane przez siebie emocje;
- uczeń podejmuje próby zminimalizowania dyskomfortu, nierzadko traumy wynikających z przeżywania trudnych sytuacji;
- uczeń zna osoby i instytucje do których może zwrócić się po pomoc w rozwiązywaniu swoich problemów.

PRZEWIDYWANY CZAS TRWANIA:

45 minut.

METODY I FORMY PRACY:

- dyskusja;
- krąg uczuć;
- praca indywidualna;
- praca zbiorowa;
- burza mózgów;
- praktyczne działanie.

POMOCE I MATERIAŁY:

karta pracy z krzyżówką w formie elektronicznej.

PRZEBIEG ZAJĘĆ:

1. Powitanie. Nawiązanie do definicji różnicujących złość, agresję oraz przemoc.
 - Jakie przemyślenia, skojarzenia, emocje macie odnośnie naszych ostatnich zajęć?
2. Rozmowa prowadzona dotycząca kierunków złości: przeciw innym, przeciw sobie.
 - Jakie formy mogą przybierać różne kierunki złości? (Przykładowe odpowiedzi: popchnięcia, uderzenia, bójki, przezwiska, wulgaryzmy, nękanie, zmuszanie do działań niezgodnych z prawem, bądź innymi ogólnie obowiązującymi zasadami, bóle głowy, brzucha (nieuzasadnione fizycznymi przyczynami), anoreksja, bulimia.
3. Poszukiwanie sposobów radzenia sobie ze złością.
 - Rozwiązywanie krzyżówki (hasło: redukcja napięcia) w formie elektronicznej.
<https://learningapps.org/display?v=p6zkc418518>
<https://learningapps.org/watch?v=p6zkc418518>
 - Dyskusja na temat redukcji własnego napięcia emocjonalnego, sposobów dbania o siebie (bycie asertywnym). Zapoznanie się z możliwymi formami pomocy zewnętrznej (rówieśnik, rodzic, nauczyciel, pedagog, psycholog, instytucje tj. MOPS, Poradnie Psychologiczno-Pedagogiczne, policja, Ośrodek Interwencji Kryzysowej itd.)
4. Pozytywne złości:
 - dostarcza wiedzę, że coś nam nie pasuje, że potrzebujemy błyskawicznej zmiany, zanim kogoś innego bądź siebie skrzywdzimy,

- daje energię do działania, pomaga znaleźć siłę, by pokonać przeszkodę lub obronić się przed zagrożeniem⁷,
- motywuje do redukcji napięcia,
- pomaga ludziom skupić się na tym, co ważne, zamiast przykładać wagę do drobnych, nieistotnych szczegółów itd.

5. Podsumowanie zajęć odpowiedzią na pytanie: Co ważnego zabieram ze sobą z dzisiejszego spotkania?

WNIOSKI

Tematyka radzenia sobie z sytuacją przemocy w formie zaproponowanej w scenariuszu daje możliwość skorzystania z własnych doświadczeń zdobytych zarówno na gruncie szkolnym jak i domowym. Aktywizuje uczestników do werbalizacji własnych emocji. Pokazuje brak osamotnienia w sytuacji doświadczania szeroko rozumianej przemocy, daje poczucie wspólnoty a co za tym idzie siłę do podejmowania działań pozwalających na asertywne odnalezienie się w trudnej sytuacji.

Przeprowadzenie zajęć zgodnie z powyższymi scenariuszami stanowi początek dla procesu opieki nad poszczególnymi uczniami. Inicjuje indywidualne, wielopłaszczyznowe wsparcie. Obejmuje ono między innymi zdobycie wiedzy na temat dostępnych form pomocy. Doświadczenie podpowiada nam, że do najbardziej dostępnych form pomocy, kiedy komunikacja z bliskim dorosłym zawiodła, należy kontakt z innymi instytucjami (**zob. rozdział materiały dodatkowe, aneks II**).

BIBLIOGRAFIA:

- S. Kozak, *Patologie wśród dzieci i młodzieży. Leczenie i profilaktyka*, Centrum Doradztwa i Informacji Difin sp. z o.o., Warszawa 2007.
- W. Kołyszko, J. Tomaszewska, *Garść radości, szczypta złości*, GWP, Sopot 2017.
- J. Mazur, *Przemoc w rodzinie. Teoria i rzeczywistość*, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa 2002.

⁷ W. Kołyszko, J. Tomaszewska, *Garść radości, szczypta złości*, GWP, Sopot 2017, s. 12.

SCENARIUSZ NR 12:

Pokojowe rozwiązywanie konfliktów – dla uczniów szkół podstawowych, klas III–VI

OPRACOWANIE:

Katarzyna Kucharczyk – pedagog, socjoterapeuta, **Maryla Włodkowska** – nauczyciel, muzyk, socjoterapeuta Szkoły Podstawowej nr 11, 81–553 Gdynia, ul. Wrocławska 52

Scenariusz jest przeznaczony dla uczniów klas 3–6 szkoły podstawowej. Jego celem jest zdobywanie umiejętności pozytywnego rozwiązywania konfliktów, nieraniącego godności drugiego człowieka. Treści zawarte w scenariuszu są narzędziem do obserwacji niepokojących, agresywnych zachowań bądź autoagresji dziecka, które mogą być symptomem obecności przemocy w rodzinie. Scenariusz może być modyfikowany dla potrzeb danej grupy dzieci.

CEL OGÓLNY:

zrozumienie, czym jest konflikt i zapoznanie się ze sposobami jego rozwiązania.

CELE SZCZEGÓŁOWE:

Terapeutyczne:

- odreagowanie emocji;
- nabycie przekonania o słuszności pokojowego rozwiązywania konfliktów w środowisku rodzinnym i rówieśniczym.

Edukacyjne:

- stworzenie atmosfery bezpieczeństwa, zaufania i wsparcia;
- ćwiczenie umiejętności niezbędnych do brania odpowiedzialności za swoje zachowanie w relacjach rodzinnych i grupie rówieśniczej;
- ćwiczenie umiejętności radzenia sobie z emocjami;

- uczenie pozytywnych komunikatów werbalnych;
- wypracowywanie wolnych od przemocy sposobów radzenia sobie z trudnymi sytuacjami.

Rozwojowe:

- rozwijanie kreatywnego i konstruktywnego myślenia;
- harmonijne współdziałanie w grupie, rodzinie.

PRZEWIDYWANY CZAS TRWANIA:

2 godziny lekcyjne.

METODY PRACY:

- pogadanka na temat „W jakich sytuacjach ludzie się kłócą?” – przykłady podane przez dzieci;
- „burza mózgów” – dzieci przedstawiają swoje pomysły i wspólnie wybierają najlepsze rozwiązanie;
- zabawa ruchowa z wykorzystaniem chusty Klanzy;
- oglądowa – ilustracje przedstawiające konflikt i ich chronologiczne ułożenie na podstawie wiersza.

POMOCE I MATERIAŁY:

- tablica, marker, duży arkusz papieru, kartki, kredki, kwiatki z dużymi płatkami (zob. załącznik I do scenariusza nr 12);
- piłka, chusta Klanzy;
- nagrania muzyczne: Wolfgang Amadeusz Mozart, 12 Wariacji „Ah, vous dirai-je, Maman” (Ach, powiem Ci, Mamo); Modest Musorgski „Obrazki z wystawy” – „Taniec kurcząt w skorupkach”;

- odtwarzacz muzyki;
- wiersz „Piłeczka niezgody”, aut. M. R. Włodkowscy (zob. załącznik II do scenariusza nr 12);
- cukierki.

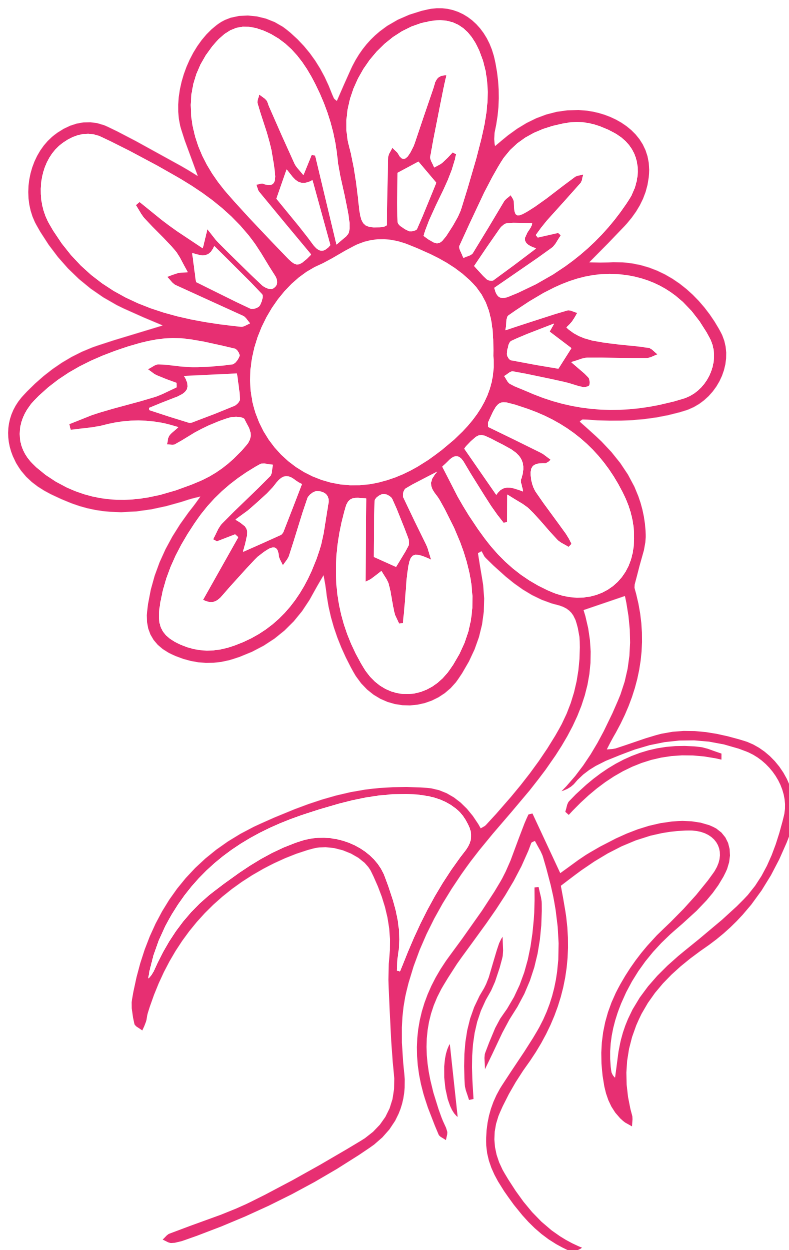
PRZEBIEG ZAJĘĆ:

1. Przedstawienie tematu zajęć. Wprowadzenie. Uczniowie siadają w kręgu i za pomocą pantomimy wyrażają swoje nastawienie, nastrój w danej chwili, poziom energii, swoją gotowość do zajęć.
2. Podanie definicji KONFLIKTU. Na dużym arkuszu papieru jest napisane słowo KONFLIKT. Uczniowie podają określenia, które kojarzą im się z tym słowem i odzwierciedlają ich przeżycia w sytuacjach konfliktowych. Nauczyciel zapisuje na arkuszu papieru propozycje dzieci, np.: KONFLIKT – kłótnia, strach, porozumienie, uderzenie, ucieczka, płacz, agresja, złość, zazdrość, nieporozumienie.
3. Prowadzący prosi, aby dzieci połączyły się w trzyosobowe grupy. Rozdaje każdej grupie po 2 cukierki i zaleca, aby podzieliły je między sobą z zastrzeżeniem, że mają je otrzymać tylko 2 osoby z grupy, a jedna ma pozostać bez cukierka. Wspólne omawianie sytuacji: ile cukierków otrzymała każda z grup? czy wszyscy zostali obdarowani? jak czuła się osoba, która pozostała bez cukierka? co czuliście w takim nierównym podziale i czy można podzielić cukierki sprawiedliwie?
4. Inscenizacja wiersza „Piłeczka niezgody”. Zaprezentowanie wiersza przez nauczyciela.
5. Tworzenie w grupach obrazków przedstawiających poszczególne scenki wiersza, z towarzyszeniem w tle muzyki W. A. Mozarta *12 Wariacji „Ah, vous dirai-je, Maman”*, a następnie chronologiczne ułożenie zilustrowanych wydarzeń.
6. Analiza scenki z grupą wg rozwiązania sytuacji konfliktowej:
 - dlaczego zwierzęta pokłóciły się?
 - czy można było uniknąć kłótni?
 - kto przybył zwierzętom z pomocą?
- Wszyscy szukają rozwiązania konfliktu, zastanawiając się, co stracą obie strony, nie rozwiązując sporu.
- Zastanowienie się nad możliwościami konstruktywnego rozwiązania konfliktu w taki sposób, aby zaspokojone zostały wspólne potrzeby.
- Dzieci oceniają różne rozwiązania i wybierają jedno – uznane przez klasę za najlepsze.
7. Zabawa ruchowo-muzyczna z chustą Klanzy – wszystkie dzieci współpracują ze sobą, tak aby piłka nie wypadła z chusty. Zabawie towarzyszy muzyka „Taniec kurcząt w skorupkach” Modesta Musorgskiego.
8. Podsumowanie zajęć (dzisiaj nauczyłam/em się, że...) i zakończenie „Iskierką przyjaźni” – prowadzący przekazuje uścisk dłoni wraz ze słowami „iskierkę przyjaźni puszczam w krąg, niechaj wróci do mych rąk”.
9. Ewaluacja zajęć – dzieci kolorują kwiatki zgodnie z nastrój, w jakim kończą zajęcia.

BIBLIOGRAFIA:

- P. C. Kendall, *Zaburzenia Okresu Dzieciństwa i Adolescencji*, GWP, Gdańsk 2004.
- W. A. Mozart, *12 Wariacji C-dur KV 265 „Ah, vous dirai-je, Maman”*, www.youtube.com/watch?v=nGuJ_nGLPAU (20.09.2018)
- M. Musorgski, *Obrazki z wystawy – „Taniec kurcząt w skorupkach”*, Polskie Nagrania Muza.

WZÓR KWIATKA

WIERSZ PIŁECZKA NIEZGODY, AUT. M. R. WŁODKOWSCY

Reksio:

Mruczk, Mruczk, znowu śpisz?
Chcę się bawić z tobą dziś.
Nie udawaj! Wstawaj! Już!
Dalej! Hopsa! Rusz się! Rusz!

Mruczek:

Jestem śpiący i zmęczony,
Twym szczekaniem już znudzony.
Zaraz przyjdzie twoja pani
Mnie podrapać za uszkami.

Reksio:

Pani moja, twoja pani,
Nie tak szybko będzie z nami.
Czasu na zabawę tyle.
Spędźmy razem miłe chwile!

Mruczek:

Reksiu! Proszę! Daj mi spać!
Nie chce mi się teraz grać.
Domu w nocy pilnowałem,
Ani chwili nie przespałem.

Reksio:

Chodź! Pobawmy się troszeczkę!
O! Znalazłem twą piłeczkę!

Mruczek:

Coś ty zrobił, chuliganie?!
Sprawię tobie tęgie lanie!
Ma piłeczka ukochana
Od wieczora aż do rana.
Bawię się nią zawsze, wszędzie!
Nie ma piłki! Co to będzie?!

Reksio:

Mruczk drogi, co się stało?
Cóż cię nagle załamało?

Mruczek:

Czy nie widzisz? Jest dziurawa!
To na pewno twoja sprawa!
Jestem strasznie, bardzo zły.
To zrobiły twoje kły!

Reksio:

Nie przesądź tego z góry.
Może to twoje pazury?!

Mruczek:

Tak? To zaraz cię przekonam,
Czego pazur mój dokona.

Reksio:

Taki z ciebie kocur zły?
Zaraz poznasz moje kły!!!

Biją się.

Pani:

Hej zwierzaki! Co się stało!?
Co się wam dziś pomieszało?
Czemu pazur walczy z kłębem
I odpłaca za zło złembem?

Mruczek :

Miau, miau miau, miau...

Reksio :

Hau, hau, hau, hau...

Pani:

Już rozumiem, o co chodzi,
Skąd ten spór się tutaj zrodził.
Ta piłeczka jest dziurawa.
Niewesoła jest to sprawa.
Koniec kłótni, moi mili!
Wyście tego nie zrobili!
Piłka pękła ze starości,
Nie ma więc się po co złościć.
Nową mam piłeczkę dla was.
Świetna czeka nas zabawa.
Chodźmy żwawi i radośni!
W sercu zgoda niech zagości!

Mruczek:

Dobrze! Zgoda między nami!

Reksio:

Zgoda dzięki naszej pani.

SCENARIUSZ NR 13: Agresja a przemoc – dla uczniów szkół ponadpodstawowych

OPRACOWANIE:

Żaneta Kamrowska – pedagog w Liceum Ogólnokształcącego, 81-109 Gdynia, ul. Dickmana 14

CEL OGÓLNY:

zapoznanie młodzieży z problematyką przemocy, w tym przemocy w rodzinie.

CELE SZCZEGÓŁOWE:

- uczniowie znają i rozumieją pojęcia: agresja, przemoc;
- uczniowie potrafią rozróżnić rodzaje przemocy, wiedzą gdzie szukać pomocy;
- uczniowie wiedzą co to jest procedura „Niebieskie Karty”.

PRZEWIDYWANY CZAS TRWANIA:

1–2 godziny lekcyjne.

POMOCE I MATERIAŁY:

- rzutnik, komputer, duże arkusze papieru, markery;
- prezentacja multimedialna dostępna do pobrania na stronie www.vlogdynia.pl zakładka *psycholog/pedagog*.

PRZEBIEG ZAJĘĆ:

1. Przedstawienie tematu zajęć.
2. Podział na grupy 5–6 osobowe. Rozdanie pomocy do pracy (papier, markery).
3. Zadaniem uczniów jest opisanie definicji i charakterystyka pojęć: agresja, przemoc.

4. Poszczególne grupy przedstawiają efekty swojej pracy. Posiłkujemy się pytaniami: czy przemoc i agresja znaczą co samo? Czy są jakieś podobieństwa, a może różnice? Pytamy, czy znają rodzaje agresji, przemocy? Staramy się wspólnie stworzyć definicję.

5. Fragment prezentacji multimedialnej – pojęcie „agresja” w literaturze fachowej.

6. Filmiki z Kampanii Przeciwdziałania Przemocy. Dobrane tak, aby przedstawiały różne rodzaje przemocy (linki dostępne w prezentacji).

7. Rozmowa z młodzieżą na temat przedstawionych filmów. Na co zwrócili uwagę? Czy przemoc może przybrać różne formy? Jakiej? Pokierowanie pogadanką w taki sposób, aby młodzież uznała, że każdy rodzaj przemocy jest zły. Kończymy dyskusję pytaniem: czy wiedzą co robić? Jak się zachować? Kogo prosić o pomoc w sytuacji przemocy domowej?

8. Fragment prezentacji multimedialnej – rodzaje przemocy w literaturze fachowej. Procedura „Niebieskie Karty”, miejsca gdzie możemy uzyskać pomoc.

9. Zakończenie.

BIBLIOGRAFIA:

- B. Wojciszke, *Człowiek wśród ludzi. Zarys psychologii społecznej*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2016.
E. Aronson, T. D. Wilson, R. M. Akert, *Psychologia społeczna*, Wydawnictwo Zys i S-ka, Poznań 2012.
<http://www.niebieskalinia.pl/> (20.09.2018)

SCENARIUSZ NR 14: Przemoc w rodzinie – nie jesteś sam – dla uczniów szkół ponadpodstawowych

OPRACOWANIE:

Agnieszka Pałczyńska – pedagog Zespołu Szkół Ekologiczno-Transportowych, 81-216 Gdynia, ul. Morska 186.

CEL OGÓLNY:

uczniowie wiedzą jak radzić sobie ze zjawiskiem przemocy w swoim środowisku rodzinnym.

CELE SZCZEGÓŁOWE:

- uczniowie wiedzą co to jest przemoc w rodzinie i potrafią rozróżnić jej formy;
- uczniowie znają zasadność i konieczność przerywania milczenia wobec przemocy w rodzinie;
- uczniowie wiedzą gdzie szukać pomocy dla ofiar przemocy;
- uczniowie wiedzą jakiego rodzaju pomocy udzielają poszczególne instytucje działające na rzecz ofiar przemocy;
- uczniowie wiedzą czym jest procedura „Niebieskie Karty” oraz znają jej przebieg.

PRZEWIDYWANY CZAS TRWANIA:

2 godziny lekcyjne.

POMOCE I MATERIAŁY:

- rzutnik multimedialny;
- prezentacja multimedialna przygotowana na podstawie materiałów pomocniczych pochodzących z informatora dla osób dotkniętych przemocą w rodzinie;
- tablica i przybory do pisanja.

PRZEBIEG ZAJĘĆ:

1. Wstęp do zajęć.

- a) Przemoc w rodzinie w wielu środowiskach niestety nadal traktowana jest jako temat wstydlivy, upokarzający, a informacje o tym zjawisku nie opuszczają „czterech ścian mieszkań”, w których często dochodzi do dramatów. Jednak od kilku lat rzeczywistość w tym zakresie zmienia się; wprowadzono nowe narzędzia prawne i procedury zmierzające do skuteczniejszej ochrony osób dotkniętych przemocą w rodzinie, dzięki kampaniom społecznym zwiększa się świadomość społeczną, a przeprowadzane szkolenia podnoszą profesjonalizm służb odpowiedzialnych za walkę z tym zjawiskiem. Najwyższy czas, aby przezwyciężyć własne obawy i strach przed zmianami. Wystarczy tylko podjąć kilka pierwszych kroków, a resztą zajmą się odpowiednie służby i organy, które czekają na właściwy sygnał. Specjalnie utworzone zespoły interdyscyplinarne i grupy robocze w gminach opracowują indywidualne plany pomocy, a współpracujące ze sobą służby podejmują odpowiednie działania, aby zatrzymać i wyeliminować przemoc oraz przynieść niezbędną pomoc.
- b) Należy pamiętać, że bez powiadomienia służb lub właściwych organów oraz dalszej współpracy z nimi, przeciwdziałanie przemocy w rodzinie jest niemożliwe lub znacznie utrudnione.
- c) **Przemocy w rodzinie, niezależnie jaką formę przybiera, nic nie usprawiedliwia!** Trzeba poznać swoje prawa, wyjść z cienia i pozwolić sobie pomóc!

2. Przemoc w rodzinie – definicja zjawiska, osoby dotknięte przemocą i jej formy.

- a) Część pierwsza: Burza mózgów, stworzenie definicji przemocy w rodzinie. Młodzież podaje czym jest w ich rozumieniu przemoc, następnie podaje jej formy. Prowadzący zapisuje pomysły na tablicy.
- b) Część druga: Prezentacja materiałów pomocniczych nr 1 (zob. załącznik I do scenariusza nr 14).

3. Pierwsze kroki, czyli co robić, gdy doznasz przemocy w rodzinie?

- a) Prezentacja sposobów radzenia sobie w sytuacji zagrożenia, na podstawie materiałów pomocniczych nr 2 (zob. załącznik II do scenariusza nr 14).

4. Procedura „Niebieskie Karty”:

- a) Mini wykład na temat procedury „Niebieskie Karty” poparty prezentacją multimedialną na podstawie materiałów pomocniczych nr 3 (zob. załącznik III do scenariusza nr 14).

BIBLIOGRAFIA:

Informator dla osób dotkniętych przemocą w rodzinie, *Ministerstwo Sprawiedliwości, Ministerstwo pracy i polityki społecznej*, Warszawa 2014.

<http://www.niebieska linia.info> (20.09.2018)

<http://zpsgdynia.pl/> (20.09.2018)

<http://gdyniawspiera.pl> (20.09.2018)

<http://www.mopsgdynia.pl> (20.09.2018)

MATERIAŁY POMOCNICZE NR 1

Przemoc w rodzinie została zdefiniowana w art. 2 pkt 2 ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie. Zgodnie z tą definicją:

Przemoc w rodzinie – to wszystkie jednorazowe lub powtarzające się działania lub zaniechania osoby najbliższej, wspólnie zamieszkującej lub gospodarującej, zmuszające Cię do zachowań wbrew Twojej woli, w szczególności narażające Cię na niebezpieczeństwo utraty życia, zdrowia, naruszające Twoją godność, nietykalność cielesną, wolność, w tym seksualną, powodujące szkody na Twoim zdrowiu fizycznym lub psychicznym, a także wywołujące cierpienia i krzywdy moralne.

Osobą dotkniętą przemocą w rodzinie może być każdy!, a w szczególności:

- współmałżonkowie,
- partnerzy w związkach nieformalnych,
- dzieci, rodzeństwo
- osoby starsze,
- osoby niepełnosprawne.

Najczęstsze formy przemocy w rodzinie to:

- Przemoc fizyczna, np. bicie, popychanie, szarpanie, kopanie, duszenie, policzkowanie...
- Przemoc psychiczna, np. obrażanie, wyzywanie, wyśmiewanie, szydzenie, okazywanie braku szacunku, poniżanie w obecności innych osób, kontrolowanie i ograniczanie kontaktu z bliskimi, poddawanie stałej krytyce...
- Przemoc seksualna, np. wymuszanie pożycia seksualnego, wymuszanie nieakceptowanych zachowań seksualnych, wymuszanie seksu z osobami trzecimi...
- Inny rodzaj zachowań, np. zmuszanie do oddawania uzyskiwanych środków finansowych, uniemożliwienie podjęcia pracy, niezaspakajanie podstawowych potrzeb materialnych, niszczenie rzeczy osobistych, demolowanie mieszkania, wnoszenie sprzętów domowych i ich sprzedawanie, pozostawianie bez opieki osoby, która z powodu choroby, niepełnosprawności bądź wieku nie może samodzielnie zaspokoić swoich potrzeb, zmuszanie do picia alkoholu, zmuszanie do zażywania środków odurzających, substancji psychotropowych lub leków...

MATERIAŁY POMOCNICZE NR 2

POWIADOM SŁUŻBY!

Jeśli nie masz zaufanej osoby, którą możesz poprosić o pomoc, bądź okazała ona niezrozumienie lub zbagatelizowała problem, zwróć się o pomoc do właściwych służb, czy też organizacji świadczących pomoc pokrzywdzonym przemocą w rodzinie.

W przypadkach przejawów przemocy w rodzinie i zagrożenia Twojego bezpieczeństwa bezwzględnie powiadom policję (112).

Szybka reakcja umożliwi zapewnienie Tobie oraz Twoim bliskim ochrony, wszczęcie odpowiednich procedur oraz zabezpieczenie dowodów zdarzenia.

W RAZIE DOZNANIA OBRAŻEŃ CIAŁA POWIADOM POGOTOWIE RATUNKOWE (999 LUB 112).

Jeśli doznałeś/eś obrażeń ciała, nie zwlekaj! Powiadom Pogotowie Ratunkowe lub zwróć się jak najszybciej do lekarza w celu udzielenia Ci pomocy. Pamiętaj, że możesz, a nawet powinnaś/eś domagać się wystawienia zaświadczenia lekarskiego o przyczynach i rodzaju uszkodzeń ciała związanych z użyciem przemocy w rodzinie – jest ono bezpłatne. Uzyskanie takiego zaświadczenia jest ważne, bo stanowi dowód w sprawie dokumentujący w sposób profesjonalny Twoje obrażenia i w przypadku wszczęcia postępowania karnego zostanie w nim wykorzystane.

MOŻESZ SKORZYSTAĆ Z POMOCY INSTYTUCJI!

(zob. rozdział *materiały dodatkowe*, aneks II)

MATERIAŁY POMOCNICZE NR 3

Procedura „Niebieskie Karty” obejmuje ogół czynności podejmowanych i realizowanych przez przedstawicieli jednostek organizacyjnych pomocy społecznej, gminnych komisji rozwiązywania problemów alkoholowych, policji, oświaty i ochrony zdrowia, w związku z uzasadnionym podejrzeniem zaistnienia przemocy w rodzinie.

Wszczęcie procedury „Niebieskie Karty” następuje przez wypełnienie formularza „Niebieska Karta – A”. Kartę wypełnia przedstawiciel właściwej służby, gdy w toku prowadzonych czynności służbowych poweźmie podejrzenie o stosowaniu przemocy w rodzinie. Do wypełniania formularza „Niebieska Karta – A” są zobowiązani: policjant, przedstawiciel jednostki organizacyjnej pomocy społecznej, przedstawiciel ochrony zdrowia (np. lekarz, pielęgniarka, ratownik medyczny), przedstawiciel oświaty, przedstawiciel gminnej komisji rozwiązywania problemów alkoholowych. Wszczęcie procedury nie wymaga zgody osoby dotkniętej przemocą w rodzinie. Procedura przewiduje dwuetapowy udział osoby dotkniętej przemocą w rodzinie, gdzie pierwszy etap, to zetknięcie z przedstawicielami w/w służb, którzy będą zobowiązani wypełnić formularz „Niebieska Karta – A”, a drugi etap to spotkania z grupą roboczą Zespołu Interdyscyplinarnego (GR ZI) z osobą co do której istnieje podejrzenie, że jest dotknięta przemocą w rodzinie – ODP (zaproszenie), z osobą wobec której istnieje podejrzenie, że stosuje przemoc w rodzinie – OSP (wezwanie) i wspólne omówienie dalszych, zintegrowanych działań pomocowych z tymi osobami i dla tych osób.

Indywidualny plan pomocy obejmuje ogół działań podejmowanych przez osobę dotkniętą przemocą w rodzinie w celu poprawy sytuacji życiowej tej osoby oraz jej rodziny i realizowany jest we współpracy z przedstawicielami: jednostek organizacyjnych pomocy społecznej, gminnej komisji rozwiązywania problemów alkoholowych, policji, oświaty i ochrony zdrowia, organizacji pozarządowych oraz kuratorów sądowych lub prokuratora.

Spotkania z osobami dotkniętymi przemocą w rodzinie oraz osobami, wobec których istnieje podejrzenie, że stosują przemoc w rodzinie, nie mogą być organizowane w tym samym miejscu i czasie. Oznacza to, że osoba doznająca przemocy w rodzinie na pewno podczas swojej wizyty z przedstawicielami zespołu interdyscyplinarnego lub grupy roboczej nie spotka tam osoby, od której doznawała przemocy.

SCENARIUSZ NR 15: Stop przemocy – kto może pomóc... – dla uczniów szkół ponadpodstawowych

OPRACOWANIE:

Kamila Gut – pedagog szkolny i Monika Pawlicka – pedagog szkolny Centrum Kształcenia Zawodowego i Ustawicznego Nr 2, 81-107 Gdynia, ul. Płk. Dąbka 207

CEL OGÓLNY:

uczniowie wiedzą jak radzić sobie ze zjawiskiem przemocy w swoim środowisku.

CELE SZCZEGÓŁOWE:

- uczniowie wiedzą co to jest przemoc i potrafią rozróżnić jej rodzaje;
- uczniowie rozumieją co może czuć ofiara i dlaczego trudno jej uwolnić się od sprawcy przemocy;
- uczniowie wiedzą gdzie szukać pomocy dla ofiar przemocy;
- uczniowie wiedzą jakiego rodzaju pomocy udzielają poszczególne instytucje działające na rzecz ofiar przemocy.

PRZEWIDYWANY CZAS TRWANIA:

2 godziny lekcyjne.

POMOCE I MATERIAŁY:

- reklamy społeczne dotyczące przemocy;
- Przemoc psychiczna:
<https://www.youtube.com/watch?v=q1y6hTbT51Q>
- Trzeci spot edukacyjny w ramach kampanii (Nie)Bądź Miła: <https://www.youtube.com/watch?v=boGbMsrrAMY>
- The cut: https://www.youtube.com/watch?v=UaDu__mo1AA&t=25s

- Reportaż Magazynu Ekspresu Reporterów Zwykła przemoc (od 23 minuty):
<https://www.youtube.com/watch?v=GRG-Q9ncy-gE&t=337>

- tablica, markery, papier;

- ulotka z bazą instytucji pomocowych (**zob. rozdział materiały dodatkowe, aneks II**).

PRZEBIEG ZAJĘĆ:

1. Wprowadzenie, pogadanka w czasie, której znajdujemy odpowiedzi na pytania: „Co to jest przemoc?”, „Jakie mamy rodzaje przemocy?”, „Z jakimi przejawami przemocy spotykamy się najczęściej w swoim życiu?”.
2. Pokazanie reklam społecznych dotyczących przemocy – dyskusja na ich temat, omówienie relacji między ofiarą a sprawcą.
3. Podzielenie uczniów na dwie grupy, jedna z grup ma za zadanie opisać uczucia i zachowanie ofiary a druga agresora.
4. Przedstawienie reportażu – omówienie, dyskusja, wymiana doświadczeń.
5. Omówienie możliwości szukania pomocy dla ofiar przemocy – praca metodą „burzy mózgów”.
6. Omówienie zasad wszczynania procedury „Niebieskiej Karty”.
7. Wskazanie instytucji udzielających pomocy ofiarom przemocy w rodzinie.
8. Powielenie i rozdanie uczniom listy instytucji pomocowych.
9. Podsumowanie zajęć – każdy z uczestników zajęć jednym zdaniem mówi co podczas zajęć było dla niego ważne, czego nowego się dowiedział.

SCENARIUSZE NR 16–18: SCENARIUSZE ZAJĘĆ REALIZOWANE PRZEZ GDYŃSKĄ POLICJĘ W SZKOŁACH – DLA UCZNIÓW SZKÓŁ PODSTAWOWYCH

OPRACOWANIE:

mł. asp. **Monika Zaremba**, st. sierż. **Ewa Brzozowska**, mł. asp. **Dariusz Hinc**,
mł. asp. **Ewa Nowakowska**, mł. asp. **Katarzyna Tworek**, sierż. szt. **Paweł Wudar-
czyk**, mł. asp. **Jolanta Grunert**, asp. szt. **Julita Ronduda**.

Funkcjonariusze Komisariatów Policji – Śródmieście, Redłowo, Chylonia, Karwiny,
Oksywie, Witomino, Wydział Prewencji KMP Gdynia.

SCENARIUSZ NR 16: W moim bezpiecznym domu – dla klas I–III

CELE OGÓLNE:

- uświadomienie dzieciom roli policjanta jako osoby niosącej pomoc;
- kształtowanie poczucia bezpieczeństwa;
- podniesienie świadomości dzieci w zakresie zjawiska przemocy i jej zapobiegania.

CELE SZCZEGÓŁOWE:

Uczeń potrafi:

- określić czym jest przemoc;
- wyjaśnić jak należy postępować z przejawami przemocy;
- zna numer alarmowy, potrafi przekazać najważniejsze informacje niezbędne do podjęcia interwencji przez policję.

PLANOWANY CZAS TRWANIA:

45 minut.

POMOCE I MATERIAŁY:

prezentacja multimedialna.

PRZEBIEG ZAJĘĆ:

1. Przedstawienie się: podanie stopnia służbowego, imienia nazwiska, nazwy Jednostki Policji.
2. Wyjaśnienie uczniom tematu zajęć i uświadomienie im celu zajęć.
3. Omówienie zakresu pracy policjanta, podział na wydziały oraz struktury policji (Komenda Główna Policji, Komenda Powiatowa Policji, Komenda Miejska Policji, Komisariaty Policji, Posterunki Policji).
4. Zapoznanie z umundurowaniem policjanta (ubiór, wyposażenie służbowe).
5. Omówienie zadań policji (ratowanie życia i zdrowia, zapewnienie bezpieczeństwa na ulicy i w domu, bezpieczeństwo w ruchu drogowym, przestrzeganie porządku publicznego, pomoc w przypadku zagubienia się).
6. Zapoznanie z definicją przemocy i jej przejawami (czym jest przemoc, z czym się wiąże, formy przemocy) – zaproszenie do dyskusji dzieci.
7. Zapoznanie z numerem alarmowym 112, omówienie algorytmu wykonania zgłoszenia na numer alarmowy.
8. Omówienie roli policjanta w przypadku ujawnienia przemocy.
9. Pytania, odpowiedzi i podsumowanie.

BIBLIOGRAFIA:

Ustawa o Policji.
Ustawa o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie.
Ustawa o postępowaniu w sprawach nieletnich.
Kodeks rodzinny i opiekuńczy.
Poradnik „Policyjna Foczek”.
<http://www.policja.pl/>

SCENARIUSZ NR 17: W moim bezpiecznym domu – dla klas IV–VI

CELE OGÓLNE:

- podniesienie świadomości uczniów w zakresie zjawiska przemocy;
- rozwijanie umiejętności reagowania w przypadku zagrożenia przemocą;
- zapoznanie uczniów z prawnymi formami przeciwdziałania przemocą;
- przekazanie informacji dotyczących miejsc, instytucji, osób świadczących pomoc w przypadku zagrożenia.

CELE SZCZEGÓŁOWE:

Uczeń:

- wie czym jest przemoc i potrafi rozpoznać przejawy przemocy;
- posiada wiedzę na temat instytucji udzielających pomocy w przypadku zaistnienia przemocy;
- posiada wiedzę na temat konsekwencji prawnych związanych ze stosowaniem przemocy;
- potrafi zareagować w sytuacji zagrożenia.

PLANOWANY CZAS TRWANIA:

45 minut.

POMOCE I MATERIAŁY:

prezentacja multimedialna

PRZEBIEG ZAJĘĆ:

1. Przedstawienie się: podanie stopnia służbowego, imienia nazwiska, nazwy Jednostki Policji.
2. Wyjaśnienie uczniom tematu zajęć i uświadomienie im celu zajęć. Omówienie roli policji jako instytucji niosącej pomoc w przypadku zagrożenia przemocą.
3. Zapoznanie z definicją przemocy i jej przejawami: zaproszenie uczniów do dyskusji jak rozumieją pojęcie przemocy oraz o podanie przykładów przejawów przemocy; przedstawienie definicji przemocy w rodzinie.
4. Omówienie czym jest nr 112.
 - ogólnoeuropejski numer alarmowy zarówno dla telefonów stacjonarnych, jak i komórkowych;
 - kierowanie połączeń na numer alarmowy „112” jest bezpłatne;
 - numer alarmowy „112” można wybrać w telefonie nieposiadającym karty SIM;
 - operatorzy numeru alarmowego „112” po przyjęciu zgłoszenia na miejsce zdarzenia wyślą odpowiednie służby (policja, straż pożarna, pogotowie ratunkowe).
5. Omówienie algorytmu wykonania zgłoszenia na nr alarmowy 112 w sytuacji zagrożenia.
 - po wybraniu numeru „112” należy czekać cierpliwie do momentu zgłoszenia się operatora, nie odkładać słuchawki do czasu, gdy połączenie nie zostanie odebrane przez operatora;
 - podać swoje imię i nazwisko, krótko opisać zdarzenie lub sytuację, której było się świadkiem w celu wezwania przez operatora właściwej służby (policja, straż pożarna, pogotowie ratunkowe);
 - wskazać miejsce przebywania/adres, w którym miało miejsce zdarzenie lub sytuacja;
 - udzielać dodatkowych informacji na zadawane przez operatora pytania;
 - wykonywać polecenia/instrukcje przekazywane przez operatora;
 - nie rozłączać się do czasu wyraźnego polecenia operatora z uwagi na konieczność przekazania najważniejszych informacji o zdarzeniu;

- jeśli sytuacja nagle się zmieni lub pogorszy, należy szybko o tym powiadomić operatora numeru „112”;
 - należy starać się o chwilowe nie korzystanie z telefonu, z którego dokonywano zgłoszenia na wypadek, gdyby operator próbował skontaktować się ponownie w celu weryfikacji informacji lub udzielenia dodatkowych informacji.
6. Wyjaśnienie konsekwencji prawnych stosowania przemocy.
- Przemoc jest przestępstwem i nikt nie ma prawa krzywdzić drugiej osoby! Sprawca przestępstwa z użyciem przemocy podlega karze pozbawienia wolności. Za stosowanie przemocy odpowiadają przed Sądem zarówno osoby dorosłe jak i osoby nieletnie! W przypadku osób nieletnich Sąd Rodzinny i Nieletnich w zależności od wieku dziecka będzie rozpatrywał sprawę pod kątem demoralizacji (poniżej 13 roku życia), lub czynu karalnego (powyżej 13 roku życia), którego popełnienie może skutkować między innymi umieszczeniem osoby nieletniej w Młodzieżowym Ośrodku Wychowawczym lub w Zakładzie Poprawczym.
7. Zapoznanie z adresem internetowym i telefonem zaufania dla dzieci i młodzieży:
- bezpłatny telefon zaufania dla dzieci i młodzieży **116 111**, strona internetowa www.116111.pl
8. Pytania i odpowiedzi. Podsumowanie.

BIBLIOGRAFIA:

Ustawa o Policji.
Ustawa o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie.
Ustawa o postępowaniu w sprawach nieletnich.
Kodeks rodzinny i opiekuńczy.
Kodeks karny.
Poradnik „Policyjna Foczek”.
<http://www.policja.pl/>
<http://www.112.gov.pl>
<http://www.niebieskalinia.info/>
<http://www.116111.pl>

SCENARIUSZ NR 18: W moim bezpiecznym domu – dla klas VII–VIII

CELE OGÓLNE:

- zapoznanie z charakterystyką służby w policji (instytucja hierarchiczna, struktura w oparciu o poszczególne pionierzy i ich zadania oraz korpusy policyjne);
- rozszerzenie świadomości uczniów z zakresu zjawiska przemocy i jej zapobiegania;
- zgłębienie wiedzy na temat różnych aspektów i przejawów przemocy mających miejsce w domu, szkole, wśród rówieśników;
- identyfikacja błędnych schematów myślowych – obalanie mitów, np.: „doznawanie przemocy to wstyd”;
- kształtowanie właściwej postawy mającej na celu wobec konieczność zgłaszania faktów przemocy w rodzinie własnej lub obcej/szkole;
- zaznajomienie uczniów z ogólnym schematem procedury NK;
- tematyka z zakresu odpowiedzialności prawnej i karnej w oparciu o pojęcia: „małoletni” i „nieletni” w świetle obowiązujących przepisów prawa.

CELE SZCZEGÓŁOWE:

Uczeń:

- posiada wiedzę z zakresu głównych zadań i działań policji;
- posiada wiedzę z zakresu procedury NK;
- potrafi rozpoznać przejawy przemocy i jej rodzaje;
- posiada wiedzę na temat konsekwencji prawnych związanych ze stosowaniem przemocy;
- posiada wiedzę na temat instytucji udzielających pomocy w przypadku zaistnienia przemocy.

PLANOWANY CZAS TRWANIA:

45 minut.

POMOCE I MATERIAŁY:

prezentacja multimedialna.

PRZEBIEG ZAJĘĆ:

1. Przedstawienie się: podanie stopnia służbowego, imienia nazwiska, nazwy Jednostki Policji.
2. Wyjaśnienie uczniom tematu zajęć i uświadomienie im celu zajęć.
3. Omówienie struktury policji.
4. Omówienie zadań policji w procedurze „Niebieskiej Karty”.
5. Zapoznanie z definicją przemocy i jej przejawami (czym jest, „co to jest przemoc” – jest to działanie jednej osoby na drugą gdzie jedna strona jest silniejsza od drugiej, wiąże się ze strachem i groźbą, działanie strony silnej jest zamierzone, zawsze sprawca jest odpowiedzialny bez względu na to co zrobiła ofiara. Formy przemocy – dyskusja).
6. Omówienie algorytmu wykonania zgłoszenia na nr alarmowy 112.
7. Pytania, odpowiedzi i podsumowanie.

BIBLIOGRAFIA:

Ustawa o Policji.
Ustawa o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie.
Ustawa o postępowaniu w sprawach nieletnich.
Kodeks rodzinny i opiekuńczy.
Poradnik „Policyjna Foczek”.
<http://www.policja.pl/>

SCENARIUSZ NR 19: Przemoc rówieśnicza – scenariusz zajęć realizowany przez gdyńską straż miejską w szkołach – dla uczniów szkół podstawowych

OPRACOWANIE:

mł. insp. Iwona Pol, mł. strażnik Marek Górzyński – Straż Miejska w Gdyni, Referat profilaktyki, 81-244 Gdynia, ul. Zakręt do Oksywia 10

CEL OGÓLNY:

przedstawienie informacji na temat zjawiska przemocy rówieśniczej w świecie realnym i cyberprzestrzeni.

CELE SZCZEGÓŁOWE:

- rozwijanie umiejętności reagowania na przemoc rówieśniczą;
- poznanie możliwości pomocy, z której mogą skorzystać młode osoby doświadczające przemocy ze strony rówieśników lub będące jej świadkami.

PLANOWANY CZAS TRWANIA:

70 minut.

METODY PRACY:

- wykład;
- praca w grupach;
- burza mózgów;
- dyskusja.

POMOCE I MATERIAŁY:

- karty pracy;
- tablica.

PRZEBIEG ZAJĘĆ:

1. Wstęp. Prowadzący informuje uczestników, że zajęcia będą dotyczyły zjawiska przemocy rówieśniczej. Proponuje wspólne ustalenie i zapisanie kilku podstawowych zasad, do których wszyscy będą stosowali się w trakcie zajęć:
 - Kiedy inna osoba mówi, słucham uważnie.
 - Nie oceniam innych osób.
 - W dyskusjach i ćwiczeniach odwołuję się do historii zaprezentowanej w trakcie zajęć.
 - Traktuję z szacunkiem i dyskrecją informacje i opinie ujawniane przez innych uczestników.
 - Maksymalnie angażuję się w zajęcia.
2. Ćwiczenie: *Przemoc rówieśnicza*. Czas trwania: 10 min. Prowadzący pyta uczestników, z czym kojarzy im się wyrażenie „przemoc rówieśnicza”. Odpowiedzi zapisuje na tablicy. Następnie przechodzi do omówienia zjawiska przemocy rówieśniczej, odwołując się do przykładów podanych przez uczestników zajęć.
3. Prezentacja: Historia Agnieszki (zob. załącznik I do scenariusza nr 19). Czas trwania: 15 min. Prowadzący zachęca uczestników do zapoznania się z historią Agnieszki. Informuje, że zaprezentowana sytuacja posłuży im jako materiał do pracy podczas zajęć. Następnie czyta historię Agnieszki (opowiadaną przez Basię, koleżankę Agnieszki z klasy). Po zaprezentowaniu historii prowadzący zaprasza do burzy mózgów na temat przejawów przemocy rówieśniczej, jakie uczestnicy zauważyli

w historii Agnieszki. Prowadzący zapisuje wszystkie odpowiedzi na tablicy. Następnie prowadzący pyta uczestników, czy znają jeszcze inne przejawy przemocy rówieśniczej. Jeśli tak, dopisuje je na tablicy.

4. Ćwiczenie: *Konsekwencje*. Czas trwania: 10 min. Prowadzący dzieli uczestników na 4 grupy. Zdaniem każdej z nich jest przygotowanie odpowiedzi na jedno z poniższych pytań:

- Grupa 1: Co w przedstawionej historii mogła przeżywać Agnieszka?
- Grupa 2: Co w przedstawionej historii mogła przeżywać Basia?
- Grupa 3: Co mogło powstrzymać Agnieszkę od zareagowania w sytuacji, w której się znalazła?
- Grupa 4: Co mogło powstrzymać Basię od zareagowania na przemoc wobec Agnieszki?

Każda grupa prezentuje efekty swojej pracy.

5. Wykład. Czas trwania: 5 min

- Zjawisko przemocy rówieśniczej.
- Przemoc rówieśnicza w świetle prawa.

6. Dyskusja: *działania sprawcy*. Czas trwania: 15 min. Prowadzący zaprasza uczestników do dyskusji o tym, kto i w jaki sposób przyczynił się do tego, że Agnieszka odeszła ze szkoły? Prowadzący zachęca do uzasadnienia i rozmowy na temat wymienionych osób. Prowadzący zadaje drugie pytanie do dyskusji: kto Waszym zdaniem powinien zareagować na sytuację przemocy wobec Agnieszki?

7. Ćwiczenie: *Pomoc*. Czas trwania: 15 min. Prowadzący dzieli uczestników na 2 grupy, pierwsza z nich przygotowuje odpowiedzi na pytanie nr. 1, druga na pytanie nr. 2.

- Pytanie nr 1: Do kogo Agnieszka mogła zwrócić się o pomoc w sytuacji, w której się znalazła?
- Pytanie nr 2: W jaki sposób Basia mogłaby pomóc Agnieszce?

Grupy prezentują efekty swojej pracy.

Prowadzący zachęca uczestników zajęć do wyobrażenia sobie, że to oni są świadkami przemocy wobec Agnieszki. Prosi, by sami odpowiedzieli sobie na pytanie, w jaki sposób byliby gotowi jej pomóc. Chętne osoby mogą podzielić się swoimi pomysłami na forum.

8. Podsumowanie, zakończenie zajęć. Czas trwania: 10 min. Prowadzący podsumowuje, że niereagowanie na przemoc rówieśniczą sprawia, że się ona nasila, staje bardziej powszechna. Im dłużej trwa, tym trudniej jest sobie z nią poradzić. Warto reagować, szukać pomocy – u rówieśników oraz u dorosłych. Warto otwarcie prosić o pomoc, ponieważ może zdarzyć się tak, jak w historii Agnieszki, że nikt nie zareaguje, jeśli nie zostanie o to poproszony wprost. Tak jak wychowawczynie Agnieszki – dorośli może nie zauważyć problemu, może zbagatelizować sytuację, liczyć, że się sama rozwiąże albo nie mieć wystarczającej wiedzy, np. dotyczącej cyberprzemocy. Otwarte poproszenie o pomoc może sprawić, że przemoc zostanie zatrzymana. Prezentacja instytucji, zajmujących się pomocą młodym osobom, które doświadczają przemocy rówieśniczej (**zob. rozdział materiały dodatkowe, aneks II**).

BIBLIOGRAFIA:

- V. Kwiatkowska-Darul (red.), *Przemoc w rodzinie i w szkole*, Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, Toruń 2001.
I. Pospiszył, *Przemoc w rodzinie*, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 1998.
H. Rylke, J. Węgrzynowska, A. Milczarek, *Wychowanie przeciw przemocy*, Fundacja Bene Vobis, Warszawa 1998.
K. Kmiecik-Baran, *Młodość i przemoc*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2000.
J. Maria Wolińska, *Agresywność młodzieży. Problem indywidualny i społeczny*, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2000.

KONTAKT:

ZESPÓŁ PROFILAKTYKI STRAŻY MIEJSKIEJ W GDYNI
tel.: 601-525-076, 601-525-994
fax: (58) 663-79-59
e-mail: profilaktyka-sm@gdynia.pl

HISTORIA AGNIESZKI

Uczęszczam do klasy III gimnazjum. W mojej klasie jest dziewczyna Agnieszka, jest bardzo otyła i brzydka oraz nosi niemodne ubranie. Inni uczniowie od zawsze komentowali jej styl, robili sobie z niej żarty. Pamiętam jak ktoś w szatni zawiązał jej supeł na rękawach od bluzy albo zawiązał sznurowadła od butów. Raczej nikt z nią nie rozmawiał, siedziała w ławce sama, zawsze był problem z kim będzie ćwiczyła na zajęciach wychowania fizycznego. Niektóre koleżanki śmiały się z niej, gdy miała problemy z wykonywaniem ćwiczeń gimnastycznych. Często wtedy słyszała, że jest ofiarą i grubasem.

W czwartek na lekcji wychowania fizycznego pani uczyła dziewczyny skoku przez kozła. Agnieszka jak zwykle denerwowała się przed wykonaniem ćwiczenia. I rzeczywiście podczas skoku zahaczyła nogą i nie udało się jej przeskoczyć. Podnosząc się z podłogi spojrzała na Kasię, która zrobiła dziwną minę, uśmiechnęła się pod nosem chowając jednocześnie telefon do kieszeni od bluzy. Pani nie zauważyła tego faktu. Z kolei Asia roześmiała się na głos, co spowodowało dośmianie również inne dziewczyny. Kasia w szatni skomentowała – ale z ciebie kaleka i beka, nadęta policzki i wypięta do przodu brzuch, aby dokładnie pokazać rozmiary Agnieszki. Na przerwie jeszcze niektóre koleżanki opowiadały kolegom z klasy o wielkim skoku Agnieszki przez kozła. Oni też mieli z tego niezły ubaw. Pomyślałam wtedy, że z Kasi i Asi są niezłe agentki i że w przypadku Agnieszki mocno przesadziły. Powiedziałam Agnieszce, co o tym myślę. A ona na to, żebym się od niej odczepiła i że ją to wszystko nie obchodzi.

Kasia i Asia nadal nie odpuszczały. Zrobiły użytek ze zrobionego filmiku. Dziewczyny wszystkim rozesłały ten film. Jeszcze tego samego dnia wszyscy w szkole mówili „kaleczniak”, „gruba beka” i jeszcze inne gorsze rzeczy. Agnieszka robiła się wtedy czerwona, ale nadal nic nie mówiła. Następnego dnia ktoś założył bloga z tym filmem. Dużo osób na niego wchodziło, chamsko komentowało, ktoś ściągnął film, przerobił go, dołączył kłóliwe uwagi i wrzucił do Internetu. Nawet można było się pośmiać. Film rozszedł się po całej szkole. Na przerwach wszyscy się z Agnieszki nabijali, wytykali ją palcami, a wcześniej przecież nikt się nią specjalnie nie interesował.

Tego dnia widziałam Agnieszkę w szkole po raz ostatni, przed lekcjami siedziała sama na ławce i płakała. Na lekcjach się nie pojawiła. Podobno rodzice przenieśli ją do innej szkoły. Parę dni potem film przestał być hitem, bloga ktoś skasował, uczniowie przestali gadać. Ale Agnieszki już u nas w szkole nie było.

Ostatnio dużo myślę o Agnieszce. To musiało być dla niej straszne. Ja też się z tym wszystkim źle czuję... sama nie wiem... mogłam coś zrobić...

MATERIAŁY DODATKOWE

ANEKS I: KWESTIONARIUSZ OCENY RYZYKA ORAZ ALGORYTM POSTĘPOWANIA W PRZYPADKU PODEJRZENIA PRZEMOCY W RODZINIE WOBEC DZIECKA

Poniższy kwestionariusz oceny ryzyka i algorytm postępowania w przypadku podejrzenia przemocy w rodzinie wobec dziecka – opracowane przez specjalistów – mają ułatwić ocenę sytuacji dziecka w rodzinie, wobec którego istnieje podejrzenie, że może być dotknięte przemocą ze strony osoby najbliższej. Poza tym mają pomóc w decyzji jakie działania w tej sprawie należy podjąć.

KWESTIONARIUSZ OCENY RYZYKA WYSTĘPOWANIA PRZEMOCY W RODZINIE WOBEĆ DZIECKA

Kwestionariusza i algorytmu używa tylko pracownik oświaty!
Nie powinien być przekazywany dziecku lub rodzicom!

LISTA A

INFORMACJA OD DZIECKA LUB OSOBY, KTÓRA BYŁA BEZPOŚREDNIM ŚWIADKIEM PRZEMOCY

- A.1. Ktoś w domu bije dziecko, popycha, szarpie, potrząsa, przytrzymuje, rzuca w nie przedmiotem, itp. ☐
- A.2. Ktoś w domu używa wobec dziecka wulgarnych słów, obraża, poniża, straszy, szantażuje, izoluje w sposób ciągły i nieuzasadniony od kontaktu z innymi osobami, np. z rodziny lub z rówieśnikami, itp. ☐
- A.3. Opiekunowie nie zaspokajają podstawowych potrzeb dziecka, takich jak: przynależności, bezpieczeństwa, pożywienia, snu, leczenia, rozwoju poznawczego, emocjonalnego, społecznego, pomimo wcześniejszej pracy z opiekunami w tym zakresie. ☐
- A.4. Ktoś w domu narusza sferę seksualną dziecka, tj.: dotyka intymnych części ciała, namawia na dotykanie intymnych części ciała osoby dorosłej, zmusza do kontaktu seksualnego, podejmuje kontakty seksualne z inną osobą w obecności dziecka, prezentuje pornografię lub zmusza do tworzenia treści pornograficznych z udziałem dziecka, itp. ☐
- A.5. Dziecko ma ślady przemocy fizycznej lub zaniedbania (opis A.10. i A.11.). ☐
- A.6. Dziecko mówi, że boi się wrócić do domu ze względu na zagrożenie przemocą w rodzinie (wobec siebie lub innych członków rodziny). ☐
- A.7. Dziecko mówi, że chce odebrać sobie życie ze względu na zagrożenie przemocą w rodzinie. ☐
- A.8. Dziecko jest świadkiem przemocy w rodzinie (wobec rodzica, rodzeństwa lub innej osoby mieszkającej w jego domu). ☐

OBSERWACJA PRACOWNIKA SZKOŁY LUB PLACÓWKI DOTYCZĄCA RODZICA:

- A.9. Rodzic zachował się agresywnie (słownie lub fizycznie) wobec dziecka na terenie placówki oświatowej lub w miejscu publicznym, np. popchnął, szarpnął, uderzył, poniżył, itp. ☐

OBSERWACJA PRACOWNIKA SZKOŁY LUB PLACÓWKI OŚWIATOWEJ DOTYCZĄCA DZIECKA:

- A.10. Dziecko ma widoczne ślady przemocy fizycznej, np.: uszkodzenia ciała, siniaki, zadrapania, obrzęki, oparzenia, obrażenia ciała świeże i/lub w różnych stadiach gojenia się, rany na ciele, itp. ☐
- A.11. Dziecko ma widoczne ślady zaniedbania, np.: brak dbałości o higienę ciała, nieadekwatność ubioru do pory roku, wieku, itp. Występują zaburzenia, opóźnienia rozwojowe, problemy emocjonalne, niepełnosprawność, a dziecko nie otrzymuje potrzebnej pomocy, np.: opieki lekarskiej, zabiegów medycznych, terapii, wsparcia, itp. Sytuacja ta występuje pomimo wcześniejszej pracy z opiekunami w tym zakresie. ☐

LISTA B

OBSERWACJA PRACOWNIKA SZKOŁY LUB PLACÓWKI OŚWIATOWEJ DOTYCZĄCA DZIECKA:

- B.1. Dziecko odtwarza doświadczaną przemoc – w relacjach rówieśniczych (lub zabawie), identyfikuje się z rolą ofiary i/lub sprawcy. ☐
- B.2. Dziecko reaguje nieadekwatnie do sytuacji powstałej w placówce, np.: lękiem, izolacją, autoagresją, agresją itp. ☐
- B.3. Dziecko zachowuje się autodestrukcyjnie, np.: gryzie, szczypie się, uderza głową. Dziecko jest od jakiegoś czasu lub stale apatyczne, ospałe, nie ma chęci do zabawy, eksploracji rozwojowej. ☐
- B.4. Dziecko boi się powrotu do domu i/lub reaguje lękiem lub innymi trudnymi emocjami na kontakt z rodzicem/rodzicami i/lub na sytuację powrotu do domu. ☐
- B.5. Dziecko często opuszcza zajęcia (dotyczy dzieci objętych obowiązkiem szkolnym) lub bez uzasadnionego powodu jest nieobecne bezpośrednio po rozmowach z rodzicami lub działaniach interwencyjnych placówki. ☐

INFORMACJE DOTYCZĄCE RODZICÓW:

- B.6. Postawa i zachowanie rodziców zagraża dobru, rozwojowi i bezpieczeństwu dziecka. ☐
- B.7. Rodzice nie współpracują z placówką przy udzielaniu pomocy dziecku. ☐
- B.8. Dziecko rozdzielone z rodzicami na skutek emigracji lub innej sytuacji losowej, pozostające bez opieki osoby dorosłej i/lub wsparcia emocjonalnego ze strony rodziców lub innych osób z rodziny. ☐
- B.9. Na terenie placówki rodzic jest pod wpływem środków zmieniających świadomość, np. alkoholu, narkotyków, itp. lub nie zgłasza się po odbiór dziecka. ☐
- B.10. Którąkolwiek dziecko z rodziny z powodu przemocy lub zaniedbania wymagało umieszczenia w pieczy zastępczej. ☐

LISTA C

OBSERWACJA PRACOWNIKA SZKOŁY LUB PLACÓWKI OŚWIATOWEJ LUB INFORMACJA OD OSÓB BĘDĄCYCH W KONTAKCIE Z DZIECKIEM I RODZICAMI:

- C.1. Karalność rodzica za przemoc lub przemoc w rodzinie. ☐
- C.2. Wcześniejsze podejrzenie dotyczące przemocy wobec dziecka lub przemocy w rodzinie albo obecne podejrzenie przemocy w rodzinie dziecka. ☐
- C.3. Rodzic nadużywający środków zmieniających świadomość – np.: alkoholu, narkotyków, leków, itp. ☐
- C.4. Poważne problemy zdrowotne, emocjonalne, choroba psychiczna wśród osób zamieszkujących z dzieckiem. ☐
- C.5. Rozwód, separacja rodziców, konflikt w rodzinie lub inna sytuacja kryzysowa. ☐
- C.6. Dziecko o szczególnych wymaganiach wychowawczych, edukacyjnych i występuje 1 lub więcej spośród: problemy emocjonalne, problemy społeczne, zaburzenie rozwojowe, niepełnosprawność. ☐
- C.7. Niskie kompetencje wychowawcze rodziców, niewydolność wychowawcza lub brak zainteresowania rodziców rozwojem dziecka. ☐
- C.8. Matka i/lub ojciec byli poniżej 18 r.ż. w chwili narodzin dziecka. ☐
- C.9. Ubóstwo i wynikające z tego stanu problemy rodziców. ☐

**Sprawdź, czy występują sygnały
ze wszystkich list: A, B i C, a następnie postępuj
zgodnie ze wskazówkami na drugiej stronie!**

Opracowanie:

Projekt realizowany w ramach programu
Obywateli dla Demokracji
finansowanego z Funduszy EOG

PROPOZYCJA ALGORYTMU POSTĘPOWANIA W PRZYPADKU PODEJRZENIA PRZEMOCY W RODZINIE WOBEC DZIECKA

Zaznaczenie przynajmniej
jednego z punktów Listy A

TAK

TRYB A

Uruchom procedurę Niebieskie Karty

Jeśli wystąpiło uszkodzenie ciała dziecka lub potrzebuje ono pomocy lekarskiej wezwij pogotowie i/lub skonsultuj tę potrzebę z przedstawicielem ochrony zdrowia w Twojej placówce (jeśli jest to możliwe).

Jeśli zachodzi potrzeba umieszczenia dziecka w pieczy zastępczej skontaktuj się z Sądem Rodzinnym – jeśli nie ma takiej możliwości skontaktuj się z Policją. Jeśli podejrzewasz, że dziecko jest ofiarą przemocy – nie może ono zostać pod opieką rodzica krzywdzącego.

NIE

Zaznaczenie przynajmniej
jednego z punktów Listy B

TAK

TRYB B

NIE

Jeśli zaznaczono
TAK w punkcie:

B.1/B.2/B.3

Spotkaj się z rodzicami i zaproponuj im konsultację u specjalisty w celu diagnozy psychologicznej potrzeb dziecka.

Jeśli rodzice nie współpracują z placówką, a podejrzewasz, że dziecko nie jest bezpieczne postępuj zgodnie z trybem A.

B.4

Porozmawiaj z dzieckiem i ustal poziom jego bezpieczeństwa w rodzinie. Jeśli dziecko nie komunikuje się werbalnie, obserwuj jego zachowania.

Porozmawiaj z rodzicem, który nie krzywdzi dziecka w celu zbadania stopnia bezpieczeństwa w rodzinie.

B.5/B.7/B.8

Zawiadom Sąd Rodziny.

B.6

Porozmawiaj z rodzicem, który nie krzywdzi dziecka w celu zbadania stopnia bezpieczeństwa dziecka w rodzinie.

Jeśli dziecko nie jest bezpieczne postępuj zgodnie z trybem A.

B.9

Zawiadom Policję.

B.10

Obserwuj dziecko.

Jeśli zauważysz niepokojące objawy porozmawiaj z jego rodzicami w celu zbadania stopnia bezpieczeństwa dziecka w rodzinie.

W każdej sytuacji monitoruj sytuację dziecka!

Zaznaczenie przynajmniej
trzech z punktów Listy C

TAK

TRYB C

NIE

Porozmawiaj z dzieckiem i ustal poziom jego bezpieczeństwa w rodzinie. Jeśli dziecko się nie komunikuje werbalnie, obserwuj jego zachowania, zabawy.

Porozmawiaj z rodzicami na temat problemów wychowawczych, zbadaj stopień bezpieczeństwa dziecka w rodzinie. Jeśli nie masz informacji od dziecka na temat stopnia jego bezpieczeństwa (ze względu na wiek, rozwój, stan dziecka) przełącz rodzicom informację na temat swojego niepokoję, ustal sposób weryfikacji stopnia bezpieczeństwa dziecka.

Monitoruj sytuację dziecka. Po 1, 2 i 3 miesiącach powtórz kwestionariusz.

Poinformuj pracownika placówki (wychowawca, pedagog szkolny), do której przechodzi dziecko, o swoich obserwacjach.

**Zakończ
działanie**

Dostosuj sposób rozmowy do wieku i możliwości dziecka! Podczas interwencji, rozmów, wspieraj dziecko w kontakcie z pracownikami służb i instytucji!

ANEKS II: GDZIE MOŻNA UZYSKAĆ POMOC?⁸

(I) TELEFONY ALARMOWE, POD KTÓRE MOŻNA ZGŁAŚZAĆ INFORMACJE DOTYCZĄCE PRZYPADKÓW PRZEMOCY W RODZINIE I KRZYWDZENIA DZIECI:

- **Policyjny telefon zaufania:** 800-120-226
- **Niebieska Linia:** 801-120-002, czynny od pon. do sob. w godz. 10.00-22.00 oraz w nd. i święta w godz. 08.00-16.00; poradnia e-mailowa: niebieskalinia@niebieskalinia.info
- **Telefon Zaufania dla Kobiet i Dzieci Maltretowanych:** (58) 301-92-62, pon., śr., pt. 7.00-17.00, w czw. 7.00-20.00, sob.-niedz. 10.00-12.00
- **Ośrodek Interwencji Kryzysowej w Gdyni (24h/dobę):** (58) 622-22-22
- **Komenda Miejska Policji w Gdyni:** (58) 662-19-00
- **Prokuratura Rejonowa w Gdyni:** (58) 661-04-00
- **Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej w Gdyni:** (58) 782-01-20, (58) 782-01-24
- **Straż Miejska w Gdyni:** 986; (58) 660-22-03; tel. kom. 601-997-112
- **Telefon Zaufania Policyjnego Pogotowia Dziecięcego:** (58) 344-73-67
- **Dziecięcy Telefon Zaufania Rzecznika Praw Dziecka** (czynny od pon. do piątku w godz. 8.15-20.00): tel. 800-12-12-12

W sytuacjach przemocy w Internecie lub przy użyciu telefonów komórkowych można skontaktować się z zespołem **Helpline.org.pl** – przez telefon **800 100 100** lub przez stronę www.helpline.org.pl (chat, e-mail lub wiadomość), od poniedziałku do piątku w godzinach 11.00-17.00.

Osoby doświadczające bezpośredniej przemocy rówieśniczej mogą zwrócić się po wsparcie do **Telefonu Zaufania dla Dzieci i Młodzieży 116 111**, który działa codziennie w godzinach 12.00-20.00. Z konsultantami 116 111 można skontaktować się również przez stronę www.116111.pl, która umożliwia przesłanie anonimowej wiadomości online przez całą dobę.

(II) WYBRANE INSTYTUCJE NA TERENIE GDYNI, W KTÓRYCH MOŻNA UZYSKAĆ POMOC W SYTUACJI DOŚWIADCZANIA PRZEMOCY W RODZINIE:

Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej, ul. Grabowo 2, tel. (58) 782-01-20 w. 72; pon. – pt.: 8.00-15.30 www.mopsgdynia.pl, w tym:

- **Dzielnicowy Ośrodek Pomocy Społecznej nr 1;** ul. Batalionów Chłopskich 1; pon.-pt.: 8.00-15.30, tel. (58) 622-09-47;
- **Dzielnicowy Ośrodek Pomocy Społecznej nr 2;** ul. Sikorskiego 2a; pon.-pt.: 8.00-15.30, tel. (58) 625-17-49;
- **Dzielnicowy Ośrodek Pomocy Społecznej nr 3;** ul. Działowskiego 9; pon.-pt.: 8.00-15.30, tel. (58) 663-20-20;
- **Dzielnicowy Ośrodek Pomocy Społecznej nr 4;** ul. Abrahama 59; pon.-pt.: 8.00-15.30, tel. (58) 620-24-00;
- **Zespół ds. przeciwdziałania przemocy w rodzinie:** ul. Śląska 48, tel. (58) 627-33-60

Zespół Placówek Specjalistycznych:

- **Ośrodek Interwencji Kryzysowej, Specjalistyczny Ośrodek Wsparcia**, ul. Biskupa Dominika 25, tel. całodobowy: (58) 622-22-22; www.zpsgdynia.pl
- **Placówki Wsparcia Dziennego** – zajęcia dla dzieci i młodzieży oraz ich rodzin mające na celu wsparcie rodziny i pracę nad wzmocnieniem więzi; więcej informacji pod nr. tel. (58) 664-33-66.

Poradnie Psychologiczno-Pedagogiczne (PPP):

- **PPP Nr 1**, ul. L. Staffa 10, tel. (58) 622-09-42, e-mail: ppp1.gdynia@onet.pl
- **PPP Nr 2**, ul. Opata Hackiego 13, tel. (58) 623-31-39, e-mail: ppp2gdynia@poczta.onet.pl
- **PPP Nr 3**, ul. Płk. Dąbka 207, tel. (58) 625-35-02, e-mail: ppp3_gdynia@wp.pl

Aktualne, bezpłatne formy wsparcia dziecka i rodziny w Gdyni można także znaleźć na stronie:
www.gdyniawspiera.pl

⁸ UWAGA: dane teleadresowe mogą na przestrzeni czasu ulec zmianie, dlatego warto sprawdzać, np. za pośrednictwem Internetu, czy dany kontakt jest wciąż aktualny.

ANEKS III: SŁOWNIK

Słownik ma na celu ujednolicenie sposobu rozumienia pojęć i zagadnień zawartych w niniejszej publikacji.

OPRACOWANIE:

Alina Rogaczewska – psycholog szkolny, **Natalia Woźniak-Ździkici** – pedagog szkolny Zespołu Szkolno-Przedszkolnego nr 2, 81-597 Gdynia, ul. L. Staffa 10

AGRESJA – zachowanie fizyczne lub słowne z zamiarem wyrządzenia drugiej osobie krzywdy lub zniszczenia.

BEZPIECZEŃSTWO – jedna z podstawowych potrzeb człowieka charakteryzująca się poczuciem stałości, pewności jego utrzymania, a jego brak wywołuje niepokój i poczucie zagrożenia.

BEZPŁATNY TELEFON ZAUFANIA DLA DZIECI I MŁODZIEŻY 116 111 – numer telefonu skierowany do każdego, kto potrzebuje wsparcia i rozmowy o tym, co dla niego ważne, co sprawia mu kłopot oraz dla osób, które doświadczają przemocy lub są w niebezpieczeństwie.

CENTRUM ADMINISTRACYJNE PLACÓWEK OPIEKUŃCZO-WYCHOWAWCZYCH W GDYNI (CAPOW) – jednostka organizacyjna prowadząca wspólną obsługę ekonomiczno-administracyjną i organizacyjną placówek opiekuńczo-wychowawczych prowadzonych przez Miasto Gdynia (instytucjonalnych form pieczy zastępczej dla dzieci i młodzieży pozbawionych trwale lub czasowo opieki w rodzinie własnej). CAPOW powołano do działania z dniem 1 stycznia 2014 roku na mocy Uchwały Rady Miasta Gdyni w miejsce zlikwidowanego Domu Dziecka w Gdyni. W skład jego struktury organizacyjnej wchodzi: (1) siedziba Centrum przy ul. Filomatów 2 oraz 3 Placówki Opiekuńczo-Wychowawcze (Nr 1 w Gdyni przy ul. Łanowej 22A, Nr 2 w Gdyni przy ul. Chwarznieńskiej 73, Nr 3 w Gdyni przy ul. Druskiennickiej 38).

CHOROBA SOMATYCZNA – zaburzenie fizyczne, występujące lub powstające w wyniku czynników psychicznych.

CYKLE PRZEMOCY – trzy następujące po sobie etapy przemocy: **FAZA BUDOWANIA NAPIĘCIA** (stopniowy wzrost napięcia i agresywności sprawcy), **FAZA ESKALACJI** (faza gwałtownej przemocy, zagrażającej zdrowiu i życiu ofiary), **FAZA MIESIĄCA MIODOWEGO** (w której sprawca wyraża żal i przeprasza za swoje zachowanie).

DIAGNOZA RODZINY – forma pomocy rodzinie polegająca na przeprowadzeniu obserwacji, kwestionariuszy i rozmów pozwalających rozróżnić historię rodziny, jej aktualną sytuację, potrzeby, trudności i mocne strony, aby wesprzeć rodzinę w lepszym funkcjonowaniu, przywróceniu równowagi, poprawieniu komunikacji wśród jej członków, wzmocnieniu rodziny tak, aby potrafiła samodzielnie sobie radzić.

DOM POMOCY SPOŁECZNEJ – jednostka organizacyjna miasta udzielająca pomocy i wsparcia osobom wymagającym całodobowej opieki z powodu wieku, niepełnosprawności lub choroby.

EMPATIA – aktywne zainteresowanie wewnętrznym punktem widzenia drugiej osoby, do spojrzenia na świat jej oczami, wyczuwanie tego, co przeżywa, dążenie do zrozumienia jej perspektywy.

GRUPY ROBOCZE – zespół przedstawicieli jednostek organizacyjnych pomocy społecznej, gminnych komisji rozwiązywania problemów alkoholowych, policji, oświaty, ochrony zdrowia, jak również kuratorzy sądowi, przedstawiciele innych podmiotów, specjaliści w dziedzinie przeciwdziałania przemocy w rodzinie. Do zadań grupy roboczej należy: opracowanie i realizacja planu pomocy w indywidualnych przypadkach wystąpienia przemocy w rodzinie, monitorowanie sytuacji rodzin, w których dochodzi do przemocy oraz rodzin zagrożonych wystąpieniem przemocy, dokumentowanie działań podejmowanych wobec rodzin, w których dochodzi do przemocy oraz efektów tych działań.

KONFLIKT – niezgodność poglądów i interesów stron, a także przekonanie, że aktualnie nie można realizować ich równocześnie. Konflikt sam w sobie nie jest zły, a sposób reakcji na sytuację konfliktową może przynieść pozytywne lub negatywne skutki.

KURATOR SĄDOWY – funkcjonariusz publiczny, realizujący określone przez prawo zadania o charakterze diagnostycznym, profilaktycznym, wychowawczo-resocjalizacyjnym i kontrolnym, które są związane z wykonywaniem orzeczeń sądu. Kuratorów sądowych można podzielić na: kuratorów zawodowych, dla dorosłych, rodzinnych i kuratorów społecznych.

MAŁOLETNI – w rozumieniu polskiego prawa cywilnego to osoba, która nie ukończyła 18 lat i nie zawarła małżeństwa. Bycie małoletnim wpływa na zakres zdolności do czynności prawnych.

NIELETNI – w rozumieniu prawa karnego to osoba, która w momencie popełnienia czynu zabronionego nie ukończyła 17. roku życia.

PROCEDURA „NIEBIESKIE KARTY” – ogół czynności podejmowanych i realizowanych w związku z uzasadnionym podejrzeniem zaistnienia przemocy w rodzinie albo w wyniku zgłoszenia dokonanego przez członka rodziny lub przez osobę będącą świadkiem przemocy w rodzinie. **FORMULARZ „NIEBIESKA KARTA – A”** może wypełnić: przedstawiciel pomocy społecznej, przedstawiciel gminnej komisji rozwiązywania problemów alkoholowych, funkcjonariusz policji, przedstawiciel oświaty (podczas rozmowy w placówce oświatowej lub w miejscu pobytu osoby dotkniętej przemocą w rodzinie), przedstawiciel ochrony zdrowia.

PRZEMOC W RODZINIE – jednorazowe albo powtarzające się umyślne działanie lub zaniechanie naruszające prawa lub dobra osobiste członka rodziny, w szczególności narażające tą osobę na niebezpieczeństwo utraty życia, zdrowia, naruszające jej godność, nietykalność cielesną, wolność, w tym seksualną, powodujące szkody na jej zdrowiu fizycznym lub psychicznym, a także wywołujące cierpienia i krzywdy moralne. Przewaga sił wykorzystywana jest w celu intencjonalnego narzucenia komuś swojej woli, wymuszenia czegoś na kimś lub celowy brak działania wobec drugiej osoby, naruszając dobra osobiste osoby, powodując jej cierpienie i szkodę.

OBJUKCJA – zaświadczenie ze specjalistycznego badania lekarskiego, w którym lekarz opisuje stwierdzone obrażenia ciała, a często podaje też prawdopodobną przyczynę tych obrażeń. Podawana jest najczęściej na piśmie.

OSOBA DOŚWIADCZAJĄCA PRZEMOCY – osoba poddana działaniom sprawiającym cierpienie i krzywdę fizyczną, psychiczną, materialną, moralną.

OŚRODEK INTERWENCJI KRYZYSOWEJ – placówka, której zadaniem jest podejmowanie działań na rzecz osób i rodzin, w sytuacjach trudnych i kryzysowych poprzez: poradnictwo prawne, rodzinne, psychologiczne.

OŚRODEK POMOCY SPOŁECZNEJ – instytucja wykonująca zadania z zakresu pomocy społecznej w gminie, wobec tych, którzy nie są w stanie samodzielnie pokonać trudnych sytuacji życiowych.

POCZUCIE WINY – przykry stan emocjonalny związany z chęcią zadośćuczynienia lub poddania się karze pojawiający się w sytuacji uświadomienia sobie popełnienia czynu moralnie albo prawnie niedozwolonego, niezgodnego z pewnymi standardami, niekoniecznie związany z faktycznym przevinieniem.

POLICJA – umundurowana i uzbrojona formacja przeznaczona do ochrony bezpieczeństwa ludzi i mienia oraz do utrzymywania bezpieczeństwa i porządku publicznego. Do jej głównych zadań należy zapewnienie ochrony i pomocy w sytuacjach kryzysowych, pilnowanie przestrzegania prawa i ściganie przestępców.

POMOC SPOŁECZNA – jedna z instytucji polityki państwa, która wspiera w przezwyciężaniu trudnych sytuacji życiowych osoby niebędące w stanie samodzielnie ich przezwyciężyć, wykorzystując własne uprawnienia, możliwości i zasoby. Pomoc społeczna wspomaga w wysiłkach zmierzających do zaspokojenia niezbędnych potrzeb i umożliwia życie w warunkach odpowiadających godności człowieka. Zadaniem pomocy społecznej jest również zapobieganie trudnym sytuacjom życiowym przez podejmowanie działań zmierzających do usamodzielnienia osób i rodzin oraz ich integracji ze środowiskiem.

PRZEMOC EKONOMICZNA – działanie wobec drugiej osoby, które wiąże się z celowym niszczeniem czyjejś własności, pozbawianiem środków lub stwarzaniem warunków, w których nie są zaspokajane niezbędne dla przeżycia potrzeby, np.: niszczenie rzeczy, włamanie do zamkniętego osobistego pomieszczenia, kradzież, używanie rzeczy bez pozwolenia, zabieranie pieniędzy, przeglądanie dokumentów, korespondencji, dysponowanie czyjąś własnością, zaciąganie pożyczek „na wspólne konto”, sprzedawanie osobistych lub wspólnych rzeczy bez uzgodnienia, zmuszanie do spłacania długów, itp.

PRZEMOC FIZYCZNA – intencjonalne zachowanie wobec drugiej osoby powodujące uszkodzenie ciała lub niosące takie ryzyko, jak np.: popychanie, szarpanie, ciągnięcie, szturchanie, klepanie, klapsy, ciągnięcie za uszy, włosy, szczypanie, kopanie, bicie ręką, pięścią, uderzenie w twarz – tzw. „policzek”, przypalanie papierosem, duszenie, krępowanie ruchów, itp.

PRZEMOC PSYCHICZNA – działanie wobec drugiej osoby, które zawiera przymus i groźby np.: obrażanie, wyzywanie, osądzanie, ocenianie, krytykowanie, straszenie, szantażowanie, grożenie, nieliczenie się z uczuciami, krzyczenie, oskarżanie, obwinianie, oczernianie, krzywdzenie zwierząt, czytanie osobistej korespondencji, ujawnianie tajemnic, sekretów, wyśmiewanie, lekceważenie, itp. Przemoc psychiczna jest najczęstszą formą przemocy i jest trudna do udowodnienia.

PRZEMOC SEKSUALNA – różnego rodzaju zachowania wobec drugiej osoby o charakterze seksualnym, odnoszącym się do seksualności drugiej osoby, w których występuje przekroczenie granic tej osoby – gwałt, molestowanie seksualne (niepożądany kontakt fizyczny, niechciany dotyk, wymuszone pocałunki, obmacywanie, dręczenie wypowiedziami, żarty o charakterze seksualnym – wszystkie zachowania, które naruszają strefę komfortu, wzbudzają poczucie wstydu, stresu, zagrożenia lub złości.

PSYCHIATRA – osoba, która ukończyła studia medyczne w zakresie leczenia zaburzeń psychicznych i emocjonalnych. Może przepisywać lekarstwa w ramach leczenia.

PSYCHOLOG – osoba posiadająca umiejętności i kwalifikacje, potwierdzone dokumentami, do udzielania pomocy polegającej na diagnozie trudności osoby, zmniejszenia przeżywanego cierpienia, wsparciu w utrzymaniu korzystnych zmian.

RODZINA – zbiorowość ludzi powiązanych ze sobą więzią małżeństwa, pokrewieństwa, powinowactwa lub adopcji, rodzice i dzieci występujące w niej przyjmują określone role i zajmują określone pozycje – dziecko uczy się w niej podstawowych umiejętności życiowych, kształtuje swoją osobowość, nabiera przekonań o świecie o jego wartościach i zasadach życia, formuje swoją tożsamość i wzorce zachowań.

RODZINA ZASTĘPCZA – forma opieki nad dzieckiem, którego biologiczni rodzice są nieznani lub pozbawieni władzy rodzicielskiej albo, którym ją ograniczano. Nie można ustanowić rodziny zastępczej dla dziecka, którego przynajmniej jeden z rodziców ma pełnię władz rodzicielskiej.

OPINIODAWCZY ZESPÓŁ SĄDOWYCH SPECJALISTÓW W SĄDZIE OKRĘGOWYM – zgodnie z ustawą zadaniem Zespołu jest sporządzanie – na zlecenie sądu lub prokuratora i na podstawie przeprowadzonych badań psychologicznych, pedagogicznych lub lekarskich – opinii w sprawach rodzinnych i opiekuńczych oraz w sprawach nieletnich. Ponadto Zespół na zlecenie sądu ma prawo prowadzić mediacje, przeprowadzać wywiady środowiskowe w sprawach nieletnich oraz prowadzić poradnictwo specjalistyczne dla małoletnich, nieletnich i ich rodzin. Zespół sporządza opinie dla sądów i prokuratorów w obszarze właściwości sądu okręgowego, w którym działa, a w szczególnie uzasadnionych przypadkach może sporządzić opinię dla sądów i prokuratorów spoza jego obszaru właściwości. W szczególnie uzasadnionych przypadkach obszarem właściwości Zespołu może być część obszaru właściwości sądu okręgowego. W skład Zespołu wchodzi specjalistów w zakresie psychologii, pedagogiki, pediatrii, medycyny rodzinnej, chorób wewnętrznych, psychiatrii oraz psychiatrii dzieci i młodzieży.

ROZCZAROWANIE – emocja, której doznaje osoba, gdy jej wiedza, nadzieja lub wiara ulegnie nieprzyjemnej konfrontacji z rzeczywistością.

SĄD RODZINNY – jeden z wydziałów sądu rejonowego (wydział rodzinny i nieletnich), który zajmuje się głównie sprawami z zakresu prawa rodzinnego i opiekuńczego, sprawami dotyczącymi demoralizacji i czynów karalnych nieletnich oraz postępowaniami wobec osób uzależnionych od alkoholu, środków odurzających i psychotropowych. Jest on również, jako jedyny, uprawniony do umieszczenia dziecka poza jego naturalnym środowiskiem rodzinnym lub wyznaczenia mu rodziny zastępczej.

SMUTEK – emocjonalny ból związany z odczuciem trudnej sytuacji, rozpaczy, straty, żałoby, bezradności, żalu, rozczarowania. Emocję można odczuwać z różną intensywnością.

STRES – nacisk wywierany na organizm, by przystosować się do danej sytuacji.

STRESOR – czynnik stanowiący źródło stresu.

SYNDROM SZTOKHOLMSKI – poczucie solidarności oraz identyfikacji ofiary ze sprawcą przemocy, efekt silnej reakcji na stres oraz podejmowanych przez ofiarę przemocy prób zwrócenia na siebie uwagi i wywołania współczucia u sprawcy, wskazuje na gotowość wykorzystania wszystkich elementów sytuacji, które dawałyby zachowanie równowagi psychicznej, powrotu do poczucia komfortu.

SYNDROM WYUCZONEJ BEZRADNOŚCI – stan charakteryzujący się oczekiwaniem na przykre wydarzenia i przekonaniem o własnej niemocy i bezsilności po powtarzających się nadużyciach z jednoczesnym przeżywaniem poczucia przygnębienia, lęku, bierności, zależność i osamotnienia.

SZANTAŻ EMOCJONALNY – działanie manipulacyjne osoby w celu realizacji własnych postanowień kosztem drugiej osoby oraz jej dobra.

SZKOŁA DLA RODZICÓW – ogólnopolski program skierowany do rodziców i wychowawców, którzy chcą lepiej poznać i zrozumieć dziecko, zapobiegać trudnościom, radzić sobie z problemami wychowawczymi, cieszyć się rodzicielstwem i własną kompetencją. Uczy budowania relacji w duchu podmiotowości i dialogu.

ŚWIADEK PRZEMOCY – osoba obecna przy zdarzeniu przemocowym, niedozwolonym lub przy jego fragmencie, posiadającej wiedzę na jego temat. Często to jedyna osoba, która może przerwać akt przemocy.

TERAPIA RODZINNA – forma oddziaływania psychologicznego mająca na celu rozumienie postępowania jej członków, ich trudności, uświadomieniu sobie tych utrudnień, zmierzająca do ulepszania funkcjonowania rodziny.

USTAWA O PRZECIWDZIAŁANIU PRZEMOCY W RODZINIE – polska ustawa uchwalona przez Sejm RP, regulująca kwestię przeciwdziałania przemocy w rodzinie, określa zadania w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie, zasady postępowania wobec osób dotkniętych przemocą w rodzinie, zasady postępowania wobec osób stosujących przemoc w rodzinie.

UZALEŻNIENIE – proces, w którym organizm lub umysł przystosowują się do przyjmowania pewnej substancji i stają się od niej zależne.

URAZ PSYCHICZNY (TRAUMA) – doświadczenie w życiu człowieka odznaczające się tak znaczącą intensywnością przykrego i gwałtownego przeżycia, że „człowiek nie jest w stanie panować nad sytuacją”. Dana osoba znajduje się w stanie szoku psychicznego, który uniemożliwia normalne funkcjonowanie i może powodować trwałe zmiany w psychice (np. depresja, lęki, zachowania agresywne).

WIKTYMIZACJA – zmiana poczucia tożsamości, przystosowanie się osoby doświadczonej przemocą do roli ofiary związana z przeżywanie, bezsilności, bezbronności, obniżeniem, samooceny i poczucia sprawstwa w życiu, utratą godności i nadziei.

ZABURZENIA PSYCHICZNE – utrwalone wzorce zachowania lub myślenia wywołujące cierpienie i niemożność poradzenia sobie z sytuacjami, w których ich pojawienie się jest poza kontrolą.

ZANIEDBANIE – niezaspokojenie lub uniemożliwienie zaspokojenia potrzeb osoby, forma krzywdzenia człowieka w sposób intencjonalny lub nieświadomy, oznacza np.: nie dawanie środków na utrzymanie, pozbawianie jedzenia, ubrania, schronienia, brak pomocy w chorobie, nie udzielenie pomocy, uniemożliwianie dostępu do miejsc zaspokojenia podstawowych potrzeb: mieszkania, kuchni, łazienki, łóżka, itp.

ZESPÓŁ INTERDYSCYPLINARNY DS. PRZECIWDZIAŁANIA PRZEMOCY W RODZINIE – grupa specjalistów z różnych dziedzin, przedstawiciele: jednostek organizacyjnych pomocy społecznej, gminnych komisji rozwiązywania problemów alkoholowych, policji, oświaty, ochrony zdrowia, organizacji pozarządowych, kuratorów sądowych czasami również prokuratorów, których zadaniem jest integrowanie i koordynowanie działań w/w podmiotów, diagnozowanie problemu przemocy w rodzinie, podejmowanie działań w środowisku zagrożonym przemocą w rodzinie mających

na celu przeciwdziałanie temu zjawisku, inicjowanie interwencji w środowisku dotkniętym przemocą w rodzinie, rozpowszechnianie informacji o instytucjach, osobach i możliwościach udzielania pomocy w środowisku lokalnym, inicjowanie działań w stosunku do osób stosujących przemoc w rodzinie.

ZŁOŚĆ – jedna z podstawowych emocji, gwałtowny stan emocjonalny wyrażany np.: krzykiem, słownie, gestami, zachowaniami w sytuacji zagrożenia dobrostanu danej osoby.

ŻAL – negatywna emocja, która pojawia się w sytuacji straty lub podjęcia niewłaściwej decyzji.

BIBLIOGRAFIA:

- A. Rubik, *#seksedpl" rozmowy Anji Rubik o dojrzewaniu, miłości i seksie*, W.A.B, Warszawa 2018.
- B. Wojciszke, *Człowiek istota społeczna*, Scholar, Warszawa 2004.
- B. Zdrodowski (red.), *Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego*, Akademia, Warszawa 2008.
- I. Pospiszyl, *Przemoc w rodzinie*, Wyd. Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 1998.
- J. L. Greenstone, S.L. Sharon, *Interwencja kryzysowa*, GWP, Sopot 2004.
- J. Mazur, *Przemoc w rodzinie, teoria i rzeczywistość*, Wydawnictwo Akademickie Żak, Warszawa 2002.
- J. Mellibruda, *Przeciwdziałanie przemocy domowej*, Instytut Psychologii Zdrowia PTP, Warszawa 2009.
- J. Wawrzyniak, *Socjoterapeutyczne i psychopedagogiczne aspekty przemocy*, Wyd. Wyższej Szkoły Humanistyczno-Ekonomicznej, Łódź 2007.
- J.A. Heaton, *Podstawy umiejętności terapeutycznych*, GWP, Gdańsk 2003.
- K. Schier, *Bez tchu i bez słowa*, GWP, Gdańsk 2005.
- M. Lewis, J.M. Haviland-Jones, *Psychologia emocji*, GWP, Gdańsk 2005.
- M. Roszkowska, *Zespół dziecka potrąsanego*, w: *Dziecko krzywdzone: Teoria. Badania. Praktyka*, nr 19.
- M. Seligman, E. Walker, D. Rosenhan, *Psychopatologia*, Zysk i S-ka, Poznań 2001.
- R. Ackerman, W. Pickering, *Zanim będzie za późno, przemoc i kontrola w rodzinie*, GWP, Gdańsk 2002.
- R. Gerrig, P. Zimbardo, *Psychologia i życie*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1999.
- S. Forward, C. Buck, *Toksyczni rodzice*, Wydawnictwo Czarna Owca, Warszawa 2015.
- S.A. Rathus, *Psychologia współczesna*, GWP, Gdańsk 2004.
- W. Badura-Madej, A. Dobrzyńska-Mesterhazy, *Przemoc w rodzinie, interwencja kryzysowa i psychoterapia*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2002.
- W. Kołyszko, J. Tomaszewska, *Garść radości, szczypta złości*, GWP, Sopot 2017.
- W.R. Miller, S. Rollnik, *Dialog motywujący, jak pomóc ludziom w zmianie*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2014.
- Z. Tysza, *Socjologia rodziny*, PWN, Warszawa 1979.

Skrypt szkoleniowy. *Szkolenie specjalistyczne z mediacji szkolnych i z nieletnim sprawcą czynu karalnego*. Materiał dydaktyczny przygotowany w oparciu o materiały trenerskie Polskiego Centrum Mediacji oraz literaturę przedmiotu.

Dz.U.2018.o.1014 – Ustawa z dnia 27 lipca 2001 r. o kuratorach sądowych.

Dz.U.2015.o.1390 – Ustawa z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie.

<http://sjp.pwn.pl/slowniki/przemoc.html> (16.09.2018)

<http://www.ppp-raciborz.pl/szkola-dla-rodzicow/o-szkole> (16.09.2018)

<http://niebieskalinia.info/index.php/przemoc-w-rodzinie/8-rodzaj-przemocy> (16.09.2018)

http://zowpiastow.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=16&Itemid=130 (16.09.2018)

<https://www.mpips.gov.pl/pomoc-spoleczna/> (17.09.2018)

http://www.praca-opiekunczo-wychowawcza.wyklady.org/wyklad/114_dom-dziecka.html (20.09.2018)

<http://kazarenadwokat.pl/jak-dzialaja-sady-rodzinne> – (19.09.2018)

<https://pl.wikipedia.org/wiki/Rozczarowanie> (20.09.2018)

[https://pl.wikipedia.org/wiki/Rodzina_zast%C4%99pcza_\(prawo\)](https://pl.wikipedia.org/wiki/Rodzina_zast%C4%99pcza_(prawo)) (20.09.2018)

<https://www.mpips.gov.pl/pomoc-spoleczna/institucje-pomocy-spolecznej/jednostki-organizacyjne/> (20.09.2018)

http://www.bydgoszcz.po.gov.pl/dokumenty_i_wzory/Informacje/Rola%20oswiadka%20-%20podstawowe%20prawa%20i%20obowiazki%20.pdf (20.09.2018)

<https://116111.pl/polecamy/telefony-zaufania-,aid,8> (22.09.2018)

<https://pl.wikipedia.org/wiki/Ma%C5%82oletni> (22.09.2018)

<https://pl.wikipedia.org/wiki/Nieletni> (22.09.2018)

<https://sjp.pl/obdukcje> (22.09.2018)

<http://bip.warszawa.so.gov.pl/artukul/531/413/i-opiniodawczy-zespol-sadowych-specjalistow> (22.09.2018)

Właścicielem autorskich praw majątkowych do publikacji jest Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej w Gdyni.

Wykorzystywanie w części lub całości materiałów zawartych w tym opracowaniu możliwe jest jedynie na prawach cytatu, zgodnie z ustawą o prawie autorskim i prawach pokrewnych z 1994 r.

PROJEKT GRAFICZNY, ILUSTRACJE, SKŁAD:

Eurydyka Kata i Rafał Szczawiński (www.redesignstudio.pl)

PROJEKT OKŁADKI:

Mariola Gruchała, Monika Redzimska – Szkoła Podstawowa nr 13 w Gdyni

ILUSTRACJE Z KART PRACY:

Ilustracje z kart pracy nr 1–18 zostały zaczerpnięte z książki Krystyny Baranowicz, *Naucz się mówić NIE*, Wydawnictwo Res Polona, Łódź 1997.

Ilustracja z karty pracy –drzewko decyzyjne została zaczerpnięta ze strony internetowej: <https://brainly.pl/zadanie/5640342>

DRUK I OPRAWA:

Druk Studio

WYDAWCA:

Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej w Gdyni

Wydanie drugie

Gdynia 2018

Publikacja współfinansowana ze środków Ministerstwa Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej w ramach Programu Ośłonowego „Wspieranie Jednostek Samorządu Terytorialnego w Tworzeniu Systemu Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie”.

